

ROK 1983

JIŘÍ PELIKÁN

Začátek nového ročníku Listů svádí k úvahám, co nám tento rok může přinést nového, a zda se dá čekat nějaká změna k lepšímu. Nechci vyvolávat nějaké, byť na chvíli příjemné, iluze. Přesto odpovídám s přesvědčením kladně. Jsem přesvědčen, že se změna vždycky prosadí, i když to může trvat dlouho. Historie nezůstane nikdy stát na jednom místě. Připomíná mi to ostatně v Římě skoro každý kámen a monument z různých epoch a impérií i z invazí, které se tudy přehnaly. Ale odpovídám kladně především proto, že se před našima očima odehrávají ve světě za jeden rok takové změny, na jaké bylo dříve třeba desetiletí.

SSSR PO BREŽŇĚVOVI

Nemáme právo propadat iluzím, že dlouho očekávaná výměna stráží v Kremlu může vést automaticky ke změně sovětské politiky. Poznali jsme na vlastní kůži — na rozdíl od mnoha západních politiků a «kremlinologů» — že ta má hluboké kořeny v degeneraci sovětského systému i v mocenských zájmech vládnoucí «nomenklatury». Stejně chybné by však bylo propadnout fatalismu a domnívat se, že se tento systém nedá změnit nebo reformovat a že to «vždycky dopadne jako v letech 1956, 1968 a 1981». Mnozí se dokonce obávají, že bude-li nějaká změna, bude k horšímu. Osobně se domnívám, že každá změna je lepší, než ona studená a dusivá nehybnost, která charakterizovala poslední období Brežněvovy éry. Smrt Brežněva uvolňuje určitý prostor pro změny, a záleží na vůli a schopnosti Andropova a jeho spojenců ve vedení, zda ho využijí proti odporu brežněvovské mafie a části konzervativního aparátu, který se bojí jakýchkoli změn. Zdá se, že se první náznaky tohoto odporu projeví v dlouhém vakuu na místě předsedy prezidia Nejvyššího sovětu, jež by podle dosavadní zvyklosti patřilo generálnímu tajemníkovi strany. Je vůbec zajímavé, jak změna v Kremlu uvedla do pohybu celý aparát machinací a dezinformací několika tajných služeb, jejichž zájmy se v určitých bodech střetávají, ale v jiných setkávají. Například americké sdělovací prostředky pustily do oběhu verzi bývalého agenta KGB, který v Teheránu přeběhl, že prý KGB byla proti vojenské intervenci v Afghánistánu; zřejmě to mělo vyvolat naděje, že se Andropov pokusí najít z tohoto «sovětského Vietnamu» politické východisko. Vedle toho se zároveň objevily informace o údajném podílu bulharské tajné služby na atentátu na polského papeže, což zase naopak má vrhnout stín na Andropova, který v tom případě musel — jako tehdejší šéf KGB — o této operaci vědět.

Úvahy o tom, jak by se mohla Andropovova politika nadále vyvíjet uvnitř SSSR ponechávám stranou, jelikož se touto tematikou zabývá Zdeněk Mlynář v jiném příspěvku do tohoto čísla Listů, a soustředím se na nové možnosti, které změna ve vedení KSSS odkrývá v zahraniční politice.

POLSKO A SOUSEDÉ

Skutečným prubířským kamenem schopnosti a vůle ke změně brežněvovské zahraniční politiky bude přístup k řešení situací vyvolaných Brežněvovým vedením, které způsobily ochlazení vztahů ke Spojeným státům a Západu vůbec a téměř pohřbily éru uvolnění: Polsko, Afghánistán, Kambodža, Střední východ, terorismus a pokusy o destabilizaci demokratických zemí, rakety a závody ve zbrojení.

Polsko vstupuje do druhého roku «normalizace». Přes mimořádné zákony, čistky, zatýkání a zákaz nezávislých odborů míří polská normalizace pravděpodobně spíše ke kádárovské než k husákovské variantě. Ale zřejmě se zde vytvoří zcela nová situace, která nebude opakováním minulých příkladů, a to z několika důvodů. Trvalá ekonomická krize generálovi Jaruzelskému nedovoluje koupit si aspoň pasivní poslušnost obyvatelstva konzumními náhražkami, a hlavně vojensko-stranická moc má v Polsku — na rozdíl od situace po obnovení monopolu moci strany v Maďarsku i Československu — proti sobě či vedle sebe hned dva reprezentanty veřejnosti: legálního — církev a nelegální, ale stále existující nezávislé odbory Solidarność s podzemním vedením, které odmítlo kapitulovat, a s živým symbolem nepodajnosti, jímž zůstává navzdory tlaku, výhrůžkám a pokusům o diskreditaci Lech Wałęsa. I když bude Solidarita žít jen v podzemí a tím nutně ztratí svůj masový charakter, bude moci pravděpodobně hrát podobnou úlohu dělnické avantgardy a nátlakové skupiny jako hrály «comisiones obreras» (dělnické komise) ve Francově Španělsku. Ostatně není vyloučeno, že by mohly nové oficiální odbory v budoucnosti vykonávat daleko nezávislejší funkci v obraně zaměstnaneckých zájmů — alespoň na úrovni závodů — pokud by se většina členů Solidarity rozhodla do nich vstoupit.

Polsko tedy bude i v tomto roce nejslabším a nejcitlivějším článkem sovětského bloku a dějištěm nových napětí a konfliktů, zejména jestliže se ukáže, že režim podvedl katolickou církev a jejího primase kardinála Glempa (který je uvnitř církve i v laických kruzích stále více kritizován pro jednostranné ústupky vojenskému režimu) a pod nějakou záminkou odloží na neurčito slíbenou papežovu návštěvu Polska anebo ji různými omezeními využije ke své «legitimizaci» vůči západnímu i domácímu veřejnému mínění. Současně bude režim chtít využít zlepšených vztahů s církví k izolaci a likvidaci laické demokratické opozice. I Polsko bude mít své politické procesy, a prvními oběťmi budou zřejmě představitelé laické levice z bývalého KORu jako Adam Michnik, Jacek Kuroń, Jan Litynski, a skupina předáků Solidarity, jež chce režim odsoudit k vysokým trestům, aby vyvolal strach a zlomil odpor nejaktivnější části opozice.

Není vyloučeno, že budeme svědky otevřených projevů nespokojenosti a protestů také v NDR, kde v poslední době zmizela z dříve poměrně slušně zásobovaného trhu řada produktů denní spotřeby a potravin, a snad i v Rumunsku, kde nespokojenost roste s již trvalým nedostatkem potravin, rostoucím nepotismem režimu a výbušnou situací kolem maďarské menšiny, jež vyvolává napětí také ve vztazích se sousedním Maďarskem. Národnostní problém je stále živý i v Jugoslávii, kde se projevil otevřeně v nepokojích v Kosově, ale také v nerovnoměrném vývoji republik. K tomu se přidávají nepříznivé důsledky inflace, rozpory mezi principy samosprávy a centralistickou strukturou strany, i politická stagnace zaviněná váháním Titových dědiců před provedením ekonomických a politických reforem, jež si vynucuje nová situace. Vyřešení těchto problémů je ztíženo jednak sovětským tlakem — ekonomickým i politickým, jednak nepochopením Západu pro potřebu vyváženosti jugoslávského zahraničního obchodu, který v důsledku dovozních omezení ze strany EHS má sestupnou tendenci se Západem a vzestupnou se Sovětským svazem a zeměmi RVHP. To nemůže zůstat bez vlivu i na politickou situaci a orientaci této země, i když víme, jak žárlivě Jugoslávie střeží svou nezávislou zahraniční i vnitřní politiku.

Je přirozené, že budeme sledovat vývoj v těchto zemích se zájmem a se sympatií pro všechny snahy rozšířit účast občanů na kontrole a správě věcí veřejných, a s nadějí, že se projevy nespokojenosti neomezí na místní výbuchy či stávky, jejichž hlavním důsledkem by bylo zostření represe a oddálení změn. Naopak spojení spontánních projevů nespokojenosti s pozitivními návrhy na reformy a změny, spojení tlaku zdola s dialogem s těmi skupinami uvnitř systému, které usilují o zlepšení situace, mohou vést k postupné demokratizaci těchto režimů, zvláště neomezí-li se na jednotlivé země a projeví se současně v několika zemích sovětského bloku.

AFGHÁNISTÁN - SOVĚTSKÝ VIETNAM

Setkání Andropova s prezidenty Pákistánu a Indie a s čínským ministrem zahraničí, tedy s představiteli zemí, které jsou nejvíce zainteresovány na vyřešení afghánské krize, vyvolalo naděje, že je Andropov ochoten se tohoto tíživého dědictví po Brežněvovi zbavit. Ví příliš dobře, jak vojenská intervence v této neangažované zemi hluboce narušila vztah SSSR nejen se Spojenými státy a vůbec Západem, ale především se zeměmi tzv. třetího světa. Je si také vědom, i když to nemůže veřejně přiznat, že se zde sovětská armáda zapletla poprvé do dlouhodobé partyzánské války, která ji opotřebovává a demoralizuje vědomím, že sice nemůže být poražena, ale nemůže ani v dohledné době zvítězit nad odporem afghánského lidu. Přitom představitelé afghánského odporu prohlašují, že jsou ochotni se podílet na vytvoření takové koaliční vlády, která bude mít dobré sousedské vztahy se Sovětským svazem a bude respektovat sovětské strategické a ekonomické zájmy v této oblasti. (Ostatně kdo si dovede představit,

že by malý Afghánistán mohl vojensky ohrožovat či dokonce politicky destabilizovat tak mocný stát jako je SSSR; to hlásá jen znormalizovaná československá propaganda, která se z nejasných důvodů zvláště angažuje v afghánské otázce — snad proto, že Karmala v Praze připravoval na jeho quislingovskou úlohu Bilak?).

Ovšem případy, kdy se sovětská armáda dobrovolně stáhla ze získaného území jsou spíše vzácné (ač existují, např. z Rakouska po uzavření státní smlouvy), a na špičce nomenklatury bude jistě dost těch, kdo se budou tvrdošijně stavět na odpor jakémukoli ústupu anebo ztrátě prestiže. Proto bude záviset na síle odporu afghánského lidu, na mezinárodní solidaritě s ním a na stanovisku západních vlád, jak brzy odchod sovětských vojsk z Afghánistánu umožní zlepšení politických i ekonomických vztahů Západu se Sovětským svazem. Teprve za těchto podmínek by mohl Andropov využít vnějšího tlaku i nespokojenosti části armády k prosazení myšlenky politického řešení afghánské otázky. To by bylo nesporně důležité, protože by to mohlo otevřít cestu k novým přístupům i v jiných krizových situacích uvnitř sovětského bloku.

ČÍNA

Někteří západní pozorovatelé vysvětlují zahájení rozhovorů mezi vládami SSSR a Číny jako projev změny čínské politiky, která se «zklamaně odvrací» od USA a postupně se «sblíží» se Sovětským svazem. To je ovšem velký omyl. Čína svou politiku odmítání sovětského hegemonismu nezměnila, jak dokazují ostré kritiky sovětské politiky v čínském tisku i v průběhu jednání. Čína však byla vždy pro jednání mezi oběma státy (nikoli mezi oběma komunistickými stranami) o normalizaci a zlepšení sousedských vztahů, ale za podmínky, že Sovětský svaz změni svou nepřátelskou politiku vůči Číně nejen prohlášením, ale i konkrétními činy: stažením části kolosálních vojenských sil a prostředků z čínské hranice, politickým řešením afghánské krize a odchodem sovětských vojsk, stažením vietnamských vojsk z Kambodže a uznáním, že dnešní čínsko-sovětské hranice jsou výsledkem ruského imperiálního výboje (což však neznamená, že si Čína dnes činí nárok na území, která jí byla v minulosti ukradena). Po každé změně vedení v Moskvě se Čína pokoušela jednat, ale výsledky byly chudé. Teď se zdá, že sovětské vedení pochopilo, že jsou marné jeho naděje na převrat či občanskou válku v Číně, že ani Čína po Maovi nehodlá změnit svou zahraniční orientaci a svůj nárok na zcela nezávislou zahraniční politiku, a že jakýkoli pokus změnit tento stav nějakou «trestní výpravou» by byl mnohem katastrofálnější, než v Afghánistánu. To vytváří předpoklady k rozumnému kompromisu, jehož výsledkem může být zlepšení ekonomických i politických vztahů mezi Sovětským svazem a Čínou, ale žádný «návrat ztraceného syna» do lůna sovětského bloku. Ovšem ani zde není vyloučeno, že pokusy o normalizaci vztahů narazí na odpor «jestřábů» v sovětském vedení, kteří si zvykli strašit zaostalou část obyvatelstva «žlutým nebezpečím».

I v případě Kambodže se rýsuje možnost řešení, tj. odchodu vietnamských vojsk v případě, že sovětské vedení vyvine tlak na vietnamskou vládnoucí skupinu, aby přijala v Pnom Penhu koaliční vládu v čele s princem Sihánukem, která by zaručila dobré sousedské vztahy s Vietnamem a současně zabránila v návratu k moci stoupencům Pol Pota.

IZRAEL A PALESTINCI

Jednou z nejvýbušnějších oblastí je nesporně Střední východ. Kromě antagonismu mezi izraelským státem a jeho arabskými sousedy, kteří s výjimkou Egypta neuznávají jeho existenci, se zde střetávají zájmy Spojených států i západoevropských průmyslových zemí se sovětskými pokusy kontrolovat životně důležité zdroje nafty a surovin a zejména přístupové cesty k nim. Po mnoha letech krvavých konfliktů a stagnace se i zde vývoj dal v poslední době do pohybu i za cenu nových napětí: Izrael svou bleskovou akcí zlikvidoval vojenské základny Organizace pro osvobození Palestiny v Libanonu a přispěl tak — zdánlivě paradoxní výsledek invaze — k možnosti obnovení libanonské suverenity, jež by měla být dovršena odchodem všech cizích vojsk, tj. palestinských, syrských i izraelských. Jednání o tom již začala a zdá se, že mohou dospět ke zdárnému výsledku. Tím by se stal Libanon po Egyptu druhou arabskou zemí, která uzná Izrael a uzavře s ním mírovou smlouvu, a mohlo by to upravit cestu k jednání mezi Izraelem a Jordánskem, jemuž připadá zvláštní úloha při řešení palestinského problému.

Zároveň však izraelská akce v Libanonu poskvřnila morální prestiž tohoto státu, který dosud bojoval obranné války za své přežití a nyní se stal před světovou veřejností spoluodpovědný za masakr palestinských uprchlíků ve dvou táborech i za velké civilní oběti vojenských akcí v Libanonu. To ovšem nemůže ospravedlnit brutální projevy antisemitismu, které se v této souvislosti objevily na Západě, nemluvě o téměř nacistické propagandě v zemích sovětského bloku.

Přes všechny komplikace se však zdá, že tato situace vytvořila nové podmínky pro řešení hlavního problému, kterým je možnost trvalého mírového soužití Izraele se sousedními arabskými zeměmi a zvláště s Palestinci. Většina arabských zemí si uvědomuje, že bude muset opustit sterilní postoj ignorování existence Izraele a uznat jeho právo na život a bezpečné hranice. Zdá se, že i v palestinském táboře se prosazuje realistická linie jednání s Izraelem a vytvoření federativního palestinského státu v rámci Jor-

dánska. V samotném Izraeli roste kritika nepružnosti premiéra Begin a uzrává poznání, že je nutno jednat s Palestinci a s Organizací pro osvobození Palestiny vedenou Arafatem, která je dnes nesporně nejrepresentativnější na palestinské straně. Zatím ještě převládá strach, že by se palestinský stát stal sovětskou vojenskou základnou pro permanentní destabilizaci této oblasti a že by si dříve či později vytyčil cíl dobýt «původní vlast».

Nový návrh prezidenta Reagana na vytvoření palestinsko-jordánské federace dává určitou záruku, že by takový stát nebyl rukojmím SSSR. Je pozoruhodné, že se pro toto řešení vyslovil i Andropov — SSSR dosud trval na zcela samostatném palestinském státě — a že se pod tímto tlakem i Arafat smířil s králem Husejnem. Za této situace se stává docela reálnou perspektivou vzájemné uznání Izraele a Organizace pro osvobození Palestiny, jednání mezi nimi pod americkým dohledem a uzavření mírové dohody, jež by zaručila existenci izraelského státu a současně přiznala právo na sebeurčení palestinskému lidu.

ZBROJENÍ A RAKETY

Necháme-li stranou oficiální propagandu v zemích sovětského bloku, pro kterou jsou sovětské rakety dobré, protože «hájí mír», kdežto americké rakety smrtelně nebezpečné, protože jsou «ve službách amerického imperialismu», velká část západního veřejného mínění staví obě velmoci na stejnou úroveň a připisuje jim stejnou odpovědnost za stupňování napětí a závodů ve zbrojení. Nechci nikomu ubírat odpovědnost, ale nemůžeme také zavírat oči před skutečností, že to byl Sovětský svaz, kdo začal umísťovat na svém evropském území rakety středního doletu SS-20. Každá z nich má tři atomové hlavice a může tudíž zasáhnout tři cíle současně; jsou namířeny na města či objekty v západní Evropě, na rozdíl od raket interkontinentálních, které jsou namířeny na Spojené státy. Nejzajímavější a pobuřující na tom je, že Moskva s tím začala v roce 1975, tedy po podepsání helsinských dohod a v plném rozvoji západoněmecké «východní politiky», kdy se nijak nemohla cítit ohrožena. Byl to západoněmecký kancléř Helmut Schmidt, kdo jako první upozornil na tuto nebezpečnou situaci, která vystavuje západní Evropu hrozbě sovětských raket bez účinné obrany (s výjimkou Francie a Británie, které mají vlastní «národní» raketovou obrannou sílu, jež ovšem není součástí NATO a tudíž nechrání ostatní členy Atlantického paktu). Tak vzniklo — jako důsledek jednostranného sovětského rozhodnutí — usnesení zemí NATO, podle něhož se má jednat se Sovětským svazem o zničení jeho raket středního doletu SS-20 namířených na západní Evropu, ale v případě ztroskotání tohoto jednání by se evropské země NATO měly zavázat umístit na svém území odpovídající počet amerických raket Pershing a Cruise, aby obnovily strategickou rovnováhu v Evropě.

Západoevropské vlády nezakrývají, že dávají přednost prvnímu řešení, jež dostalo název «nulová opce», jež by znamenala, že na území Evropy nebudou žádné rakety středního doletu, ani sovětské ani americké. Někteří vojenští odborníci i politici namítají, že ani toto řešení neušetří západní Evropu sovětského vydírání, protože není velký problém přestěhovat rakety SS-20 z evropské části SSSR za Ural, odkud se mohou v krátké době přemístit zpátky do Evropy. Přesto by byl sovětský souhlas s «nulovým řešením», a tedy s přemístěním nebo zničením raket SS-20 pozitivním gestem, jež by západní vlády ocenily ochotou zřít se amerických raket středního doletu, jejichž umístění na hustě zalidněném evropském území vyvolává u obyvatelstva psychózu strachu a odporu.

Brežněv se pokoušel zabránit realizaci usnesení NATO o amerických raketách návrhy na «moratorium», tj. zmrazení daného stavu v oblasti raket středního doletu. To ovšem jasně dávalo převahu Sovětskému svazu, takže většina západoevropských zemí takové «řešení» odmítala. Andropov projevuje větší pružnost. Vychází zřejmě ze zjištění, že SSSR má v Evropě stejně značnou převahu v konvenčních zbraních, takže může vyvíjet dostatečně silný tlak na západní Evropu bez raket. Proto si mohl dovolit přijít s novými návrhy, podle nichž je ochoten snížit počet svých raket středního doletu (a jejich hlavice) na tu úroveň, kterou představuje raketový potenciál Francie a Británie dohromady; a v případě, že se tyto zřeknou svých raket, je SSSR ochoten stáhnout všechny rakety SS-20 ze svého evropského území.

Andropovův návrh vystavuje Francii a Británii tlaku ostatních západoevropských zemí, jež si přejí «nulové řešení», a vytváří tak nové rozpory v NATO, kde už je jich i tak dost. K tomu ještě vyvolává nové napětí ve vztazích — stejně ne tak dobrých jako dřív — mezi Spojenými státy a jejich západoevropskými spojenci a nahrává izolacionistickým tendencím v Americe, kde část veřejného mínění je roztrpčena západoevropskými kritikami a «nevděčností». Sám jsem slyšel při své nedávné cestě do USA řadu amerických politiků a intelektuálů mluvit v tom smyslu, že Evropané Američany pořád jen kritizují («jsme plísňeni, když dolar má nízký kurs i když má vysoký, anebo za to, když chceme posílit obranu západní Evropy i za to, když se chceme stáhnout»). A že by proto bylo lepší, aby se Amerika starala jen o obranu svého území a nechala Evropanům starost o jejich obranu, včetně nákladů s tím spojených.

MÍROVÉ HNUTÍ

V minulém roce se projevilo v nejrůznějších formách znepokojení společnosti ze stupňujících se závodů ve zbrojení a zejména z hromadění stále většího počtu nukleárních zbraní, ačkoliv již existující

zásoby stačí k mnohonásobnému zničení protivníka a snad lidstva. Odpor k pokračování v tomto absurdním soutěžení vyvěrá také ze srovnání mezi stále většími výdaji na nové rakety, letadla, tanky, křižníky a jiné zbraně a neustálým snižováním nákladů na zdravotnictví, školství, vědecký výzkum a umění. Tyto pocity a strach z války jsou příčinou, proč manifestace a pochody za mír získávají stále větší podporu mezi obyvatelstvem na Západě, i když jsou často manipulovány či zneužívány. Velká většina účastníků mírových hnutí — je jich mnoho a jsou různá, na rozdíl od oficiálních «obránců míru» v zemích sovětského bloku — jsou lidé poctiví, kteří jsou přesvědčeni, že svou angažovaností mohou zabrzdit závody ve zbrojení a zabránit válečnému konfliktu. Toto hnutí je ovšem nutně jednostranné, protože se může vyvíjet jen v demokratických zemích a vykonává tak nátlak jen na západní vlády, čímž má tendenci přispět k ještě větší nerovnováze v poměru sil mezi Východem a Západem.

Je příznačné, že se právě francouzský socialistický prezident Mitterrand vyslovil proti jednostrannému odzbrojení a pro nutnost zachování strategické rovnováhy v Evropě i ve světě jako podmínky pro zmírnění napětí, a pro dohodu o snížení počtu jak raket, tak konvenčních zbraní. V tomto smyslu musíme také vysvětlovat našim přátelům z mírového hnutí v západní Evropě i Spojených státech, že takové hnutí může mít pozitivní vliv jen tenkrát, není-li «jednosměrné», totiž vyvíjí-li se nátlak na odzbrojení či omezení výzbroje nejen na západní vlády, ale i na vlády SSSR a zemí Varšavského paktu. Proto mají takový význam i mezinárodní ohlas prohlášení Charty 77 k mírovému hnutí a její dialog s některými západoevropskými pacifisty, demonstrace mladých Němců v NDR i občanské iniciativy pro mír v Maďarsku, i když jsou to zatím jen zárodky hnutí a akce menšinových skupin, jež jsou navíc předmětem policejní represe a cenzury. Seskupení nejrůznějších mírových organizací, které připravují velké shromáždění za mír v květnu 1983 v západním Berlíně, je rozděleno právě v této otázce: část tohoto hnutí, snad jeho většina, vidí hlavní nebezpečí pro mír v politice Spojených států a v amerických raketách, jejichž rozmístění v Evropě chce zabránit, a neprotestuje vůbec nebo protestuje jen formálně proti sovětským raketám SS-20, které na evropském území již existují. Druhá část tohoto hnutí, zatím slabší, si uvědomuje, že požadavek míru je úzce spojen s respektováním práv národů na sebeurčení a jednotlivců na svobodu projevu a informací, a proto hledají styky s těmi skupinami a hnutími ve východní Evropě, která tato práva hájí.

EVROPA

V této situaci nabývá významu nová úloha, ke které se probouzí Evropa, přesněji řečeno její západní část, která je sice spojencem a partnerem USA, ale cítí stále naléhavěji potřebu hájit své specifické zájmy a vypracovávat svou vlastní politiku nezávisle na obou supervelmocích. Vážnou překážkou je však rostoucí krize — ekonomická, ale i politická a morální — kterou většina západoevropských států prochází. V důsledku toho jsme svědky vládních krizí a série řádných i předčasných voleb, jejichž výsledky se nedají vysvětlit předností té či oné ideologie, ale prostě tím, že za krizi platí ztrátou hlasů a moci ta strana, která vládne, ať je pravá či levá, protože je v očích veřejnosti odpovědná za inflaci, nezaměstnanost, nadprodukcí atd. Tak ve Francii, Recku, Španělsku a Švédsku zvítězila po letech vlády pravice či středu levice, a naopak v NSR, Británii, Dánsku a Holandsku zase naopak pravice, a vše nasvědčuje tomu, že v příštích volbách to bude možná obráceně.

Vzniká tak zásadní otázka, zda je parlamentní demokracie schopná řešit takové problémy krizového období, jako je nutnost snížení spotřeby, omezení veřejných výdajů, kontrola cen, restrukturalizace celých sektorů průmyslu i zemědělství, přerozdělení důchodu, inflace a nezaměstnanost atd. Objevují se již hlasy, našťastí zatím ojedinělé, že taková situace si vyžaduje vládu «silné ruky»; bohužel nelze vyloučit, že těmito krizovými jevy, k nimž se připojuje negativní dopad politického terorismu, se sama idea parlamentní demokracie u části obyvatelstva natolik zdiskredituje, že se volání po autoritativním řešení a omezení demokracie stane reálnou politickou silou i v zemích s dlouholetou demokratickou tradicí.

Zde je vlastně jádro historického konfliktu mezi dvěma systémy: který je schopen zajistit a rozšířit demokratické svobody a současně sociální spravedlnost, zaměstnanost a slušnou životní úroveň. Že sovětský model toho schopen není, to dnes vědí skoro všichni; zda je toho schopen systém parlamentní demokracie, to teprve musí dokázat právě při řešení této krizové situace a životní otázky udržení míru. Nedokáže-li to, pak otvírá cestu k autoritativním řešením, ať již se budou halit černým či rudým praporem.

Právě Evropa má dostatek ekonomického potenciálu i politické zkušenosti a tradice, aby dokázala životnost demokratického systému. Je počtem obyvatel i bohatstvím stejně silná jako USA i SSSR, ale zatím není ochotná přinést oběti pro vlastní samostatnou obranu ani se vzdát svých národních egoismů. Takzvané Evropské společenství, nebo jak se u nás píše EHS, dnes sdružuje deset západních a jižních evropských států a má se od roku 1984 rozšířit o Španělsko a Portugalsko. Jako poslanec Evropského parlamentu musím neustále připomínat svým kolegům z těchto zemí, že nemají právo mluvit za Evropu, ale jen za tu její část, za kterou byli zvoleni, a že hranice Evropy neleží na hranici mezi dvěma německými státy nebo na Šumavě. Považuji proces sjednocování Evropy, jak jej dnes představuje Evropské společenství, za velmi pozitivní a snažím se napomáhat jeho rozšíření a urychlení (proti nemálo jeho odpůrcům z řad nacionalistů všeho druhu, např. francouzských komunistů i gaullistů). Avšak vidím toto společenství jen jako začátek či základ celkového procesu evropské integrace, jenž má být otevřen i ostatním evropským národům včetně Čechů a Slováků, Poláků, Maďarů a ostatních, kteří svou tradicí, historií, kulturou a celým vývojem plně patří do Evropy.

PŘEKONAT JALTU

Tuto perspektivu «Evropa a my jako její součást» bychom měli udržovat stále živou a rozvíjet ji, zejména v kulturní oblasti, aby cesta do Evropy zůstala otevřena, až nastane příznivější situace.

To je smysl hesla «překonat Jaltu», jak k tomu vyzval po vojenském puči v Polsku francouzský prezident François Mitterrand: že každý evropský národ, velký či malý, má mít právo si zvolit vlastní cestu. To je také jediné správné smyslu pojmu uvolnění nebo snižování napětí (détente), jež si kdekdo vykládá po svém a jež si v pokrouceném smyslu přisvojili sovětští vůdcové. Je třeba odmítat jejich tezi, bohužel často opakovanou i některými demokratickými politiky, že dnes není jiná alternativa, než buď zmirňování napětí anebo návrat ke studené válce. Jistěže jsme proti návratu ke studené válce, která jen upevňuje vojenské a politické bloky a dává dogmatikům všeho druhu možnost ospravedlňovat izolacionismus, cenzuru a potlačování občanských práv.

Skutečné dilema je dnes mezi dvěma koncepcemi uvolnění: Na jedné straně je ta, kterou zastává sovětské vedení a kterou přijímá i část západních politiků, a hlavně podnikatelů a bankéřů. Ti totiž považují «uvolnění» za potvrzení politického statu quo v Evropě, a tím uzákonění rozdělení Evropy na dva bloky, s právem každé z obou supervelmocí kontrolovat ten «svůj» a zasáhnout proti všem změnám tohoto stavu. A na druhé straně je ta koncepce, která naopak vidí v procesu zmirňování napětí možnost překonat tento stav — na Východě i Západě — bez nebezpečí vojenských intervencí či ekonomických tlaků a bez traumatických otřesů, při respektování strategických zájmů té i oné velmoci. Taková koncepce uvolnění by musela umožnit, aby se současně rozvíjely například proces obnovy v Polsku i socialistické reformy ve Francii, a aby se tyto procesy změn rozšířily i na jiné země podle tužeb národů toho či onoho bloku, až k postupnému překonání a zmizení bloků. Zardoušení hnutí obnovy a Solidarity v Polsku — obdobně jako Pražského jara v roce 1968 — zasadilo ovšem těžkou ránu skutečnému procesu zmirňování napětí a pomohlo jen stoupencům studené války a rozdělení světa, a to na obou stranách.

Takový vývoj k překonání vojenských a politických bloků a ke sjednocené Evropě se dnes zdá být vzdálený a utopický. Ale je to naopak hlavní reálný cíl pro žijící generace. Není pravda, že čas pracuje pro SSSR, naopak. Jak upozornil André Fontaine ve francouzském listě Le Monde, je dnes ve třetím světě víc protisovětských partyzánů než prosovětských. SSSR se ukázal bezmocný v případě konfliktů na Falklandech i na Středním východě. Jeho početní vojenská převaha je sice veliká, ale jeho skutečná síla je podlomena nefungující ekonomikou a krizí celého bloku. Nespokojenost poroste, a s ní rozpory uvnitř vládnoucích skupin i tlaky zdola a shora na reformy a na pragmatická řešení prohlubující se krize.

* * *

Pražské jaro, jehož patnáctého výročí letos vzpomínáme, se ve stejné podobě opakovat nebude, ale bude se opakovat snaha a vůle k větší svobodě a lidské důstojnosti. Tu lze udusit represivními opatřeními a strachem, ale ne natrvalo. Události ve světě, na které jsem chtěl upozornit jako na zvlášť důležité v tomto roce, mohou pomoci, aby tento vývoj probíhal rychleji. Ale v politice a životě národů nejde nic automaticky. Bude záležet na vůli a schopnosti lidí příznivých okolností využít. Prostě být na to připraveni, jako bychom už zítra mohli rozhodovat a svém osudu.

To je i cesta, jak zůstat i dnes, v podmínkách nesvobody, svobodnými lidmi. Svobodnými proto, že odmítneme přijmout realitu jako neměnnou, nýbrž že ji pochopíme, abychom ji změnili.

ANKETA

Vstupujeme do roku, kdy od vzestupu a pádu pražského jara 1968 uplyne patnáct let. Ze ztroskotání národních nadějí vzešla éra tak řečené normalizace. Pokusili jsme se těchto 15 let zachytit anketním způsobem. Kvůli úspornosti položil autor otázky sám sobě.

Otázka: Jaké, podle Vás, zůstanou po husákovském období trvalejší hodnoty?

Odpověď: Patrně to bude pražské metro a Finy inspirovaná architektura rekreačních center v Tatrách a vůbec vkusná výstavba v tatranském podhůří. A budeme-li spravedliví, uznáme, že si v sedmdesátých letech malý český a slovenský člověk postavil či zkompletoval stovky chalup a vilek pro své soukromí, zábavu a odpočinek.

Otázka: Proč neuvádíte četná sídliště?

Odpověď: Protože jsou to stroje na bydlení a morný ducha. Oko zde nemá na čem spočinout se zalíbením. A pak — dříve se stavělo tak, že každé osídlení muselo mít své duchovní a sociální centrum — byl jím zpravidla kostel, radnice, k centru patřilo divadlo a samozřejmě pěkné náměstí pro trh a korzo. Lidé panelové kultury se ztrácejí ve škatulovité vřavě. Jejich osídlení nemá duši, chybí možnost zdůvěrnění s ostatními. Škoda, že zapověděli Chytilové «Panel story». Tam se o té bezútěšnosti něco vypovídá.

Otázka: A co takový palác kultury, jenž se tyčí nad Vyšehradem?

Odpověď: To je vskutku památník reálsocialistické architektury: studená zasklená stodola. Víte, jak ho Pražáci překřtili: Pakul. A také: Lidojem. Zkrátka, jaké kníže, takový palác.

Otázka: Promiňte, nejenom sličností budov živ je člověk. Život přece šel dál a pro mnoho lidí nebyl bez půvabu. Co vy osobně považujete za největší zásluhu patnáctileté normalizační správy?

Odpověď: Největší zásluhou této správy je podání názorného, i pro ty nejzabedněnější přesvědčivého, hmatatelného důkazu, že centralistický, administrativně direktivní systém řízení hospodářství a společnosti se neodvolatelně přežil a tváří v tvář civilizačním úkolům konce dvacátého století selhal.

Otázka: Můžete tato silná slova něčím doložit?

Odpověď: Uvedu pouze tři příklady.

Za prvé je to ekologická katastrofa, zejména v českých zemích. Dokonání ortelu nad krušnohorskými hvozdy, smrtící poranění jehličnatých porostů v Jizerských horách a v Krkonoších, napadení Beskyd a ohrožení Jeseníků, prostě akce, jak zplešatět a vydat zkázonosné erozi nádherný věnec hor, ty plíce a zásobárnu vod naší země, její pýchu, okrasu i ochranu — to je nejen vizitka konkrétních správců, ale na tomto neblahém díle se především podepsal administrativně direktivní systém, který vede k nesmyslné výrobě pro výrobu, k mrhání energií a surovinami a ve svých důsledcích k devastaci životního prostředí.

A navíc — systém není s to zajistit společnosti potřebné příjmy, aby mohla tyto negativní dopady alespoň mírnit. Pro odsíření našich hnědouhelných elektráren se nevykonalo nic (je to drahé, ale technicky proveditelné), výstavba čistících stanic pro různé odpadní vody se oproti šedesátým létům nejen zpomalila, ale v poslední době (pro nedostatek prostředků) dokonce zcela zbrzdila.

To je přímý důsledek toho, že byla brutálně likvidována reforma z roku šedesátého osmého a že se neuskutečnila ani v nějaké skromnější, dejme tomu maďarské podobě.

Za druhé způsobil tento systém «plánování a řízení», že nám definitivně ujel vlak hospodářské prosperity. V čem jsme dnes alespoň evropská jednička? Jmenujte mi zboží, které bychom s úspěchem uplatnili na náročnějších trzích a v němž bychom zhodnotili naši vynalézavost při minimálních nárocích na zdroje a suroviny? Fakt, že ze zoufalství a z neodpovědnosti vyvážíme neopracované kmeny našich stromů do Německa a do Rakous, je příznakem výprodeje.

Konečně a za třetí je to už nekontrolovaný růst správního a hospodářského aparátu, jenž si sám pro sebe vymýšlí stále nové řídicí funkce a metastázuje další a další odnože a úřadovny. A tak se stát, jenž by měl být šetrným pastýřem, mění v jakousi chobotnici, či spíše nádor: čím více bují, tím více chřadne tělo jeho živitele.

Otázka: Nemáte pocit, že se opakujete? Co byste chtěl říci k tomuto námětu nového?

Odpověď: Některé věci bude nutno do omrzení opakovat. To byste se divil, co je lidí, kteří sice systém odsuzují, nadávají na něj, ale sami v něm existenčně zakotvili a bojí se změny. A tak se vedou silácké řeči a čeká se na zázrak.

Otázka: Co navrhuje lepšího?

Odpověď: Přejít od nadávek k promyšlené kritice. Ne doma nebo v hospodě, ale na odborových a občanských sešlostech. Patnáct let tam mlčíme jako zařezaní. Tak proč se už neozvat — věcně, strážlivě, třeba se i dovolat rozumnějších «oficiálních» hlasů. A žádat reformu.

Otázka: Reformu, reformu! To je přece tabu. Kolik lidí se chce stát disidenty? Nemáte praktičtější radu?

Odpověď: Nemám. Ostatně, maďarská reforma se smí, tak proč se bát.

Otázka: Myslíte, že se řečmi na schůzích něco spraví?

Odpověď: Tam, kde se patnáct let mlčelo, znamená první kritický hlas na obyčejné zaměstnanecké schůzi čin. A násobí-li se desetkrát či stokrát v jiných místech a městech, je to už tlak, s nímž správci musí počítat.

Otázka: Tlak se potlačí. Co byste chtěl ještě říci?

Odpověď: Už nic. Tedy Vám už nic. Ale čtenářům bych přece jen rád něco vzkázal.

Otázka: A to je co?

Odpověď: Žádejte reformu!

B.

HLEDAT VÝCHODISKO Z «NORMALIZACE»

Před patnácti lety vrcholil — a byl potlačen — československý pokus o demokratickou reformu politického a hospodářského systému, který vstoupil do dějin jako «Pražské jaro». Veliké naděje, které tento pokus vyvolal u československého lidu, v ostatních zemích sovětského bloku i u všech pokrokových a socialistických sil ve světě, byly vystřídány zklamáním a beznadějí po rozdrčení «Pražského jara» sovětskou vojenskou intervencí v srpnu 1968. Ta znovu prokázala, že rozhodující překážkou svobodnějšího vývoje národů v této části Evropy je brutální sovětský hegemonismus. Úder proti československým reformám byl proveden přes to, že sovětské bezpečnostní zájmy nebyly ohroženy a že nebyl ohrožen ani nekapitalistický charakter československé společnosti.

«NORMALIZACE» PROHLoubILA KRIZI

Po patnácti letech takzvané «normalizace» jsou v Československu jen zvětšeny a zostřeny všechny ty rozpory, jejichž řešení chtěly reformy «Pražského jara» otevřít. Propast mezi režimem a občany se prohloubila a vedla k pasivitě většiny společnosti. Lidská a občanská práva nejsou respektována. Porušují se jak mezinárodní konvence, tak ustanovení Závěrečného aktu evropské konference v Helsinkách. Režim nezmírnil pronásledování stoupců reformního hnutí šedesátých let ani obránců lidských práv seskupených kolem «Charty 77». Od roku 1969 bylo tisíce lidí za své kritické názory vězněno, a statisíce jiných — mezi nimi přední představitelé národní kultury — bylo postiženo zákazem výkonu povolání a jinými represivními opatřeními.

Narůstající hospodářské těžkosti, které jsou především důsledkem neefektivního ekonomického systému, začínají teď znemožňovat i korupční politiku «kompenzování» nesvobody a útlaku relativně snesitelnou životní úrovní. Husákův «normalizační» režim nebyl za patnáct let schopen vytvořit ani takovou situaci, jaké bylo dosaženo v sousedním Maďarsku. Báł se totiž učinit jakýkoliv krok, který by mohl připomenout reformy šedesátých let.

Rozdrčením «Pražského jara» byla prohloubena stagnace i ve všech ostatních zemích sovětského bloku. Hospodářský i politický úpadek se projevil nejzřetelněji v Polsku. Avšak právě v Polsku se v létech 1980-1981 objevila i naděje, že stagnace bude prolomena fascinujícím úsilím polské společnosti — především polských dělníků — o dosažení radikálních demokratických změn. Pokus byl však znovu vehnán do slepé ulice násilím zavedením vojensko-policejního režimu v prosinci 1981. Československá propaganda se teď snaží přesvědčovat, že polská tragédie ospravedlňuje cestu husákovské «normalizace». V Polsku osmdesátých let však není a nebude možné opakování skličujícího československého «řešení» let sedmdesátých. Dříve či později bude tam — i všude jinde — nutno hledat zcela jiná východiska.

RACIONÁLNĚJŠÍ POLITIKA SSSR?

Leonid Brežněv, s jehož jménem jsou spojeny jak intervence v Československu 1968 a militarizace Polska 1981, tak všeobecná stagnace v zemích sovětského bloku i imperialistická invaze SSSR v Afghánistánu, už nestojí v čele Sovětského svazu. Jeho nástupci budou postaveni před problém, zda pokračováním v brežněvovské politice dál prohlubovat krizi a riskovat nové bankroty podobné polskému, anebo zda konečně přistoupit k takovým změnám vnitřní i zahraniční politiky, které by podobnému vývoji čelily. Aniž je pravděpodobné, že by se mohly opakovat reformní pokusy z období Chruščovovy vlády, přece jen lze předpokládat, že se objeví určité snahy o racionálnější řízení hospodářství a správy i pokusy o jisté inovace zahraniční politiky. Bylo by i v zájmu SSSR, aby se racionálnější politika týkala i vztahu k podmaněným státům sovětského bloku.

Cesta k obnově plné suverenity, která jediné odpovídá tužbám podmaněných národů, sotva bude v dohledné perspektivě a v rozdělené Evropě otevřena. Za určitých okolností by však Moskva mohla i ve svém zájmu — výměnou za respektování spojeneckých závazků a pro ulehčení hospodářských těžkostí — tolerovat v kontrolovaných zemích některé vnitropolitické změny, které by vnitřní napětí i napětí v blokovém seskupení alespoň částečně zmenšily. Nikdo zatím nemůže spolehlivě odhadnout, jak se konkrétní politika pobrežněvovské garnitury v Kremlu bude vyvíjet. Ani zvětšená strnulost chráněná hrubými mocenskými zásahy není samozřejmě vyloučena. Je však možné, že «Brežněvova éra» je skutečně u konce, a že očekávání změn sovětské politiky je realistické.

PROLOMIT «NORMALIZAČNÍ» STAGNACI

S koncem «Brežněvovy éry» se nepochybně blíží i konec «éry husákovsko-bilakovské» v Československu. Ať už bude podoba tohoto konce jakákoliv, nastolí se otázka, zda se pak režim ukáže schopným otevřít se alespon dílčím pozitivním změnám, které by život v Československu učinily snesitelnějším. Sotva lze očekávat, že by se uvnitř dnešní mocenské struktury mohly znovu objevit síly podobné silám demokratické obrody šedesátých let. Pro dlouhodobou perspektivu pozitivnějšího vývoje by však nebylo bez významu, kdyby stagnace společnosti a démonizace reformismu byly prolomeny uznáním a provedením byť jen nejnezbytnějších a přímým dosahem omezených změn.

Nejen zkušenosti «Pražského jara», ale i zkušenosti polské «odnowy» ukázaly, jaký význam pro otevření a rozvíjení demokratizačních procesů má reformistická orientace uvnitř mocenské struktury. Demokratická opozice, která při svém působení nestimuluje vznik a vývoj takové orientace, ohrožuje možné úspěchy svého snažení. Přes hlubokou degeneraci všech aparátů v soudobém Československu není ani jejich budoucí diferenciaci vyloučena. Zkušenosti z reformního procesu šedesátých let, zejména z prosazování hospodářských reforem, zůstávají i nadále důležitým zdrojem poučení. Vytvořili se v budoucnosti takové možnosti, měly by kritické a opoziční síly v Československu, i ty síly v zahraničí, kterým na pozitivním vývoji v Československu skutečně záleží, novou situaci vážně zkoumat a přizpůsobit jí svou strategii, taktiku i aktivitu. Jen tak bude možné čelit nebezpečí izolace od rozhodujících sociálních sil společnosti, které i přes trpká zklamání z minulosti nemohou a nebudou ani polovičaté a opatrné reformy odmítat. Opoziční síly musí najít pozici, která by neúčinným radikalismem vliv na většinu společnosti neoslabovala.

Současně se však nelze oddávat iluzi, že k otevření i jen dílčích změn může v zemích sovětského bloku — a zejména v Československu — dojít jen «shora» a bez výrazného tlaku lidové nespokojenosti. Patnáct let po «Pražském jaru» a uprostřed nevyřešené polské krize sice všude, dokonce také v Československu, existují i uvnitř mocenské struktury jisté síly, které si jsou vědomy neudržitelnosti situace. Všeobecně však zesílil konzervativní a reakční charakter systému i jeho nositelů. Vojenský režim v Polsku, represivní zásahy proti kritickým silám ve většině zemí bloku, i zvýšená agresivita supervelmocenské politiky SSSR to zřetelně dokazují. Bez silného lidového tlaku je sotva možné počítat s pozitivním vývojem. Probouzet a posilovat tento tlak a nacházet takové formy jeho vyjádření, které by odpovídaly daným situacím, zůstává proto hlavním úkolem každé opozice.

NOVÁ SITUACE V OSMDESÁTÝCH LETECH

Po patnácti letech se československá demokratická a socialistická opozice samozřejmě nemůže obracet ke všem aspektům «Pražského jara» jako k přímému zdroji inspirace a jako k návodu k jednání. Dorostla nová generace, pro niž je i rok 1968 jen historií, a dnešní situace není situací šedesátých let ani v Československu, ani v sovětském bloku, ani ve světě. «Pražské jaro» zůstává zdrojem cenných zkušeností a symbolem vůle hledat a nacházet východiska ze slepé ulice «reálného socialismu» sovětského původu, avšak současná politika musí vycházet z konkrétní situace let osmdesátých.

Nově a jinak souvisí dnes každý československý vývoj nejen se změnami ve vnitřní situaci sovětského bloku a SSSR, ale i s perspektivou míru a války, která více než kdykoliv předtím znepokojuje celé lidstvo. Nového významu nabyly i palčivé problémy ekologické povahy a strukturální krize celé industriální společnosti. Zřetelněji než před patnácti lety vystupuje do popředí skutečnost, že společenská krize v zemích takzvaného «reálného socialismu» je nejen specifickou krizí jejich systému vnučeného a chráněného sovětským hegemonismem, ale i součástí krize celé industriální civilizace na Západě i na Východě, a že probíhá spolu s dramatickou proměnou vztahu této civilizace k zemím Třetího světa.

Demokratická a socialistická opozice v takzvané «Východní Evropě», to jest i v Československu, bude muset víc než v minulosti sledovat tyto souvislosti, protože jen tak se může účinně zařazovat do mezinárodní fronty pokrokových a socialistických sil, jejichž porozumění, pomoc a solidaritu právem žádá a potřebuje.

Po patnácti letech je neudržitelnost «normalizační» politiky Husákova režimu v Československu zcela očividná. Nositelé této politiky nemají už před sebou příliš dlouhou budoucnost. Po nich zůstane hospodářská, sociální, politická, kulturní i morální devastace, která se bude těžko překonávat. Zjišťovat tuto devastaci je důležité, avšak nedostatečné. Kritické a opoziční síly v naší zemi by měly použít i 15. výročí «Pražského jara» jako impulzu k hledání realistických odpovědí na otázku, jak v budoucnosti tuto devastaci bez iluzí a násilí odstraňovat. Skličující přítomnost neospravedlňuje nepřipravenost na lepší zítřek.

Dne 1. ledna 1983

Za «Skupinu LISTY»:

Zdenek Hejzlar, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Jiří Pelikán

Andropovova prozatímní vláda

ZDENĚK MLYNÁŘ

Západní pozorovatelé vesměs zdůrazňují, že Jurij Andropov je prvním šéfem KSSS, který do svého křesla dosedl z nejvyšší funkce v KGB. Zdůrazňují také, že je prvním mužem v nejvyšší sovětské funkci, který má bohaté zahraničně politické zkušenosti. Celkem vzato jsou spokojeni: rychle a bez nepřehledných potyček se Brežněvovo dědictví dostalo do rukou muže, o němž se všichni shodují, že je inteligentní, spíše pragmatický a schopný dělat politiku, která bude kalkulatelná. A aby všechno bylo vypočitatelné, to je, zdá se, v kruzích profesionálních politiků na Západě /a ve skutečnosti i na Východě/ již dlouho nejvyšší hodnota v politice.

Nastupuje ve vysokém věku

Západním pozorovatelům kupodivu uniká jedna důležitá okolnost. Andropov je také prvním šéfem KSSS, který do této nejvyšší funkce přichází v 68 letech života. Bude-li na příštím sjezdu KSSS ve své funkci potvrzen, pak za jedno jediné funkční období bude stejně starý jako Brežněv před smrtí. Sotva může on sám i kdokoli jiný počítat vážně s tím, že zůstane šéfem strany i potom. Perspektiva Andropovovy vlády se tedy redukuje zhruba na sedm let. To nejsou ani celá dvě funkční období amerického prezidenta. A podle sovětských měřítek je to vlastně vláda prozatímní: Stalin byl u moci 29 let, Chruščov 11 a Brežněv 18 let.

Je otázka, co je za těchto okolností v sovětském politickém vývoji opravdu dlouhodobě vypočitatelné. Radost z toho, že nedochází k nepřehledným mocenským bojům a riskantním politickým konfliktům v sovětském impériu může být poměrně krátká. Tyto konflikty se možná jen o pár let odkládají.

Čím více je pravda, že Andropov je člověk inteligentní a pragmatický, tím spíše si musí být toho všeho sám vědom. Cíle, které si klade, jsou tedy asi v jednom ohledu jiné než u všech jeho předchůdců: nejde mu o co nejdélní osobní setrvání u moci, ale o to, aby během relativně krátké doby zajistil na mnohem delší dobu to, co sám považuje za důležité. Musí vlastně od počátku především dělat to, čím se jeho předchůdci zabývali až koncem své vlády — připravovat dědice podle svého gusta.

Pět až sedm let je zhruba doba, kterou zatím každý šéf KSSS potřeboval, aby obsadil hlavní pozice svými lidmi ve všech rozhodujících aparátech: ve stranickém, státním, hospodářském, v policii i v armádě. V tzv. kolektivním vedení strany, tj. v politbyru a v sekretariátu, schopný generální tajemník za tuto dobu vytvoří stav, kdy rozhodující většina tohoto vedení vděčí za svou kariéru jemu osobně. Kolektiv tu sice trvá dál, ale poměr

je obrácený než na počátku kariéry nového šéfa: nikoli on vděčí za svou pozici členům tohoto kolektivu, ale naopak oni jemu. To pak umožňuje, aby šéf strany výrazněji vtlačil svou osobní pečeť dějinám «reálného socialismu», aby se pokusil prosadit větší část z toho, co si sám představuje jako politický cíl.

Musí jednat rychle

Avšak právě s touto dobou nemůže Andropov příliš počítat. Musí se proto snažit provést svůj úkol rychleji, a zároveň více počítat s tím, že obsah jeho politiky budou už musít nakonec prosazovat jeho dědicové. On jim k tomu může vytvořit jen optimální podmínky.

Jaké politické cíle může Andropov sledovat? K odpovědi na tuto otázku není třeba být magistrem temné vědy kremlinologie; lze ji dosti spolehlivě dovodit ze skutečností obecně známých. Myslím, že k tomu stačí zamyslet se nad třemi hlavními politickými zkušenostmi Andropovova života.

První z nich je zkušenost sovětského velvyslance v Budapešti v době sovětské vojenské intervence v Maďarsku 1956. Ta vylučuje, že by Andropov přesně nevěděl, v čem je a v čem není rozdíl mezi stalinskou a post-stalinskou fází vývoje sovětských systémů. Vylučuje také, že by měl iluze o tom, co lze a co nelze dosáhnout otevřeným bojem proti mašinerii moci Sovětského svazu. Zkušenost z Maďarska odstraňuje také nejistotu o tom, co udělá Západ v situaci vyhrocené krize, zda náhodou nebude kvůli «ideálům svobody a demokracie» riskovat přímý konflikt s toutéž mocenskou mašinerií.

Druhá Andropovova zkušenost je zkušenost vysoce postaveného stranického aparátčíka v Moskvě za Chruščovových časů. Ta mu umožňuje docela jasný pohled na meze, které má úsilí o «reformy shora». Zná smutné osudy těch, kdo přecenili své možnosti v tomto směru; nedopustí se nikdy stejné chyby.

Nemá iluze

Třetí jeho zkušenost je zkušeností nejvyššího šéfa KGB a z toho titulu i člena politbyru KSSS. Tuto zkušenost mohl Andropov čerpat dlouho, celých patnáct let. Po tom nemůže už mít člověk iluze o ničem a o nikom ve sféře politiky sovětské ani světové. V nejlepší případě nemá už iluze ani o KGB, o sovětském politbyru a o sobě. Nevím, jak daleko došel Andropov po této cestě, ale je-li pravdivé všeobecné tvrzení o jeho vysoké inteligenci, musil tímto směrem aspoň dost daleko nahlédnout.

Aby inteligentní a pragmatický člověk v sovětské politické hierarchii mohl všechny tyto zkušenosti vůbec prodělat bez újmy své politické kariéry, musí mít některé zcela určité vlastnosti. Musí především akceptovat skutečnost, že více než tvůrcem je nástrojem a služebníkem sociálně-politického systému. Musí být vnitřně koneckonců přesvědčen, že osvícený absolutismus je životaschopnější systém než liberální demokracie. Je také téměř jisté, že takový člověk má rysy dobrodruha a hazardního hráče, miluje moc a není plně spokojen tam, kde se nehraje právě s mocí a o moc. Kdyby totiž šlo jenom o privilegia a osobní výhody, lze jich v sovětském systému dosáhnout způsobem méně riskantním. Kdyby šlo o osobnost jenom lokajskou, která nejvyšší funkce získává službou vládcí, sotva by mohla zkušenost být tak pestrá a rozporná.

Krise v sovětském bloku

Co můžeme tedy odůvodněně očekávat od člověka s podobnými rysy a zkušenostmi, stane-li se na nepřilíš dlouhou dobu nejmocnějším mužem v sovětském systému? Záleží to samozřejmě ještě na objektivních okolnostech, za kterých k tomu došlo. A ty jsou v případě Andropova charakterizovány pomalu nastupující krizí, především hospodářskou, ale i sociálně-politickou; tato krize klepe na dveře v SSSR i v celém sovětském bloku.

Je pravděpodobné, že na rozdíl od Chruščova nezačne Andropov tím, že existenci krize veřejně vyhlásí. Zároveň však na rozdíl od Brežněva nebude v praktické politice dělat, jakoby krize neexistovala a všechno mohlo zůstat po staru, beze změn. Bude si krize plně vědom a bude se snažit sovětský systém před jejími destruktivními následky včas uchránit, předejít nějak takovým následkům. V tomto smyslu může být Andropovova vláda příznivá i nové reformní vývojové perspektivě v SSSR.

O jakou reformu však může z hlediska Andropova jít? Rozhodně ne o programové představy tzv. reformního komunismu ze 60-tých let, zformované ve Chruščovově éře a ústící v «pražském jaru» 1968. Andropov sice, jak se alespoň v Praze mělo za to, nepatřil k těm, kdo v Moskvě zpanikařili a považovali za nevyhnutelné poslat do Československa tanky. Domníval se asi, že Dubček i bez sovětských tanků bude nucen přibrzdit vývoj reformy. Nelze však předpokládat, že by dnes chodil k Dubčekovi pro rozumy a hledal v jeho tradici recept na řešení současné krize.

Andropovova éra může otevřít dveře některým hospodářským reformám, ale zároveň bude usilovat o to, aby politické důsledky takových kroků zůstaly plně pod kontrolou aparátu UV KSSS i KGB. Tedy hospodářská reforma, svým obsahem zhruba maďarského typu a svou formou ještě více politicky bezzubá. Nikoli politická demokracie a tlak proti existujícím příčinám krize «zdola», ale racionální politika osvíceného vladaře, který pomalu, bez erupcí a destrukce příčiny krize překoná.

Je to však ve skutečnosti možné? Sotva, bereme-li v úvahu takové rysy krize sovětských systémů,

které jsou systémově podmíněné, neboť je plodí chronický nedostatek efektivních zpětných vazeb mezi mocí a společností. To však neznamená, že na té bázi, kterou by Andropov mohl vytvořit, není možná vůbec žádná změna. Technokraticko-byrokratická hospodářská reforma, která by přinesla větší vliv trhu, větší samostatnost podniků v sovětském hospodářství a zvýšila tlak ekonomických faktorů v zemědělství i ve vztazích mezi zemědělstvím a průmyslem, je na této bázi představitelná.

Jedním z důležitých sociálně-politických důsledků takové reformy by mohla být změna uvnitř sovětské mocenské elity. Podobně jako Brežněvova éra vyřadila z rozhodujících pozic v této elitě sociální typ ideologa a nahradila ho typem poslušného byrokrata, mohla by takováto reformní éra nahradit nynější typ byrokrata typem manažerským. Rozdíl by spočíval hlavně v tom, že manažer hodnotí svůj aparát a také sám je hodnocen podle kritéria výkonu a efektivnosti řídicí činnosti — a nikoli podle stupně poslušnosti a podlézavosti směrem «nahoru». A to by nebyla změna malá. Vnést do sovětské mocenské elity jako rozhodující kritérium úspěchu a kariéry vztahy výkonové společnosti by byl oproti dnešnímu stavu pokrok.

Zároveň si lze představit i sociální sílu, která by toho byla schopná. Aliance technokratických skupin státní i hospodářské byrokracie s technokraticky orientovanými důstojníky z armády i KGB by takový úkol mohla zvládnout. Také ideologickou formu tohoto procesu v podobě hesel proti korupci, nepotismu, nekvalifikované zvládnutí a byrokratické pohodlnosti si lze lehce představit. Taková orientace by v dnešní sovětské společnosti, kterou už korupce a byrokratická tupost, jež nepodléhá žádné odpovědnosti, sužuje po desetiletí, našla sociální odezvu a silný konsensus. Ideologie tohoto druhu by ospravedlnila vládu tvrdé, ale «čisté» ruky, zaměřenou proti rozbujelé korupci, lenosti a úplné neschopnosti.

Méně korupce?

Vzestup Andropovova chráněnce Alijeva by mohl být symptomem takového vývoje. Tento muž údajně za krátkou dobu odstranil kolem dvou tisíc zkorumpovaných, líných a neschopných aparátníků z různých funkcí v Ázerbajdžánu a nahradil je výkonnými a ještě nezkorumpovanými mladšími lidmi, povětšinou se zkušeností v aparátu KGB. Z jistého hlediska lze dokonce i v dnešním Polsku vidět prvky stejné tendence: důstojníci z povolání pronikají do civilních funkcí nejenom v rámci stanného práva, ale jsou tam natrvalo převáděni. Očekává se od nich méně korupce a více disciplíny.

Způsob řešení polské krize nese zřejmě i Andropovův rukopis. Intervence nikoli sovětskou armádou, ale prostřednictvím zplnomocněnců polské národnosti. Armáda a policie jako hlavní opora v mezní situaci, kdy se moc komunistické strany zhroutila. Pokus získat si alespoň nějaké sympatie u obyvatelstva tím, že se dají zavřít představitelé zbankrotovaného Gierkova režimu; zároveň ovšem posadit do kriminálu i představitele tvrdošíjné de-

mokratické opozice. A až násilí zajistí i nadále moc zbankrotované elitě, pak asi i nějaký druh «nové ekonomické politiky», pokus «kádárizovat» Polsko, kterého se možná brzy dočkáme.

Směna generací

Z toho všeho si lze udělat určitou představu, jaký typ lidí asi v SSSR a v celém sovětském bloku všeobecně «půjde nahoru» v době, kdy Andropov bude obsazovat všechny pozice svými lidmi. Kromě již řečených vlastností budou mít ještě jednu společnou vlastnost — budou příslušníky generace padesátníků až šedesátníků. To je v současných sovětských podmínkách reálná generační směna, nástup «mladých kádrů». Pokud jde o dnešní padesátníky, může mezi nimi být převaha stoupců předpokládané Andropovovy linie; ze šedesátníků bude nutno vybírat jenom některé, mnozí jsou představiteli právě takového typu byrokrata, kterému začne odzvánět. Provést v SSSR tento generačně-kádrový převrat a zároveň na příštím sjezdu KSSS obecně deklarovat cíle nové etapy hospodářské reformy — to pravděpodobně jsou hlavní reálné vnitropolitické možnosti Andropova v době jeho nedlouhé vlády.

Zcela paradoxně není jeho situace nepodobná situaci hlavních postav v dnešním čínském vedení. Samotný Deng Hsiao-pching byl a je typickou postavou, která už nemá čas za svého života dosáhnout svých cílů, a proto především připravuje dědice a dobré podmínky pro ně. Hu Jao-bang je napolovinu sice už dědic, ale napolovinu sám v podobné situaci. Do funkcí přicházejí «mladí» — lidé mezi padesáti a šedesáti. Hledá se nová hospodářská politika, ale je nutno dbát na to, aby politické důsledky zůstaly pro systém únosné.

Snad i to by mohlo Andropova poněkud předurčovat k tomu, aby za jeho vlády došlo ke změně vztahů mezi SSSR a Čínou, které se vytvořily v konfliktu Maovy a Chruščovovy politiky. Realisticky viděno tu ovšem nemůže být už nikdy řeč o přímém spojení, a tím méně o sovětské hegemonii vůči Číně. Ale vztahy typu sovětsko-jugoslávských si lze představit — ovšem s tím, že Čína není Jugoslávie, nýbrž největší asijská velmoc se všemi z toho plynoucími důsledky. Takový výsledek by Andropovovi rovněž přinesl převážně pozitivní ohlas mezi obyvatelstvem SSSR, pro které je čínsko-sovětský konflikt traumatickým břemenem.

Zahraničně politické koncepce

Není vyloučeno, že právě z tohoto konce by se mohla začít rozvíjet celková zahraničně politická koncepce Andropovovy vlády. Zvláště v případě, kdyby v rámci řešení čínsko-sovětských vztahů došlo k nalezení východiska ze slepé uličky sovětského dobrodružství v Afghánistánu, což nelze vyloučit, ale zatím ani příliš předpokládat. V zahraniční politice stává totiž Brežněvovo dědictví Andropova před jeden základní úkol: změnit situaci, kdy ve

vztazích SSSR k jiným sociálně-politickým systémům začal opět převládat prvek konfliktu nad prvkem kooperace.

Začít na této změně prakticky pracovat ve vztazích sovětsko-amerických, jako to kdysi udělal Chruščov, by bylo sice optimální, ale v dané chvíli to Andropovovi sotva umožní Reaganova vláda. Je spíše pravděpodobné, že v sovětsko-americké politice bude Andropov čekat na nové americké volby; ačkoli nemá sám dlouhou perspektivu vlády, může přece jen doufat, že je delší než Reaganova. Zbývají tedy pro Andropovovu momentální iniciativu spíše takové problémy světové politiky, které současná americká vládní politika nemůže příliš ovlivnit buď vůbec, nebo ne aspoň v neprospěch SSSR. Problémy toho druhu jsou spíše ve třetím světě a mimo jiné právě v čínsko-sovětských vztazích.

To bude ovlivňovat samozřejmě i Andropovův postoj k otázkám dalšího zbrojení; zatím tu lze sotva očekávat nějakou změnu oproti době před Brežněvovou smrtí. V těchto otázkách zůstane ovšem kterýkoli nový představitel KSSS více závislý na jiných vlivech než na svém vlastním přání. Postoj hlavního konkurenta, tj. USA, postoj sovětského vojensko-průmyslového komplexu a napjaté poměry sovětského hospodářství budou vždy tvořit meze rozhodování kteréhokoli generálního tajemníka.

Nedlouhá doba, která je i v nejlepším případě vyměřena vládě Jurije Andropova, nevyřeší tedy žádnou z takových otázek, které souvisejí s dlouhodobou životaschopností nebo naopak neschopností sociálněpolitických systémů sovětského typu. Sovětský systém se v této době ve svých základních rysech nezmění. Přesto však tato doba nemusí být bezvýznamná. Bude se vši pravděpodobností znamenat konec stagnace a nepohyblivosti, kterou se vyznačovala v posledních nejméně pěti letech Brežněvova éra. Andropov se pokusí sovětský systém nově stabilizovat. Dosáhne však i v případě úspěchu jen relativní stabilizace zhruba na jedno desetiletí. Otázka zásadní životaschopnosti sovětského systému pro další desetiletí se bude řešit až po něm.

*Psáno v prosinci 1982 pro
«Wiener Tagebuch» č. 1-1983.*

**PO UZÁVĚRCE:
LADISLAV LIS NEZVĚSTNÝ!**

Anna Lisová se dopisem ze 27-1-83 dotázala generálního prokurátora ČSSR dr. Jána Feješe, kde je její muž, mluvčí Charty 77 Ladislav Lis. Baliček zaslaný dvakrát na úředně udanou adresu byl dvakrát vrácen, podruhé s poznámkou «Jmenovaný není u zdejšího útvaru». Pošta doručila A. Lisové 25-1-83 doporučenou zásilku ze 17-1-83 od československé prokuratury, která ho 7. téhož měsíce, tedy dvanáct dní předtím, vzala do vazby. Ani obhájci nebylo místo vazby ještě 27-1-83 známo. (Více o zatčení Ladislava Lise na str. 41).

MÍROVÉ HNUTÍ

Onehdy přišla řeč na mírové hnutí. Na východoněmecké protestanty, na to, jak vláda NDR zakázala odznáček s reprodukcí sovětské sochy na téma «Překovejte meče v pluhu!», na pokusy britského mírového hnutí navázat kontakty ve východní Evropě, v Československu (bez valného úspěchu), v Maďarsku (daleko úspěšněji) a jinde. Kamarád se ušklíbl: «Ze si nedají pokoj. Copak nechápou, že jenom hrajou do ruky Rusákům? Beztak v tom mají prsty. Tobě není na blití, když si vzpomeneš, co všechno jsme tu zažili, od Plojhara po Mukařovského, holubičky, mávátka, průvody, zrovna jako s Vietnamem, s Izraelem, fujtajbl!...». Málem si odplivl. Debata se protáhla do noci — ještě že nejsme v Polsku, ani by se nedostal domů a nikdo by mu nevěřil, že to všechno kvůli míru.

Byla to důležitá diskuse, a mnozí by se možná divili, kolik takových dnes u nás probíhá. Lidé si začínají uvědomovat, že pasivita jen věci zhoršuje, že nelze daleko dojít s filozofií «nedá se nic dělat, tohle tu je na generace», existovat uprostřed Evropy, a na veřejnosti i v soukromí se obracet zády k otázkám, které ji hýbou, a z bezvýchodnosti situace si dělat alibi pro vlastní pasivitu nejen činů, ale i myšlení. Přitom je na začátku osmdesátých let v Čechách i na Slovensku o čem přemýšlet, a co dělat.

Zůstaňme u míru a zopakujme si některá fakta. Na zbrojení se dnes na světě vydává milión dolarů za minutu, to je 600 miliard dolarů za rok, při čemž počet jaderných zbraní všech druhů, jež mají státy k dispozici, dosáhl 50 tisíc, o výbušné kapacitě 16 miliard tun TNT, což se rovná 3,5 tuny trinitrotoluolu na jednoho obyvatele naší planety. Odhaduje se, že ve druhé světové válce explodovaly asi 3 milióny tun konvenční munice, jež stačily způsobit smrt čtyřiceti až padesáti miliónů lidí. Ve světovém měřítku činí výdaje na jednoho vojáka padesátinásobek nákladů na výchovu jednoho dítěte. Na každých 100.000 osob připadá dnes 556 vojáků, ale jen 85 lékařů. Na vojenské činnosti se dnes ve světovém měřítku přímo či nepřímo podílí asi sto miliónů lidí. Ve 32 zemích vydávají vlády na zbrojení víc než na školství a zdravotnictví dohromady. Jak kdosi trefně poznamenal, doletí atomová raketa z Moskvy do západní Evropy za šest minut, zatímco africká žena potřebuje několik hodin denně k tomu, aby donesla vodu pro rodinu. Organizace Atlantického paktu a Varšavského paktu mají dnes asi 100.000 tanků, což se rovná nepřetržitě koloně z Paříže do Budapešti.

Taková je cena míru, říkáte? Jenže v «místních» válkách, jež se vedly od skončení druhé světové války bez použití atomových zbraní, zahynulo dodnes na deset miliónů vojáků a civilistů. Závěrem: Spojené státy a Sovětský svaz samy vydávají polovinu světového rozpočtu na zbrojení, vyváží 58% zbraní, s nimiž se ve světě obchoduje, a kontrolují 96% světového atomového arzenálu.

Těch pár čísel samo o sobě poskytuje dostatečný námět k přemýšlení, a nelze se dost dobře divit, že se v demokratických společnostech mírové hnutí rozrostlo nebývalou měrou a vykonává na vlády tlak, který nemohou nechat bez povšimnutí. V některých zemích (Anglie, západní Německo a j.) začalo mírové hnutí hrát významnou politickou roli, a už přímo nebo prostřednictvím etablovaných nebo nově vznikajících politických hnutí, organizací a institucí. Je nepochybně pravda, že je v zájmu Sovětského svazu tato hnutí různými prostředky podporovat, a bylo by s podivem, kdyby tak nečinil. Avšak SSSR a jím kontrolované či financované organizace toto hnutí nezaložily, neuvedly v život, a jejich pokusy získat nad ním kontrolu ztroskotaly. Situace, která v tomto ohledu vznikla, je zcela nová, jak ukazuje srovnání s minulostí, kdy Sověty založená a financovaná Světová rada míru nikdy nevyvolala masové hnutí a nestala se ničím víc než veřejně identifikovanou krycí organizací pro podporu zájmů sovětské zahraniční politiky. I dnes se Světová rada míru pochopitelně snaží na masovém hnutí přiživit — a nejen ona, sovětských krycích organizací je víc — ale mírové hnutí existuje mimo ně, nezávisle na nich a většinou bez nich.

Slabinou hnutí je, že nemá protiváhu na druhé straně. Zastánci stupňovaného zbrojení na Západě, konfrontováni s vlastním mírovým hnutím, právem říkají: «V Sovětském svazu a ve východní Evropě žádné mírové hnutí neexistuje». Což implicitně znamená, že zatímco mírové hnutí na Západě oslabuje zbrojařskou politiku, má SSSR prakticky volné ruce a je omezován jedině ekonomickými možnostmi. Protože však SSSR zároveň oficiálně mírové hnutí podporuje, propaguje a jeho kontrolovanou obdobu na územích pod svou kontrolou organizuje, je nejvš nutné a patrně i možné, aby se do mírového hnutí zapojovalo co nejvíce občanů sovětského bloku, aby se stali jeho aktivními účastníky, aby přemýšleli a diskutovali o otázkách, které hnutí klade i na které naráží, aby byli informováni, aby věděli, oč jde, aby soustavně sledovali probíhající diskusi a její vývoj, zkrátka, aby otázku míru skutečně učinili klíčem ke svému návratu k aktivní účasti na politice své země, své části světa. Celá věc se stala příliš vážnou, než aby ji kdokoli mohl obcházet, a pod jakoukoli záminkou.

Problém má však druhou, neméně konkrétní stránku, jež se dotýká samého způsobu existence zemí v sovětské sféře vlivu. Jednak je změna jejich vnitřní situace cestou vojenské konfrontace mezi Západem a Východem vyloučená (i kdybychom předpokládali, že by atomový konflikt Západ-Východ nevedl k zničení života na Zemi, je víc než pravděpodobné, že by zničil život, jakýkoli život, ve střední Evropě). A za druhé je názor, že stupňování zbrojení povede ke zhroucení sovětské ekonomiky a tedy i sovětského systému pošetilý. Pak ovšem musíme začít intenzivněji přemýšlet o tom, co by tu mohl znamenat skutečný mír, částečné, vyvážené, oboustranné odzbrojení a nastolení mezinárodní důvěry a spolupráce.

Samozřejmě, ve společnosti prolezlé fizly, hluboce demoralizované, cynické, řídicí se Leninovým heslem obměněným na «Socialismus rovná se státní bezpečnost plus západní technika v celé zemi», si nelze dělat iluze. Jenomže i když první polovina hesla byla již splněna, je třeba splnit i druhou, nebo se o to alespoň pokusit. A právě tady vstupují do hry i jiné faktory a možnosti, jako například potřeba schopných a vzdělaných lidí na všech stupních řízení, osobní iniciativa a odpovědnost, znalost světových kontextů, a jako důsledek vyšší produktivita, lepší životní úroveň, vyšší nároky na kvalitu života atd. To všechno ovšem potřebuje ovzduší uvolnění a důvěry, v němž se daří i myšlenkám jiných než policajtským. Alternativou je militarizace, jež v režimu sovětského typu znamená militarizaci a zpolicajštění všeho. Neboť dialektikou svrchu zmíněného «leninského» hesla je právě to, že plnění jedné jeho poloviny narušuje, oslabuje či problematizuje plnění poloviny druhé.

Současné mezinárodní mírové hnutí se nás tedy bezprostředně dotýká. Kdokoli dnes v českých zemích či na Slovensku říká «Nemazlit se s nimi, s Rusáky, pořádně jim zasolit, kdekoli je potkáš, lum-py!» — ten se paradoxně přimlouvá za to, aby se zasolilo i jeho zemi, jeho lidem, jeho národu. Jedinou šancí pro tento národ, aby v dohledné době mohl říci své k otázkám lidských práv, práv jednotlivce a jeho účasti na správě věcí veřejných, je jeho aktivní účast v zápase proti militarizaci všeho a všude. Stupňované zbrojení a válečné napětí nemusí sice v podmínkách konce dvacátého století nutně vést k válce (ač může, hrůza pomyslet!), avšak docela určitě nepovede ke zlepšení života jednotlivců i národů především v naší části světa. O tom je třeba přemýšlet, tady je možná šance i něco udělat, vyjít z pasivity a navázat styk s těmi ve světě, kteří sice většinou nemají moc, ale právě proto jsou nejlepšími spojenci jiných, kteří ji rovněž nemají. Což neznamená, že musí být a zůstat bezmocní.

DALIMIL

MILAN ŠIMEČKA

AMERICKÉ KALHOTY

(Fejeton)

Když jsem se vrátil z Ruzyně domů, měl jsem do všech svých trojích kalhot malý zadek. Moje žena mě pozorovala s lítostivým úžasem a po několika dnech řekla, že bych si měl koupit nové kalhoty, abych nechodil jako hastroš. Pomyslel jsem si, že je lepší chodit po ulicích, lesích a loukách jako hastroš, než narazit v dobře padnoucích teplácích po pěti krocích vždy jen do železných dveří. Nahlas jsem však souhlasil. Rozhodl jsem se, že si koupím kalhoty, a ne ledajaké, ale rovnou manšestrové džíny v Tuzexu. Pohnul mě k tomu asi i stesk za starými časy, kdy jsme ještě neměli rozvinutý socialismus ani vyspělý průmysl. Tehdy totiž bylo manšestru dostatek, skoro všichni, dospělí i děti, chodili v manšestrových kalhotách a muži dokonce nosili i manšestrová saka. Nikoho nenapadlo kupovat kalhoty v Tuzexu. Možná tehdy Tuzex ještě ani nebyl.

Toho léta však bylo v Tuzexu narváno a kolem džínů se tlačily desítky lidí. Americké kalhoty všech značek šly děsně na odbyt. A to se neptejte na cenu. Divil jsem se, jak se všichni vyznají v číslech, firmách, cenách, délkách a šířkách. Já naopak se v takových konzumních situacích cítím nesvůj, a tak jsem jen stál, díval se a naslouchal. Mladý muž chtěl džíny nóměr sórok pro strýčka Váňu a mladá dívka nóměr tridcatšest. Jiný mladý muž chtěl vědět, zda jsou kalhoty věrno aměrikánskije a prodavačka řekla, že da. Ruština jí nedělala zřejmě žádné těžkosti.

Pozoroval jsem mladé sovětské lidi, jak se říká u nás v novinách, a viděl jsem, že jsou urostlí, zdraví, hezcí, sebevědomí a chtiví toho zboží na pultech, zhotoveného zřejmě v licenci v nějaké evropské odnoži amerického kapitálu. Možná byli ti mladí Rusové obyčejní skupinovní turisté, možná to byli budovatelé BAMu na výletě. Trpělivě vyčkávali před jedinou těsnou zkušební kabinou, a když vycházeli, zračilo se jim na tvářích štěstí. Vzpomněl jsem si, co všechno už jsem o těch amerických kalhotách slyšel. Už léta slýchávám účastníky našich zájezdů vyprávět o kšeftech, které se s těmi kalhotami v Rusku dají dělat. Vzpomněl jsem si na jednu krásnou povídku Valentina Rasputina o tom, do jakého neštěstí upadl jeden mladý muž na Sibíři, když ztratil od džínů knoflík. Vzpomněl jsem si na jeden sovětský film, kde kriminalisté vlákali narušitele zákona do pasti jen tak, že mu naoko slíbili odprodat džínový komplet.

Prostě jsem si vzpomněl a najednou jsem uslyšel, jak se ze všech koutů té upoceně prodejny s druhořadým západním zbožím zvedá jakýsi temný křik. Začalo to kolem mne hlučet a naříkat, znělo to, jako by se nesměle hlásil o slovo jakýsi obrovský, miliónový dav lidí. To, co jsem slyšel, byl křik dějin. Nic jiného to nemohlo být. Slyšel jsem rvát kruté a krvavé dějiny Ruska, slyšel jsem, jak nařikají nad svou zbytečností a dožadují se ztraceného smyslu. Úplně vzadu sípala revoluce a občanská válka, tři hladomory a ještě jedna válka. Fňukaly bezprizorné děti. Zaslých jsem i výkřik Trockého, když dostal cepínem do hlavy. Ozvalo se

tiché zaúpění ruské inteligence, se kterým se převrátila na záda. V minutě ticha bylo slyšet mlčení, se kterým šly na smrt oběti soudních procesů z třicátých, čtyřicátých a padesátých let. A pak zase naplnil tu blbou, nevětranou místnost nearticulovaný řev naděje, o které už dneska nikdo neví, co slibovala a čím se kojila.

Vyděšeně jsem se ohlížel a díval se po lidech, zda to taky slyší. Chtěl jsem vědět, jestli jen já jsem takový blázen? Byl jsem. Nikdo nic neslyšel. Ani ti mladí a sebevědomí Rusové nic neslyšeli. Neslyšeli ten křik, lomoz a nářek, ve kterém chtěl někdo ustavičně vědět, proč se jejich dědové vlastně tolik zabijeli a čím to vlastně byli nemocní? Vždyť bez těch tragických a krvavých dějin mohli mít ti chlapci a dívky americké kalhoty mnohem snadněji a ve větším výběru. Ale to jim nepřišlo. Nikdo ty hlasy neslyšel. Komsomolská delegace platila pěknými čistými bony a odnášela si šťastně své americké kalhoty. Chlapci si v nich budou vykračovat po Moskvě možná stejně hrdě jako Vladimír Majakovskij ve své futuristické halení.

A jen jsem si vzpomněl na Majakovského, už jsem zase slyšel nářek ruské literatury. Zaznívalo tu zbytečné varování Jevgenije Zamjatina, rozléhal se nevyčísitelný smutek Ivana Bunina a do toho promlouval Boris Pasternak v úloze doktora Živaga. Bulgakov se jen usmívá, protože on všechno věděl. Co vlastně věděl Ilja Erenburg? Je slyšet ránu z revolveru, to se zastřelil Fadějev, protože mu došlo všechno až pozdě. Přes všechny ten hluk je slyšet, jak se v lágru tiše modlí Ivan Děnisovič. Některé hlasy se dožadovaly, aby se ten film hrál znova, ale už bez nich. Například ona Marjutka, která zastřelila zezadu svého jedenačtyřicátého bílého důstojníka. Tyhle zapomenuté hlasy ruské literatury slyším i jinde, je to nemoc. Čtu třeba o sovětských nákupech amerického obilí a už slyším hlučet všechny sovětské romány o kolektivizaci. Hlavně Panfjorovovy Bruski, které jsem četl, když mi bylo šestnáct let a které mě získaly pro myšlenku kolektivizace. Asi proto, že jsme jako rodina, pokud paměť sahá, nevlastnili ani píď půdy.

Vím, že je rozumnější tenhle křik dějin neslyšet, anebo se alespoň tak tvářit. Nejlepší vůbec je o dějinách nic nevědět. Tihle kluci a holky, co nakoupili americké kalhoty, si žádné starosti dělat nemusejí. Ti svému světu rozumějí. To jen ty generace před nimi, které šly z utrpení do utrpení, hlučí, že ničemu nerozumějí. Někteří opovázlivci dokonce vykřikují, že byli obětováni pro nic za nic, že byli podvedeni a obelháni. Ano, i takové hlasy jsem slyšel v tom Tuzexu. A netýkalo se to jen těch amerických džínů, které těm komsomolcům přeju z celého srdce. Ty hlasy se chtěly hádat o dědictví celé krvavé epochy. Ale nevím, sakra, proč se chtěly hádat se mnou? Jen proto, že jsem je slyšel?

Mnozí říkají, že svět se má posuzovat realisticky, reálně a bez větších dějinných souvislostí. Že je to tak pro lidi lepší. Vždyť dějinám naslouchá jen málo lidí. Možná právě tento realismus bez dějin vyřeší jejich neblahé dědictví. Zvítězí rozumné a obchodnické přístupy. Američtí poplatníci třeba nekoupí jednu raketu Pershing a za ušetřené peníze zakoupí jeden vlak džínů a pošlou ho do Moskvy. To by mě samotného zajímalo, co by se v takovém případě stalo? Hlasy dějin se nepřestanou ptát, ale nakonec ochraptí, vysílí se, umlknou a odumřou. Chce to jenom čas.

Nedávno jsem četl v upřímném, moudrém a tolerantním článku Andreje Siňavského o tom, jaké otázky si klade ruská exilová inteligence. Mezi jinými i otázku o tom, jaká budoucnost čeká její vlast. Jde o to, zda nějaké příští Rusko bude autoritativní, nacionální, liberální, doktrinální nebo nějaké jiné. Já o tom mohu soudit jen velmi málo, ale řekl bych, že už dnes je jisté, že to bude Rusko džínové, kazetovomagnetofonové, žigulákové, rockové, windsurfingové a tak dále. Někaká ideologie se už pak k tomu najde.

Snad je možné na dějiny zapomenout. Zapomenout na literaturu a neptat se, co předcházelo dnešku. Prostě nevěnovat tomu křiku pozornost. Stačí zatřást hlavou a je ticho. Udělal jsem to i já toho dne v té dusné prodejně a pak už jsem se jen se zalíbením díval na chlapce a dívky z té velké země, kteří se zabalenými džínami pod paží vyšli do sluncem zalité rušné ulice, která se jak na potvoru v Bratislavě jmenuje po Maximovi Gorkém.

V prosinci 1982 vyšlo již třetí číslo časopisu

150 000 SLOV TEXTY ODJINUD

Časopis vychází třikrát do roka v rozsahu 140-160 stran formátu Listů a přináší nekomentované překlady textů z celého světa z oblasti politiky, hospodářství, sociologie, filosofie, umění, literatury atd. V každém čísle najde čtenář i román na pokračování — v prvních dvou číslech slavnou Tmu o polednách od Arthura Koestlera, ve třetím čísle první část maďarského románu Erzsébet Galgóczyové o období po roce 1956, V mezích zákona, který vzbudil senzací v Maďarsku i ve světě.

Časopis řídí A. J. Liehm s redakční radou. Můžete si ho předplatit na adrese: INDEX (150 000 SLOV), Postfach 410511, 5000 Köln 41, NSR, za roční předplatné \$ 10, — nebo DM 25, — Pokud zásoba stačí, můžete si za sníženou cenu doobjednat i všechna tři čísla prvního ročníku.

ZPRÁVA nikoli z hory Řípu

Dějinného omylu se dopustil praotec malého českého člověka, když sliboval potoky mléka a hojnost strdí. V reálném socialismu je dobrého mléka stále méně, je čím dále více odstředěné, takže, vzato z hlediska čichu, chová se jako host třetího dne. Smrdí.

Pokud se strdí týká, není k nalezení, ale nelze je získat ani za tradiční úplatek. Místo potoků mléka teče napříč Československem, od východu na západ ropa a zemní plyn k ošklivým imperialistům. Koncem října informovalo Rudé právo, že bude co nevidět započata práce na čtvrtém plynovodu. Lumír Hrudka, autor článku, který má v Rudém právu plynovody a ropovody ve své autorské kompetenci, ještě při stavbě prvního plynovodu a ropovodu informoval své čtenáře, co naše republika, vykonávající v tomto směru úlohu špeditéra energetických zdrojů dostane. Teď už ani Hrudka, ani Rudé právo, ba ani strana a ani vláda nesděluje, co za to. Očividně starou Belu jako přídatek k oné Spišské, kterou máme od pradávna. Ještě v roce 1980 jsme kupovali v SSSR 19,5 mil. tun ropy, a protože jsme za dodávku uranu do SSSR nezbohatli, ale ropa zdražila, tak na ni nemáme a naše spotřeba klesla na nějakých 15 mil. tun a klesne dále. Díky tomu můžeme si svobodně ničit životní prostředí, rabovat uhlí a měnit Severočeský kraj v doživotní měsíční krajinu, ze které emigroval zajíc, koroptev, bažant, jelen a srnka a v němž zemřel les.

Československá ekonomika dělá vše pro to, aby nebylo ani mléka, ani strdí. Vládní činitelé už několik let vytrubují do světa, že pšenice a obilí patří ke strategickým surovinám, kterými se vydírá. Lze předpokládat, že jen z důvodů naprosté mírumilovnosti máme obilí málo, že se rádi necháváme vydírat a znásilňovat. Svědčí o tom skutečnost, že v roce 1970 nakupoval socialistický tábor u imperialistů 2,5 mil. tun, v roce 1975 už 25 mil. tun a v roce 1980 40 mil. tun obilí, v roce 1982 45 mil. tun. Letos se imperialistům vydařilo pěstování obilí tak, že v sýpkách USA, Kanady, Francie, Austrálie a jiných států se povaluje rekordní úroda 1,5 miliardy tun pšenice a nebýt Sovětského svazu, museli by si ho vymyslet, aby měli kam prodávat. Dovede si ale kdokoli představit, kolik by bylo v USA obilí, kdyby po vzoru našich svazáků vyhlásili akci «Ani zrno nazmar!»? Netroufám si domýšlet.

Potraviny neprodávají však pouze imperialisté. Díky tomu, že náš průmysl není schopný čelit konkurenci, není schopný ani prodávat. A tak nezbyvá, než místo strojírenských výrobků vyvážet jídlo.

Československo letos vyvezlo 25 tisíc tun nejkvalitnějšího masa, tisíce tun ryb — kaprů, štik, linů, pstruhů a jiných dobrot. Vyvezlo ale i obilí za kukuřici a do Rakouska benzín za cukr, který od jara do léta nebyl. Vývoz 25 tisíc tun masa znamená celoroční průměrnou spotřebu masa pro 312 tisíc našich občanů. O to je stát připravil a není divu, že i vlivem masového exportu klesla letošní průměrná spotřeba masa z 85-86 kg na souča-

sných 80 kg. Československo letos vyvezlo značnou část produkce mléčných výrobků, jako jsou např. sýry apod. Z nové cukrovarnické kampaně vyvezeme asi 200 tisíc tun cukru. A to za cenu, která patří k nejnižším za poslední leta. Evropa je tak přesycena cukrem, že v rámci EHS bylo dohodnuto ho dávat do krmiva dobytku, aby se alespoň takto zhodnotil. Československo v této situaci dostává za tunu cukru 2600 korun a prodává i za tuto směšnou a nerentabilní cenu, protože prahne po valutách, byť inflačních a imperialistických. A také proto, že nemá sklady, kam cukr strčit.

Nuž co dělat, když průmysl zaostává a cukrovary taky. Z 68 cukrovarů pamatuje zdrcující většina své lepší časy, ale méně už si vzpomíná na mládí. Jsou tak staré, že je jich člověku až líto. Více než polovina z nich má kotelní systémy starší padesáti let, odepsaný strojový park a soudržnost toho všeho je na čestné slovo. Cukrovarnická kampaň při velké spotřebě uhlí a ztrátách při výrobě a na skládkách trvá zpravidla 3-4 měsíce, tedy dobu, za kterou se jinde zvládnou dvě roční kampaně. A dodáme-li ještě, že například pouze v českých zemích zůstalo loni na polích 20-30% nesklizené cukrovky, což představuje 125 tisíc tun čistého cukru, pak je takové hospodaření více než přesvědčivou vizitkou reálného socialismu.

Československá ekonomika je jakýmsi samofakujícím se perpetuem mobile a je jen škoda, že tento vynález nebyl dosud přihlášen k patentování. Asi má systém ještě nějaké mouchy.

Vyváží se kdeco. Například v roce 1982 do Rakouska 1 milion plnometrů dřeva, což je o 35% víc než loni. Díky tomu snížili Rakušané o víc než 10% těžbu vlastního dřeva a dokonce mnoho jejich lesních dělníků si hledá jinou práci.

Ne ovšem každý export je tak úspěšný. Tak například nedávno vyvezlo Československo do Francie několik stovek klavírů a škodovek. Klavíry putovaly zpět do ČSSR, protože hradecký výrobce dal na kladívka plst tak zfilcovanou, že se piana nedala ani rozdat. Na automobilech značky Skoda se podepsali zase mladoboleslavští čalouníci, kteří vyčalounovali střechy tak, že každý, kdo sedl za volant vozidla a vyjel, dožil se takových vibrací, že musel nabýt dojmu, že sedí ve zbrusu novém tamtamu černošského kmene. Pianisté z Hradce Králové exportovali své výrobky také do Japonska. Vyvezli nejen piana, ale i moly ve výše uvedeném filcu na kladívkách hudebního nástroje. Japonští dovozci byli udiveni, když při prvních tónech z pian létali motýlci, kteří v ČSSR nebyli objednáni.

S výrobou jsou prostě trable. Potvrzuje to také Federální statistický úřad, který v říjnu 1982 konstatoval: «Současný podíl výrobků vysoké technickoekonomické úrovně na celkové výrobě ve výši 11%, z toho necelá 2% výrobků s vysokou technickou úrovní a více než 9% výrobků první jakosti, svědčí o tom, že zavádění výsledků vědeckotechnického pokroku neodpovídá ještě potřebám hospodářství».

Vysoká úroveň reálně řídicích činitelů reálného

socialismu má v životě pracujícího lidu své odrazy. Jednou není cukr, podruhé těstoviny, kondenzované mléko, hodnotné sýry, kvalitní mléko, sirupy pro děti, není dost masa a scházejí vložky pro menstrující slečny a paní. Z federálního rozpočtu se letos dovezlo sádlo pro Slovensko a federálně bude asi smutno na trhu s jedlými oleji. Je dost tlustých funkcionářů, policajtů a oficírů, ale je pouze hubený tvaroh. To jsou disproporce. Zemědělci chtěli třeba v šesté pětiletce 49 tisíc traktorů, ale dostali jich o deset tisíc méně, aby nezpohodlněli, a v nynější, sedmé pětiletce jich bude jen 30 tisíc. Ty, co jsou na polích s ostatní zemědělskou technikou, patří spíš do domova důchodců než do pracovního procesu.

Proslulý a světoznámý ideolog, bývalý kvalifikovaný krejčí a náš trvalý informátor Vasil Bilak

Nařizuje se MLČENÍ

K tomu, aby bylo možno před našimi občany zatajit znepokojivé údaje týkající se ohrožení zdraví dětí i dospělých zaviněného znečištěným životním prostředím nebo škodlivým zářením, stačí pravděpodobně jenom instrukce příslušného ministerstva. V tomto případě se jedná o nařízení uveřejněné v oficiálním věstníku pražského ministerstva zdravotnictví pod názvem «Instrukce pro jednotný postup při povolování publikací v tuzemsku a pro zahraničí». Podle tohoto nařízení, určeného lékařům a dalším osobám zaměstnaným v resortu ministerstva zdravotnictví, existují dvě kategorie úředního tajemství. První skupina se týká zachovávaní státního, hospodářského a služebního tajemství, druhá skupina varuje před zveřejňováním předčasných informací, případně takových, kterých by mohlo být «zneužito proti ČSSR a socialistickému společenství».

Zmíněná instrukce ministerstva zdravotnictví ČSR uvádí podrobný návod pouze pro druhou kategorii, a to v šesti bodech. Podle nich se zakazuje zveřejňovat následující informace:

1. dosud nevyzkoušené léčebné metody
2. nově vyvinuté léky, které dosud nejsou v ČSSR vyráběny — nesmí se o nich psát ani v tom případě, jestliže již prošly pozitivními zkouškami
3. celkové přehledy o znečištění životního prostředí
4. celkové přehledy s číselnými údaji o zářeních všeho druhu
5. údaje o vlivu určitých tělesných vad a chorob, což zvláště platí pro vývojové zaostávání dětí v některých územích s vysokým stupněm záření a zamoření vzduchu, údaje o sebevraždách, požívání drog atd.
6. epidemiologické studie z oblasti sociální psychiatrie.

zcela nedávno v kruhu svých intimních přátel prohlásil, že československé strojírenství, do kterého se cpalo horem dolem, za posledních deset let vyvezlo do zahraničí výrobky v hodnotě o třicet miliard nižší, než dovezlo. Neustále kritizované zemědělství však dokázalo vyvézt pouze o 6 miliard korun méně potravinářských a zemědělských výrobků, než kolik dovezlo. A strojírenství, pravil Bilak, není schopné vydělat devízy ani na jeden jediný milión tun obilí, který by bylo třeba dovézt. Svůj zasvěcený výklad doplnil Bilak konstatováním, že od založení strany se v ní uhnízdila úchylka proti zemědělcům a byla proti nim pěstována nedůvěra, a to nejen u nás, ale i v SSSR.

A heleme se. Přesto si ale myslíme, že i když má ČSSR letos svou třetí nejlepší úrodu, budou to mít lidé s mlékem a strdím i nadále vošajslich.

NĚKOLIK CIFER o emigrantech v Rakousku

Podle úředních pramenů z prosince 1982 pečovalo Rakousko v této době o 9.194 politických uprchlíků, zatímco předloni ve stejné době to bylo 26.419 osob, z nichž většina — 22.197 — pocházela z Polska. Po obnovení vízové povinnosti pro Poláky a po vyhlášení výjimečného stavu 13. prosince 1981 se proud polských uprchlíků do Rakouska zastavil.

Od ledna do konce října 1982 mohlo z Rakouska do nových domovů, většinou za oceánem, odcestovat celkem 17.948 uprchlíků, z toho 16.135 Poláků. Zdaleka nejvíc jich přijaly Spojené státy, a to 5.833, Kanada 3.971, Austrálie 4.012, Jihoafrická republika 1.906, Švýcarsko 1.061 a NSR 740.

Mezi těmi, kteří v roce 1982 požívali v Rakousku statut politického uprchlíka a mohli se tudíž ucházet o udělení azylu anebo požádali o vycestování do jiné země, bylo stále ještě nejvíc Poláků, a to 5.105. Druhou největší skupinu představovali Češi a Slováci. Počet uprchlíků z Československa rok od roku stoupá. Loni už to bylo jenom v Rakousku 1.874 *čs. občanů*, nejvíc od posrpnové emigrační vlny. Maďarských uprchlíků bylo v Rakousku 792, rumunských 748.

Rakouské úřady počítají s tím, že z nynějších 9.194 uprchlíků zůstane v Rakousku asi čtyři až pět tisíc, ostatní se pravděpodobně rozhodnou pro usídlení v některé ze zemí, jež poskytují přistěhovalecká víza.

— dv — (Videň)

O čem Rudé právo nepíše

Bilance «válečného stavu» v Polsku

Dnem 31. prosince 1982 byla v Polsku odvolána nebo zmírněna některá omezující a represivní opatření «válečného stavu» vyhlášeného v prosinci 1981. «Válečný stav» však nebyl zrušen, nýbrž jen pozastaven, a Sejm a vláda jej mohou podle nového zákona kdykoliv v plném rozsahu obnovit.

Bilance roku vojenské diktatury je tragická. Podle neúplných údajů bylo mezi prosincem 1981 a prosincem 1982 ve srážkách občanů s policií a vojskem zabito 55 až 60 lidí, a 140 zemřelo na následky věznění nebo jiného pronásledování. Těžce zraněno bylo 400 osob. Za provinění proti «válečnému stavu» bylo zatčeno a vojenskými nebo mimořádnými soudy odsouzeno 10 až 12 tisíc občanů, z nichž ke konci roku 1982 podle oficiálních údajů bylo ve vězení 1 500 osob — podle neoficiálních údajů 3 500. Amnestie vyhlášena nebyla, a generál Jaruzelski odkázal odsouzené k žádostem o milost. Internačními tábory prošlo 10 131 občanů. Tábory byly sice zrušeny a internovaní propuštěni, avšak vláda zavedla nepřímý způsob internování povoláním «nepohodlných» k výkonu vojenské služby do útvarů podobných československým PTP v padesátých letech. Sedm předních funkcionářů rozpuštěné Solidarity — Andrzej Gwiazda, Seweryn Jaworski, Marian Jurczyk, Karol Modzelewski, Grzegorz Palka, Andrzej Rozpolchowski a Jan Rulewski — bylo ihned po propuštění z internace zatčeno, a budou postaveni před soud pro údajné «zločiny proti bezpečnosti státu». Se stejným obviněním čekají na soud i dříve zatčení aktivisté KOR/KSS Jacek Kuroň, Adam Michnik, Jan Litynski, Henryk Wujec a Jan Lipski.

Situace v Kambodži

V lednu 1983 uplynuly čtyři roky od chvíle, kdy vietnamské oddíly obsadily kambodžské hlavní město Pnom Penh a vyhnaly představitele Pol Potova režimu. K tomuto «výročí» byla uveřejněna obširná zpráva o situaci v Kambodži, kterou po dvouletém studiu vypracovala nezávislá finská komise složená z 22 znalců. Komise zjistila, že v průběhu sedmdesátých let byly při vojenských akcích USA, za teroru Pol Potova režimu a zásahy vietnamské intervenční armády zahubeny asi 3 milióny obyvatel Kambodži. Dřívější údaje o miliónech obětí Pol Potova teroru shledala však přehnanými: odhadla počet popravených na 10 000 a počet zahynulých při násilném přestěhování na «statisíce». Mezi uprchlíky v Thajsku se setkala s mnoha lidmi — zejména příslušníky inteligence, o nichž se tvrdilo, že byli zlikvidováni.

Ke konci roku 1982 ovládal Pol Pot jen pás území při thajských hranicích s asi 100 000 obyvateli, a měl k dispozici asi 35 000 vojáků. Vietnam udržoval v té době při životě režim Heng Samrina přítomností asi 180 000 vojáků. Samrinova vláda neměla žádný státní rozpočet, a všechny státní výdaje byly hrazeny sovětskými a vietnamskými pe-

nězi. Přes strach obyvatelstva před možností návratu vlády Pol Pot neměl Samrinův režim žádnou lidovou podporu. Vytvořená «komunistická strana» měla jen 160 členů, z nichž 81 bylo členy jmenovaného «parlamentu». Hospodářství bylo v úplném rozvratu, a i ty průmyslové závody, které byly v činnosti za Pol Pot, přestaly produkovat. Existovaly plány na proměnu Kambodži v producenta bavlny a kaučuku pro země RVHP, avšak možnosti jejich provedení byly minimální.

Zamlčený stalinismus

V novém vydání Velké sovětské encyklopedie z roku 1982 bylo vypuštěno oněch 54 řádek, které ještě ve vydání z roku 1979 informovaly o kritice Stalina a stalinismu 20. sjezdem KSSS v roce 1956. Taková změna textu nemohla samozřejmě být provedena bez souhlasu nejvyšších stranických orgánů a osobně Brežněva. Ani ve vydáních dřívejších nebyla informace o stalinismu a o Stalinových zločinech dostatečná. Přece jen se tam však uvádělo, že Stalinova falešná teorie o zostřování třídního boje umožnila «vázná porušení socialistické zákonnosti a masové represálie proti zasloužilým pracovníkům strany, státu a armády» a že Stalin «přeceňoval své schopnosti» a zavedl svou osobní nekontrolovatelnou vládu. Očekávalo se, že Jurij Andropov ve své řeči při oslavách 60. výročí vzniku SSSR v prosinci 1982 vytyčí novou linii pro posuzování jak Stalina, tak Chruščova a Brežněva, avšak on se vyhnul i tomu, aby při přehledu šedesáti let «úspěchů» Stalina či Chruščova i jen jmenoval.

Odkaz Eduarda Bernsteina

Vědecké středisko západoněmecké sociální demokracie «Friedrich-Ebert-Stiftung» uspořádalo v Berlíně u příležitosti 50. výročí úmrtí Eduarda Bernsteina vědeckou konferenci o jeho významu a díle. Bylo na ní konstatováno, že «revisionista» Eduard Bernstein vypracoval strategii postupné socialistické transformace společnosti, při níž socialistické přeměny mohou být dosaženy jen výlučným použitím demokratických prostředků. Profesor Thomas Meyer připomněl, že Carlo Schmidt už roku 1964 konstatoval, že «Bernsteinova koncepce zvítězila na celé frontě». Bylo kritizováno, že dosud neexistuje seriózní Bernsteinova biografie ani seriózní analýza účinku jeho díla v dělnickém hnutí. Také sociálně demokratický kandidát na úřad spolkového kancléře Hans-Jochen Vogel ocenil význam Bernsteinových koncepcí pro dnešní politiku v NSR.

Složitý obraz soudobého Maďarska

V říjnu 1982 vytvořili studenti budapeštské univerzity «Skupinu mírového dialogu», která po neveřejných schůzkách uspořádala veřejné vystoupení v místnostech oficiální maďarské Mírové rady.

Zúčastnilo se ho několik set osob. Zástupci skupiny byli přijati k rozhovoru i členem politbyra György Aczelem. V diskusích skupiny se objevily požadavky odchodu sovětských vojsk z Maďarska, začlenění Maďarska do bezatomového pásma ve Střední Evropě, uzavření paktu o neútočení s Rakouskem a Jugoslávií a změna maďarské vojenské politiky k užívání jen obranných, nikoliv útočných prostředků.

V polovině prosince 1982 však maďarská policie zasáhla proti nezávislé prodejně samizdatové literatury, kterou vedl László Rajk, syn popraveného komunistického politika stejného jména. Do té doby fungovala prodejna s vědomím policie více než rok. U 30 osob byly provedeny domovní prohlídky, a vedle Rajka byli k policejním výslechům předvoláni také sociolog Gábor Demszki a filosof Jenő Nagy. Ve stranickém orgánu «Népszabadság» byl uveřejněn článek varující maďarské intelektuály před «protisocialistickým působením». Zvláště ostře byl napaden spisovatel György Konrád, který v té době pobýval se souhlasem úřadů v Západním Berlíně. Již v říjnu 1982 došlo ke kritice šéfredaktora deníku «Tiszatai» a šéfredaktora mládežnického časopisu «Mozgo Világ», která signalizovala jejich sesazení pro «ideologickou nepevnost».

Na podzimním zasedání maďarského parlamentu byla ohlášena diskuse o změnách volebního systému. Má být hledán takový systém, který by sice neotevřel cestu k politickému pluralismu západního typu, avšak přece jen poskytl možnost vyjádření plurality sociálních zájmů a prohloubil demokratičnost voleb. Maďarské hospodářství, které se v posledním desetiletí rozvíjelo mnohem úspěšněji než hospodářství ostatních zemí sovětského bloku, naráží teď na vážné těžkosti. Protože 40 procent národního důchodu je vytvářeno zahraničně obchodní činností, je Maďarsko citelně postihováno depresí světového hospodářství i sankcemi, které byly zavedeny proti zemím RVHP v souvislosti s událostmi v Polsku. Zahraniční dluh činí téměř 8 miliard dolarů. Průmyslová produkce stoupla v prvním pololetí 1982 jen o 2 procenta, zatímco příjmy obyvatelstva se zvýšily o 8 procent a spotřebitelské ceny stouply o 5,8 procenta. Ve druhém pololetí 1982 došlo k dalšímu zvýšení cen, a také nájemného, o celých 130 procent. Maďarští ekonomové varují, že «doba stálého zvyšování životní úrovně, na něž si maďarští občané v posledních 20 letech zvykli, je u konce».

Síla a slabost SSSR

Četné analýzy sovětského hospodářství, které prováděli různí američtí a západoevropští specialisté a jejichž výsledky používala k motivaci své politiky vůči SSSR zejména Reaganova administrativa, docházely k závěrům, že se toto hospodářství rychle blíží «bodů zhroutení». Před takovým zobecněním aktuálních těžkostí varoval už v létě 1982 profesor Bedřich Levčík z vídeňského ústavu pro ekonomická srovnání. Upozorňoval na možnost, že i krize hospodářství zemí RVHP může mít cyklickou povahu, a že může být po určité době přinejmenším zmírněna. V prosinci 1982 vzbudila rozruch rozsáhlá analýza stavu sovětského hospo-

dářství, kterou provedla a americkému kongresu předložila CIA. Tvrdí se, že v ní byla poprvé sovětská ekonomika důsledně posuzována nikoliv podle oficiálních anebo podle náhodných neoficiálních údajů, nýbrž podle spolehlivých údajů srovnatelných s těmi, které se užívají pro posuzování stavu ekonomiky v západních zemích. Analýza sleduje sovětský ekonomický a sociální vývoj od roku 1950, a zjišťuje růst hrubého národního produktu o 4,8 procenta ročně — proti 3,4 procentům v USA. V posledních třech letech sice v SSSR růst poklesl pod 3 procenta, avšak o «zhroutení» nemůže být podle CIA řeč. I když sovětská životní úroveň zůstává daleko pod západní životní úrovní, rostla soukromá spotřeba o 3,5 procenta ročně, a od roku 1955 se ztrojnásobila. Zpráva ovšem konstatuje m.j. znepokojující růst dětské úmrtnosti za posledních 10-15 let, a také zkrácení průměrného věku sovětských mužů z 66 na 62 let.

V souvislosti s Andropovovými návrhy na omezení počtu jaderných zbraní byla uveřejněna čísla o počtu těchto zbraní, jak je znají anebo odhadují západní odborníci. Strategických atomových zbraní — to jest takových, kterými lze z vlastního území zasáhnout území druhé supervelmoci — má podle těchto údajů SSSR 1 398 proti 1 054, které vlastní USA. SSSR má údajně dále 1 500 různých robotů s raketami středního doletu a atomovými hlavicemi. Podle posledních zjištění jsou sovětské strategické i taktické atomové zbraně rozmístěny na mnohem více místech než se dosud předpokládalo. Velká Británie má 64 a Francie 80 robotů s raketami středního doletu. V roce 1983 je plánováno rozmístění 572 nových amerických robotů s dokonalými raketami středního doletu v západoevropských zemích NATO. Počet strategických i taktických jaderných zbraní nevyjadřuje ovšem sám o sobě jejich údernou sílu a přesnost. Kromě toho existují na Západě i na Východě i jiná čísla o jejich počtu.

Tajemná Albánie

K státnímu svátku Albánie v listopadu 1982 dostal Enver Hodža sovětské blahopřání, které bylo formulováno jako zcela jasná nabídka k obnově «přátelských vztahů». Článek v «Zeri i Populitt», kterým Tirana odpověděla, však sotva Jurije Andropova potěšil. Albánie prý nechce mít nic společného s Andropovem jako neměla s Chruščovem a Brežněvem, protože SSSR provádí imperialistickou politiku zotročující jiné národy.

Sovětské naděje na změnu albánské politiky byly patrně vzbuzeny překvapivými událostmi v albánském vedení. Po listopadových volbách do parlamentu, v nichž byla podle oficiálních údajů účast voličů stoprocentní a proti navrženým kandidátům hlasoval jen *jeden* volič, došlo k výměně 10 z 18 členů vlády, a předseda Státní rady byl vyměněn. Rozsáhlá čistka prý zasáhla celý státní a stranický aparát, a také armádu. Albánská propaganda dlouho popírala, že by sebevražda předsedy vlády a Hodžova nejbližšího spolupracovníka Mehmeta Šehu v roce 1981 byla měla politické příčiny. Na listopadovém zasedání ústředního výboru strany však Enver Hodža «odhalil», že Šehu byl «placeným agentem jak KGB tak CIA a jugo-

slávské rozvědky», a že zvolil sebevraždu ve chvíli, kdy mu hrozilo «prozrazení». Jen v Albánii je asi možné ještě dnes předložit lidu k uvěření takovou nehoráznost. V každém případě došlo však v albánském vedení k jakési krizi, anebo je třeba odvádět pozornost od všeobecné krize «honbou na čarodějnice». Podle jugoslávských pramenů bylo za vlády Envera Hodži z politických důvodů zabito na 15 000 občanů, a na 30 000 Albánců je pro politické «zločiny» buď ve vězení nebo v koncentračních táborech.

Rumunské těžkosti

Z chladného tónu oficielního komuniké o setkání Andropova s Nicolaem Ceausescem v Moskvě v prosinci 1982 se usuzuje, že se sovětsko-rumunské vztahy zhoršily, a že se Andropov rozhodl Ceausescovi «přistříhnout křídla» jako odplatu za odpor Rumunska v RVHP a ve Varšavském paktu proti sovětským požadavkům. Rumunsko má velké hospodářské těžkosti, a Ceausescu se pravděpodobně obrátil na SSSR i na jiné státy bloku o pomoc. Podmínkou každé pomoci — pro niž ovšem chybějí prostředky — má zřejmě být podřízení se «blokové disciplíně».

Rumunské energetické těžkosti zvětšuje skutečnost, že Rumunsko musí i Sovětskému svazu platit dodávky ropy v cenách OPECu. Na celostátní stranické konferenci v prosinci 1982 ohlásil Ceausescu, že plán na rok 1982 nebude splněn, a že celá pětiletka musí být přepracována. Rumunům bylo také sděleno, že jedí příliš mnoho — podle Ceausescova dokonce o 20 procent více než je «mezinárodní norma». K 1. lednu 1983 byly přiděly potravin opět sníženy. Rumunsko zastavilo splátky na zahraniční dluhy a žádá věřitele o odklad. Deset miliard dolarů zahraničního dluhu má být splaceno do roku 1990, a žádné další zahraniční úvěry nemají být v nejbližších letech žádány. Také dovoz má být drasticky omezen, aby se platební bilance zlepšila. Ceausescu mluvil sice o podnikové samosprávě, ale současně zdůrazňoval, že role státu v řízení hospodářství nesmí být oslabena. Pozice Ceausescovy rodiny ve stranickém a státním vedení byla dále posílena: také syn Nicu byl «zvolen» členem ústředního výboru. Vládním dekretem bylo prakticky zastaveno vystěhovalectví. Ten totiž stanoví, že každý, kdo se chce vystěhovat, musí zaplatit státu náklady na své školní vzdělání v tvrdé valutě — a vlastnictví valuty je v Rumunsku zakázáno. Mimo to se při vystěhování má konfiskovat veškerý majetek.

Mírové hnutí v NDR

Západoněmecký tisk uveřejnil v říjnu 1982 text dopisu 300 východoněmeckých žen Erichu Honeckerovi. Ženy protestovaly proti novému zákonu o branné povinnosti, který ukládá tuto povinnost i ženám. Žádaly — ovšem bez výsledku — Honeckera o rozhovor. Dopis byl v NDR zamlčen, a některé ze signatářek byly podrobeny policejním výsledkům. Silné antimilitaristické tendence mezi mladými věřícími se pokouší mírnit vedení evangelické církve, které zejména varuje — jak to vyjádřil biskup Schönherr — před «podléháním vlivu z NSR». Na podzimní synodě církve v Drážďanech

se však objevily hlasy, které obviňovaly hlavu církve z «horlivější služby státu než věřícím». V prosinci 1982 byl vydán pastýřský list východoněmeckých katolických biskupů, v němž je kritizována militarizace země, zejména přehnaná předvojenská výchova dětí a mládeže, a používání represivních opatření proti těm, kdo pro své křesťanské svědomí odmítají službu ve zbraní.

Gerardo Iglesias v čele španělské KS

Po těžké volební porážce, kdy strana získala jen 3,8 procenta hlasů a ztratila 18 ze svých dřívějších mandátů, odstoupil z funkce generálního sekretáře Španělské komunistické strany Santiago Carrillo. Novým generálním sekretářem byl zvolen asturský horník Gerardo Iglesias, který strávil mnoho let ve vězeních Francova režimu. Po volbě prohlásil, že bude důsledně plnit linii 10. sjezdu strany a «ze všech svých sil bránit eurokomunismus». Radikální eurokomunisté v ústředním výboru vyjádřili uspokojení nad jeho volbou, avšak Manuel Azcárate, který byl před časem zbaven funkce a opustil stranu, vyslovil obavy, že Iglesias bude příliš závislý na Carrillovi a že se mu proto sotva podaří vyvést stranu z krize. Celostátní konference strany v prosinci 1982 vyzvala členy a funkcionáře k «ofenzivě za dosažení obrátu» včetně zpětného získání těch aktivistů, kteří stranu opustili, a vyslovila se pro «kritickou podporu» socialistické vlády Felipe Gonzáleze.

Afghánistán po třech létech intervence

V prosinci 1982 uplynula tři léta od invaze sovětských vojsk do Afghánistánu. Ačkoliv počet sovětských vojáků byl zvýšen na 105 000, nepodařilo se dosáhnout víc než kontroly větších měst a důležitějších spojovacích cest. Režim Babraka Karmala se stal sovětskou přítomností ještě nenávidějším než předtím. K «výročí» zesílila činnost protirežimních a protisovětských partyzánů, kteří kontroloují velikou část afghánského venkova. 27. prosince došlo k protisovětským demonstracím i před sovětským vyslanectvím v Kábulu.

Hospodářství Afghánistánu je v rozvratu. Sklizená úroda obnášela roku 1982 jen polovinu úrody 1978. Veškerý zahraniční obchod provádí za Afghánistán Sovětský svaz, který je také nucen financovat činnost Karmalovy vlády. V roce 1982 musela Moskva vedle miliardových výdajů na okupaci poskytnout i pomoc vládě ve výši 350 milionů dolarů. Inflace dostoupila 200 procent. Stále více Afghánců opouští zemi: v Pákistánu žije na 3 milióny a v Íránu 1 milión uprchlíků.

«Stálý tribunál národů», který v prosinci 1982 v jednal o situaci v Afghánistánu, zjistil na základě četných svědectví hrubé porušování lidských práv i porušování haagské konvence o nedovolených zbraních. Z rozhovoru Jurije Andropova s pákistánským prezidentem Zia ul-Haqem v Moskvě se usuzovalo, že snad Andropov bude hledat urychlené «politické řešení» umožňující sovětský ústup ze slepé ulice. Má se však za to, že jiní v sovětském vedení se postavili proti tomu a přinutili Andropova, aby trval na statu quo.

5. ledna 1983

Z.H.

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ na prodej

Československá ekonomika se podobá kotli, do něhož se musí přikládat stále vzácnější palivo, aby nevyhasl. A zemi už několik let obchází strašidlo rezerv. Co přiložit? Co všechno obětovat pro udržení představy o národohospodářské stabilitě, která lidi orientovala na materiální statky a dala většině národa zapomenout na hnutí mysli v roce 1968?

Do šera televizí ozářeného pokoje začínají pronikat nepřijemné informace. Prý se nemá pít pitná voda bez převaření, mléko a sunar jsou pro děti závadné, v ovocných přesnídávkách je několikrát více olova než předepisuje norma, v mouce a v moučných výrobcích lze najít stále častěji podivně malé tvory, na chatě usychají stromky, děti mají častěji záněty průdušek, a podíl rakoviny jako příčiny smrti lidí kolem roste.

Co to znamená? Že se společnost rozhodla žít na úkor příštích generací. Ano, lze devastovat přírodu, aby bylo čím udržet ekonomický mechanismus v chodu. Aby životní úroveň neklesala. Rozuměj: ta část životní úrovně, která se dá koupit. Co se koupit nedá, je vedlejší. U vedlejších potřeb si člověk může zvyknout na náhražku, ne?

NĚKOLIK PŘÍKLADŮ

Zemědělství

Vyšší výnosy plodin jsou dosažitelné nejen pečlivou agrotechnikou (střídání druhů, dodržování biologických termínů, správné hnojení), ale též zvýšením produktivity práce při nasazení těžké zemědělské techniky s vysokou měrnou spotřebou pohonných hmot, použitím umělých hnojiv bez znalosti míry a rozsáhlými melioračními programy.

Mezi důsledky potom patří zmenšování vrstvy ornice, která nepojme tolik vody a rychleji vysychá nebo se odplavuje. Dusíkaté látky se dostávají do spodních vod a řek, kde zamořují studně, zdroje pitné vody a ničí život. Mění se celé ekosystémy, často znamenají tyto změny malé ekologické katastrofy. Zvyšuje se energetická náročnost zemědělství. Výnosy přitom ve skutečnosti klesají.

Lesnictví

Zanedbané pohraničí a nedostatečná péče o lesy se nyní projevují (bez ohledu na znečištění z ovzduší a vody) špatnou druhovou strukturou dřevin, které jsou slabé a neodolávají silným větrům, mokrému těžkému sněhu a škůdcům. Lesní kalamity se likvidují pomalu, chybí dřevozpracující průmysl, takže se hodně dřeva vyváží za velmi nízké ceny nezpracováno. Úbytek lesních ploch znovu působí na ekologický systém, jenž se dává do pohybu. V zemi se nezachytí tolik vody co dosud, začíná větrná eroze celých oblastí. Vysychají ložiska rašelin, na čištění lesa je stále méně lidí, času a techniky, polomy hnijí a urychlují výskyt škůdců, jejichž hubení je drahé a má vedlejší biologické účinky.

Vodohospodářství

S vypouštěním odpadních vod si nedělají podniky příliš starostí. Na existující vodní zákon má několik tisíc organizací udělenou výjimku. Kromě toho je daleko výhodnější platit penále z nákladů na výrobu než investovat do nových čistících stanic, které jsou většinou tzv. nadlimitními stavbami (nad dva milióny korun) a podléhají schválení nadřízených orgánů. Ty pochopitelně pro investice nevýrobního charakteru peníze těžko najdou. Provoz čistíček je náročný na spotřebu elektrické energie (omezením výroby se nesplní plán a penále za překročení odběru elektřiny jsou daleko vyšší!), vyžaduje při nedostatku regulačních prvků na trhu stálou obsluhu, a koneckonců postavit čističku nemá kdo. Nad zkušeností ze zahraničí, že výpusť odpadních vod z továrny musí být nad odběrovým místem, se většina ředitelů usměje. Vědí, že jejich podnik by musel zastavit výrobu. A to společnost přece nedopustí.

Doprava

Vzhledem k husté dopravní síti je toto znečištění větší než jinde. Silniční kontroly se zaměřují na obsah lékárníček, místo aby kontrolovaly obsah spalin a případně seřízení motoru. Stavby ve středu měst zásobují těžká nákladní auta, komunikační systémy vedou přes centra, místo po okruzích vně nejhustší zástavby. V těsné blízkosti silnic a ulic stojí domy, nemocnice a školy, roste hluk, obsah kyslíčnicku uhelnatého, kyslíčnicku dusíku a uhlovodíků. Protihlukové stěny a návrhy upravených obytných domů zůstávají pro nedostatek finančních prostředků na prknech projektantů.

SPÁLIT, CO SE DÁ

To je heslo československé energetiky, na jejíž elektřinu čekají podniky těžkého strojírenství, hutnictví a dalších energeticky náročných odvětví, která v souhrnu stále odpovídají koncepci socialismu, kde se výsledky hospodaření ještě z dob megalománie přepočítávají na tuny vyrobeného surového železa a množství kyseliny sírové na obyvatele. Československo má o několik desítek procent vyšší spotřebu elektrické energie na jednotku národního důchodu než vyvinuté průmyslové země.

Elektrárny v zemi spalují především nekvalitní hnědé uhlí. Kotle jsou navrženy na lepší palivo, to však zčásti došlo, zčásti musí nahradit omezující se dovoz elektřiny, např. z Rumunska, černého uhlí z Polska a ropy ze Sovětského svazu. Spalování hnědého uhlí a lignitu má nejen velmi malou účinnost energetické přeměny, ale také prudce rostoucí množství tuhých i plyných zbytků, z nichž většina odchází z komínů ve formě exhalací. Ty jsou velmi agresivní, hlavně vysokým obsahem síry. V kombi-

naci s dalšími exhalacemi např. ve městech nebo v blízkosti podniků chemického průmyslu (Severočeský kraj, Mělnicko, Praha, Ostravsko, Bratislava) pak působí jako borgiovské (binární) jedy, jejichž účinky lze v různých kombinacích jen těžko odhadnout, zejména při dlouhodobém působení. Zvláště intenzivní zamoření ovzduší se vyskytuje v době teplotních inverzí (zhruba 30 dní v roce), kdy ustává proudění vzduchu a postižená oblast se po několik dní exhalacemi zahušťuje. Pro přírodu a živé organismy jsou to skutečné šoky. Vedle toho ovšem působí exhalace soustavně po celý rok.

Nejvíce trpí lesy Krušných a Jizerských hor. Usychají však už i stromy v dosahu komínů nově postavené elektrárny Mělník III., dále v Krkonoších a Beskydech. Nejméně patnáct let se bude situace dále zhoršovat, dokud nepřevzou hlavní podíl na výrobě elektřiny jaderné elektrárny, které ovšem vytvoří v hustě zalidněném Československu novou ekologickou hrozbu.

Narychlo pokácené lesní svahy Krušných hor začínají podléhat větrné erozi, neboť nejsou zatím k dispozici dřeviny, které by toto ovzduší nespálilo. Za několik let, až vrstva životodárné zeminy vyschne nebo se odplaví, se už stromy na jílu a skalách ani neudrží.

KDE JSOU PRAVÉ PŘÍČINY

Těžko se odvolávat na nepříznivou strukturu národního hospodářství nebo nedostatek vlastních energetických zdrojů. Oficiální propaganda tu postihuje jen vrcholy ledovce. Pod nimi se rozkládá zaoštalá technická úroveň všech odvětví v čele se strojírenstvím a energetikou, způsobená zase špatným plánováním, nepružností systému a rostoucími náklady na zbrojení i samotné zachování režimu.

Stojí za to zmínit se na tomto místě o úloze národních výborů jako výkonných orgánů státní moci. Je to v podstatě nejvyšší článek řízení, se kterým se občan může osobně setkat a který vyřizuje stížnosti obyvatel dotýkající se životního prostředí. Přetížená administrativa, těžkopádnost daná ostatně již začleněním do ministerstva vnitra a malá autorita ve vztahu k hospodářským organizacím předurčují národní výbory do stejně bezmocné situace jakou má např. v politickém dění Národní fronta. Zbývá paběrkování, vyřizování žádostí o byty a stavebních povolení.

I kdyby se našla instituce, jež by byla schopna postihovat viníky, měla by mnoho problémů. Jednak by se stavěla proti krátkodobým zájmům současné československé praxe, tedy růstu výroby bez ohledu na odpady a technologické nečistoty, jednak by se nemohla opřít ani o dostatek zákonů. Životní prostředí jako pojem není v právním kodexu vůbec zavedeno a neexistuje žádný komplexní zákon na jeho ochranu. Jednotlivé oblasti (voda, ovzduší, lesy, stavební činnost apod.) jsou zařazeny do mnoha různých zákonů, nařízení a vyhlášek, takže se nedají ani dobře kontrolovat, ani se o ně mnoho lidí profesionálně nezajímá. Charakteristickou pro tento stav je skutečnost, že v československém zákonodárství (např. v Ústavě ČSSR), na rozdíl od jiných zemí, není zajištěno právo občana na zdravé životní prostředí. Není o ně v této zemi prostě zájem.

JAK SE CO POČÍTÁ

O důsledky hospodářské činnosti se začali ekonomové zajímat až v okamžiku, kdy přímé ztráty začaly nepříjemně zatěžovat účet. Na hospodaření podniků to vidět není. Uvědomili si to až státní pláničtí. Odumírají stromy — tedy posílíme lesnictví o pracovní síly a mechanismy na těžbu dřeva, dřevozpracující průmysl, podíl dřeva na zahraničním obchodě, založíme velkoškoly a začneme pěstovat více sazenic. Vcelku dobrá logika, kdyby jen přišla včas a byla propojeně pojata do výhledu všech resortů. V současné praxi se počet pracovních sil v lesnictví zvyšuje o vojáky a v létě o studenty, dřevozpracující průmysl je přestárlý, nové kapacity se zpožďují pro nedostatek peněz na investice a špatnou návaznost projektových a stavebních prací. Nové sazenice se vysazují, ale jsou to opět druhy jehličnanů, které za dva až tři roky hynou a stráně Krušných hor jsou porostlé smutnými hnědými košťaty.

Na ochranu životního prostředí se v Československu vynakládají obrovské částky, pravděpodobně vyšší než v jiných zemích s podobnými podmínkami. Občan se to však nedozví, protože by zároveň musel vědět o škodách, které jsou na přírodě i jeho zdraví páhány. A ty jsou mnohem větší, než leckde jinde. Ochrana životního prostředí v Československu se orientuje na odstranění škod, ne na řešení příčin. A to je hlavní důvod, proč přes veškerou snahu nejsou vidět výsledky a situace je stále horší. Může se o tom přesvědčit každý obyvatel.

MLČ, PENĚZ MÁŠ DOST

Místo hmotné zainteresovanosti vedoucích hospodářských pracovníků a politických funkcionářů na životním prostředí v místě působnosti zvolil režim jinou alternativu, která se mu už několikrát osvědčila: podplácení dělníků od nových montérek za účast v prvomájovém průvodu (to není vtip!) přešel k dotování nejvíce postižených oblastí a pracovních míst. Odborová rekreace v zahraničí, lepší zásobování, častější lékařské prohlídky, bleskově vybudované mateřské školy a jídelny, kulturní domy a restaurace s levným pivem. To jsou výdobytky lidí v postižených oblastech. K tomu lze připočítat příplatky za riziková pracoviště a v poslední době i «věrnostní» příplatek 1000 Kčs ročně pro ty, kteří vydrželi 10 let žít a pracovat v nejohroženějších oblastech Severočeského kraje. Ve státní finanční rezervě jsou další peníze pro případ «náhlé nutné pomoci».

Kdo by odmítal peníze, jež si koneckonců zaslouží? Otázka zní, zda nejsou důležitější potřeby, např. zdraví. Někdy si představitelé podniků polohlasem stěžují, jak těžko se ruší takové rizikové pracoviště třeba lepší technologií, materiálem nebo ochrannou pomůckou. Dělníci mají přijít o své příplatky, resp. vydělávat méně? Chtějí práci stejně finančně výhodnou! A tak často zůstane při staré technologii, méně dokonalé ochranné pomůcce.

S TROCHOU PŘEDSTAVIVOSTI . . .

Organismus člověka je velmi přizpůsobivý, daleko více než u zvířat nebo rostlin. Vyvstává otázka, zda

to svědčí o jeho dokonalosti či nedokonalosti. To je však nyní vedlejší. Z životních podmínek vadí člověku hlavně ty, které se v průběhu generací mění rychleji než jeho organismus, bez ohledu na svou zhoubnost. Některá místa, hlavně v Čechách, mají ovzduší, jež nově přichozí velmi těžko snáší. Až za dlouhou dobu si na ně zvykne. Množí se i případy, že lidé z postižených oblastí těžko snáší čistý vzduch jinde. Prostě si zvykli na ten svůj, a tělo se změně brání. Specialisté možná dokáží odhadnout, co se stane s potomky takto postižených lidí. Jistě to bude mít vliv na genetickou stavbu, a podle tvrzení některých výzkumníků v Československu budou již na konci tohoto století v zemi lidé, kteří nebudou bez předběžné lékařské procedury moci opustit «své» ovzduší. Absurdní a zároveň reálné; pokusy na zvířatech tuto hypotézu dokazují. Láska k rodnému kraji rázem nabude dalšího významu: nemohu odtud, protože by se mi špatně dýchalo.

NEURALGICKÝ BOD

Nejcitlivějším místem každé totalitní společnosti je veřejné mínění a styk s veřejností. Platí to v plné míře i o vztahu Československa k životnímu prostředí. Jsou tabu informace o jeho úrovni i o výhledech. O tom, jak působí na zdraví lidí, kolik platíme okolním státům za znečišťování jejich ovzduší a vod; jsou zablokovány informace o ekologických katastrofách, a pokud probleskne ve sdělovacích prostředcích nějaká neoptimistická zprávička, většinou na to autor doplatí. Nemůže se seriózně psát o ochraně životního prostředí na Západě ani na Východě, uveřejněné články mají selektivní charakter a nedávají celkový přehled. Zatajují se i některé informace hospodářského rázu. Proč by např. v Asbestosu Zvěřinek v okrese Nymburk, kde se zpracovává sovětská surovina, měli vědět, že se ve světě azbestové výrobky postupně nahrazují sortimentem z jiných materiálů, jehož výroba i užití nejsou tak zdraví nebezpečné? Co s továrnou? Zavřít? Nahradit všechny stroje? Co se specialisty a vysoce kvalifikovanými dělníky? Převést na jiné pracoviště, přeučit? Co s podnikovými byty v místě, kde chybí pracovní síly? Místo odpovědi na tyto otázky zůstává vše při starém. I nemoc zvaná azbestóza. Lidé jsou zticha.

Stav ovzduší v Severočeském kraji se v posledních letech velmi zhoršil. Příslušné instituce musely připravit nouzová opatření od smogového poplachu až po evakuaci obyvatelstva z některých oblastí. Na začátku letošního roku byla tak dlouhá a silná teplotní inverze, že podle tohoto plánu měli být evakuováni nemocní lidé a děti z Mostu. Nestalo se. Režim měl strach před reakcí obyvatel. Musel by s pravdou ven. Znamenalo by to pro něj velmi nebezpečný precedens. Aktivizovalo by se myšlení lidí na toto téma. Uvedené dva příklady jsou typické, vůbec ne jediné.

SVAZ OCHRÁNCŮ — ČEHO?

Ve snaze podchytit zájem o životní prostředí a orientovat jej vznikl na konci 70. let Svaz ochránců přírody, který dnes sdružuje několik desítek tisíc lidí. Letos má tato organizace vstoupit do Národní

fronty. Co je jejím úkolem? Za vedení odborů kultury národních výborů resp. Státní památkové péče a ochrany přírody organizuje např. čištění lesů od klestí, vysazování mladých stromků, účast na Akci Z při zvelebování měst a vesnic, připravuje naučné stezky pro turisty, vydává různé zpravodaje apod. Vcelku záslužná činnost. Zapojený milovník přírody nebude za chvíli vědět, kam dřív skočit a kde všude pomoci. Se zlou se však potýkají zájemci, kteří chtějí na půdě této organizace také vystupovat proti viníkům, hledat příčiny současného stavu a nejlepší východiska. Přitom jediné tyto prvky mohou povzbudit občanskou iniciativu a dokázat, aby se ochrana životního prostředí stala skutečným zájmem společnosti. Místo toho se členům nabízí sbírání odpadků a vysazování stromků.

Mnoho lidí se nakonec spokojilo s touto činností a snad mají i dobré svědomí, že pro přírodu něco dělají. Je však stále více těch, kteří žádají konkrétní postihy a vytvoření podmínek pro skutečnou ochranu životního prostředí. Tu nemá nově vytvořená organizace v náplni činnosti a proto by pro ni byl příhodnější název Svaz ochránců státních zájmů. Ostatně nejpřesvědčivějším důkazem o její skutečné úloze je fakt, že posledními dvěma okresy v Čechách, kde se ustavily výbory, byly Chomutov a Most. Nezájem lidí o «spolupráci»? Zřejmě objektivní potíže...

SKUTEČNÉ Hnutí

Nemá cenu napadat lásku lidí k přírodě, ale uvědomit si, jak je jí zneužíváno. Režim odvrací pozornost od principů k detailům, kde se snadněji dají ztratit souvislosti. Jedny to unaví, druhí si to neuvědomí.

Ale jsou tu i třetí, kteří shánějí nepublikované informace a stále hlasitěji se ptají PROČ. Zde se začíná u detailu, konkrétní situace, a postupuje se k celku. Mezi takové prvotní impulsy patří např. olejové skvrny v pražské Čertovce viděné s Karlova mostu, projekt hlavní silnice přes největší pražský park Stromovku, další usychající hektary severočeských, středočeských, východočeských a severomoravských lesů, nedostatek odlučovacích zařízení ke kotlům a čističkám odpadních vod, hustý provoz aut ve středech měst, nedostatek lékařů v nejhroženějších oblastech, nemožnost koupit si ani základní přístroje na měření čistoty vzduchu nebo vody. V závěrech, k nimž se dojde, pak nemohou chybět požadavky na skloubení a koncepci ekologického výzkumu, prosazení životního prostředí jako jednoho z kritérií tvorby plánu a hospodářských výsledků, hmotná zainteresovanost odpovědných lidí a společenská kontrola, s možností působit po odborové i dalších liniích, mít právo postihu a aktivizovat veřejné mínění publikováním akutních případů ve sdělovacích prostředcích.

Mezi dělníky, techniky, výzkumnými pracovníky, pedagogy, novináři a dalšími, ale hlavně mezi mladými žije dost těch, kterým devastace životního prostředí v Československu není lhostejná. Je na každém, aby uvážil, co proti ní může udělat. Je příliš pozdě na okřídlenou větu: Je to pro naše děti.

Nevím, jak to napsat naléhavěji.

Milan Haluška

SPOLEČENSKÉ KLIMA

Společenské klima 1: —

Potřeba neformální diskuse o palčivých problémech

Článek — úvodník Jaromíra Sedláka «Společenské klima» z čísla *Hospodářských novin* 47-1982 vzbudil značnou pozornost. I zarytí skeptikové připouštěli, že se tu ozval nový tón. V článku se mluví o «nezbytnosti rozhodného obratu československého národního hospodářství», k němuž údajně nedojde, «jestliže nenastane kvalitativní změna také v celkovém společenském klimatu, a to na všech úrovních a ve všech vrstvách. Změna se musí. . . odrazit nejen ve slovech, ale především v činech».

Co myslí Sedlák oním «klimatem»? «. . . zesílily nálady určité bezvýchodnosti. . . mnoho lidí ztrácí perspektivu». Na tom se podepsala i «slabost např. propagandy». Je třeba začít s «veřejnou neformální diskusí» o budoucím životním stylu a také o cestách, jak zvolených cílů dosáhnout, o obtížích a konfliktech, které mohou vznikat. Takové diskuse by usnadnily «boj proti vulgárnímu konzumerismu, tendencím plýtvat potravinami a poškozování životního prostředí». Je třeba rozšiřovat «prostor pro tvořivou iniciativu. Těžko ji můžeme očekávat od pracovníků, kterým je všechno předem předepsáno a určeno. Sama kázeň je nesmírně důležitá, ale není všelékem, jak by se mohlo zdát lidem se sklony k byrokratickým a přehnaně administrativním metodám činnosti. . .». Je třeba «odměňovat lidi za odvážná řešení, pranýřovat plané žvanění, odměňovat věcnost, rozhodnost, konečné výsledky. . .» «V atmosféře byrokratismu a formalismu vzniká stav, kdy není možné vyžadovat konkrétní odpovědnost ani od osob určitého článku řízení. Skutečný viník je nepolapitelný. . . kvalita různých hlášení je mnohdy ne dost spolehlivá, jsou psána ve snaze nevyvolat kritiku shora, co to tam děláte dole, že máte najednou tolik nedostatků?» . . . «V takovém klimatu se ovšem daří i různé nekalé činnosti, vede k pasivitě a lhostejnosti. . .».

A ještě: «Stabilita neznamená neměnnost. . . V současné době vystupuje u nás do popředí právě idea pružnosti proti konzervativismu, který se hluboko zakořenil a zakotvil i zájmově, nejen názorově. . . Je třeba vést promyšlený boj proti pseudostabilitě, za jejíž fasádou se skrývá strnulost. . . v praxi se pohyb místy někdy pouze předstírá. . . kvete formalismus, vytírání zraku. . . Existuje otázka zlepšení informovanosti širokých vrstev pracujících. . .». «Klíčovou roli bude muset u nás sehrát věda jako celek, včetně věd společenských. To ovšem znamená vytvořit pro to vědám podmínky hmotné i duchovní. Jinak se bude část pracovníků společenských věd vyhýbat palčivým tématům, diskuse o aktuálních otázkách budou nesmělé a ne vždy budou ústít v konkrétní a všestrannou výměnu názorů».

A konečně: «Nepůjde o jednorázovou záležitost, která by se dala vyřešit pouze utužením kázně, radikální centralizací nebo zase dalekosáhlou decentralizací. Nemůžeme však dopustit, aby pro samé obyvz výše zmíněných extrémů se celá myšlenka obratu v ekonomice nechala odeznít do ztracena — což je tendence, jejíž vliv lze vystopovat. Zásadní obrat v ekonomice je nezbytný, protože v sázce je příliš mnoho».

Bylo by pošetilé a politicky neplodné škodolibě připomínat Jaromíru Sedlákově (říká se, že si ho Štrougal povolal do svého poradcovského sboru), že tohle všechno není úplná novinka, že právě ti, kteří jsou u nás umlčováni, tohle říkali a psali už dávno. Naopak: je třeba vzít ho zcela vážně za slovo, aby se poznalo, jde-li zase jen o slova, nebo tentokrát už i o činy, jejichž potřebou se tak zapřísahá. Slova budeme vážit stále skeptičtěji, činy budeme podporovat — bez rekriminací a zlomyslností. Jak to však bude umožněno?

Společenské klima 2: —

Rodná strana nebo aspoň rodné číslo

V československých sdělovacích prostředcích se v poslední době objevilo toto sdělení (cituji podle týdeníku *Tvorba*): «Všem našim spolupracovníkům a dopisovatelům. Od tohoto prosince nebude vyplacen honorář, pokud nebude redakce znát: přesnou adresu bydliště a rodné číslo autora. Prosíme, aby tyto údaje byly redakci (i telefonicky) urychleně předány. Redakce».

Chápu. Jak může redakce z autorů — nestraníků včetně vyloučených, vyškrtnutých. . . rozpoznat ty, kteří měli před 15 (slovy: patnácti) lety nějaké hříchy a není proto dodnes žádoucí, aby publikovali? Jak zabránit tomu, aby někdo z redakce něco takového záměrně přehlédl — třeba právě po přečtení imponujícího článku Jaromíra Sedláka «Společenské klima»? Vše zařídí kompjútr, nepochybně západní provenience. Nejde přece o honoráře, ani o bydliště, které musela redakce znát vždycky, protože jinak by nemohla honorář odeslat vůbec nikomu. Jde o to, že dříve, než bude pohádka pro děti, glosa o podzimní přírodě či úvaha o společenském klimatu nezavedeného autora otištěna, obrátí se redakce o souhlas na centrální evidenci nespolehlivých.

Se jménem nezavadného autora (dosti běžná praxe) budou si teď závadní autoři půjčovat i identifikační znamení: «Nepůjčil bys mi, prosím tě, rodné číslo? Asi tak na tejden. . .»!

Beru Vás za slovo, Jaromíre Sedláku. Je vskutku třeba změnit společenské klima. Myslím, že také já mám k tomu co říci. Ale mám veskrze špatné rodné číslo, pohleďte: 09 11 87-029. Půjčil byste mi laskavě svoje? Na pár dní. . .

09. . . (viz výše)

Sláva

a pád

AEROLINEK

Československé aerolinie patřily odjakživa k dobrým, spolehlivým a bezpečným leteckým společnostem, které vznikly mezi prvními v Evropě. Mají tedy svou tradici a také značka OK nelže.

V současné době podobně jako mnohé, co má v ČSSR tradici a dobré jméno, zanikají. Letový řád na letošní rok hovoří o tom, že se vnitrostátní doprava snížila proti loňsku o 60,5 procent. Ještě v roce 1979 přepravily Čs. aerolinie 1,1 mil. osob, letos jen 250 tisíc. Z původních šestnácti vnitrostátních letišť je v provozu už jen šest: 2 v českých zemích a 4 na Slovensku.

O práci v letectví přichází podle slov ředitele odboru civilního letectví federálního ministerstva dopravy ing. Jiřího Nulíčka pět set lidí. Jsou to vysoce kvalifikovaní pracovníci, jakých je málo. V jakémkoli jiném povolání svou kvalifikaci získanou mnohaletou praxí, výcvikem a školním vzděláním ztrácejí.

Důvod, proč se Čs. aerolinie mění v hokynářství, je prý nízká rentabilita. Může být. Létat na krátké trati Praha-Brno je málo efektivní, zejména se stroji s velkou spotřebou. Sovětská letadla, která létají na našich tratích, mají velkou žízeň, v průměru mnohem větší než letadla jiných společností od jiných výrobců.

Není to tak dávno, co jsme s otevřenou náručí kupovali letouny JAK-40, a teď se nabízejí do zahraničí k odprodeji i s náhradními díly. Inzerát jsme ještě nečetli, ale nevíme, kdo by si podobná letadla s velkou spotřebou a velkým vnitřním hlukem kupoval. Ředitel Nulíček proto nedávno uvedl, že když se to neprodá, tak se to nakonzervuje a bude se to pak během let dávat znovu do provozu. Možná, že by bylo dobře dát JAK-40 i ty ostatní také do naftalinu.

A co zahraniční linky? I ty mají v Čs. aeroliniích nevábnou budoucnost. Po návštěvě v SSSR prohlášoval již v únoru Miloš Jakeš, že je zbytečné, aby každá socialistická země létala svými leteckými společnostmi kamkoli do světa. Bude dobře, pravil Jakeš, mít jen jednu. Neřekl přirozeně, že nejvhodnější — aby to bylo zcela OK — by byl Aeroflot. Velkokapacitní letadla létají většinou na ekonomicky výhodných tratích. Takže bude v budoucnosti lépe pro ČSSR, když si výdělky bude strkat do kapsy náš partner.

Když už je řeč o ekonomice, nesmíme zapomenout na leteckou flotilu speciálů, která létá v každou dobu s panstvem na sebemenší vzdálenost a přirozeně létá (pro ně) zcela zdarma. Tak řečená «Holiday eskadra» premáva víkend co víkend na linkách Praha-Bratislava-Košice v sobotu tam a v neděli a v pondělí zase zpět. V rámci úspor.

ŽLUTÝ DEŠŤ

Je to sovětská chemická zbraň. Podle velmi neúplných informací má již na svědomí asi 10 tisíc lidí.

«Žlutý dešť» používají armády sovětská proti partyzánským vesnicím v Afghánistánu a vietnamská v Kambodži a Laosu. Jeho hlavní aktivní součástí je pravděpodobně trichothecenes, který patří do skupiny mykotoxinů. Jakým způsobem zabíjí, je málo známo: zdá se, že při určité koncentraci působí praskání tepen a cév a znemožňuje srážení krve.

Většina svědků se shoduje, že «žlutý dešť» se buď rozprašuje z nízké letičích letadel a dopadá na zem v podobě husté žluté mlhy, nebo se uvolňuje výbuchem letecké pumy asi sto metrů nad zemí a dopadá jako velké kapky deště. První pocit na kůži je mokrá a horká. Během několika minut začnou krváčet oči a na zasažených místech se vytvoří puchýře. O chvíli později postižený zvrací krev a má krvavé průjmy; smrt nastává vnitřním krvácením.

Sovětská vojska zajatí partyzány v Afghánistánu potvrzují, že sovětská armáda používá chemické zbraně. Kromě «žlutého deště», kterému dávají výstižnou přezdívku «Smrt», mluví ještě o dusivých plynech, z nichž jeden se jmenuje pikrin (snad chlorpikrin z první světové války?). Chemické zbraně jsou skladovány na letištích v Bagramu a Džalalabádu. Do Afghánistánu se dopravují ve válcových kanistrech asi sedm metrů dlouhých, s nápisem «Propan». Sovětská okupační armáda je běžně vybavena plynovými maskami, i když sovětská maršalové asi sotva předpokládali, že by partyzáni měli k dispozici otravné plyny.

Sedmičlenná skupina expertů Organizace Spojených národů, vyslaná, aby záležitost vyšetřila, ve své zprávě diplomaticky konstatuje, že «nelze přehlížet nepřímé důkazy», nasvědčující «možnosti», že SSSR a jeho spojenci používají chemické zbraně. Jiné než nepřímé důkazy experti OSN ovšem mít nemohli: do oblastí bojů v Afghánistánu, Laosu a Kambodži se nedostali a museli se tedy omezit na výpovědi svědků v uprchlických táborech v Pákistánu a Thajsku. Valné shromáždění OSN v této souvislosti vyzvalo všechny státy, aby respektovaly Ženevskou konvenci z roku 1925, která používání chemických zbraní zakazuje.

J. T.

L25

Církev v Polsku: strategie osvobození a její význam pro východní Evropu

Otiskujeme překlad referátu předneseného na polsko-československém symposiu ve Frankenu v NSR 30. října 1982. Autor nyní žije v Římě. Domníváme se, že pohled polského katolického publicisty osvětluje závažné stránky vývoje sousední země a poskytuje informace cenné i pro československého čtenáře.

Historik, který se v budoucnu bude zabývat sovětskou východní Evropy, jistě bude souhlasit s názorem dnešního pozorovatele: osu, kolem níž se otáčejí snahy obhájit křesťanskou národní identitu a právo na suverenitu v totální konfrontaci s komunismem, představuje katolická církev. Sovětské se projevuje v různých formách a má různou intenzitu podle toho, jaké politické podmínky a postoje obyvatelstva v dané zemi existují. Výsledky snah o obranu svébytnosti jsou ovšem různé, jiné jsou v Polsku či v Maďarsku a jiné v Československu. Katolická církev nepochybně sehrála rozhodující úlohu v polském hnutí odporu vůči totalitě, zatímco její úloha byla značně menší či zanedbatelná v jiných státech střední a východní Evropy. Proto je oprávněné, ba nutné, oddělit rozbor úlohy katolické církve v Polsku od rozboru její úlohy v ostatních zemích této oblasti.

V Polsku vedly historické události — o nichž se nebudu šířit — ke sladění křesťanských a národních prvků, takže katolická církev se stala institucí s velkou vnitřní spojitostí a zapustila ve společnosti hluboké kořeny. Tato polská zvláštnost však nestačí, máme-li vysvětlit úspěchy akcí církve v poválečném období; tyto akce se ostatně nyní dostávají do nejisté, ba dokonce nebezpečné fáze. Domnívám se, že zvláštní význam má přitom vypracovaný model vztahů mezi společností a režimem. Poměr sil v trojúhelníku národ — církev — režim je spjat se jménem kardinála Wyszyńskiego, který tento model vytvořil a který byl hlavním stratégem boje proti sovětskému. Tato strategie umožnila od začátku padesátých let, aby vznikly podmínky pro účinný odpor vůči totalitě. V tom tkví velký rozdíl mezi politickou, sociální a kulturní situací v Polsku a ostatními zeměmi sovětského bloku, kde se církev stala buď slepým nástrojem, nebo předmětem manipulací se strany režimu — v nejlepším případě si zachovala nejistou autonomii, založenou na vratké společenské základně.

Pevné zásady politiky

Za dobu téměř čtyřiceti let koexistence s komunistickým režimem si polská katolická církev vy-

pracovala určité pevné zásady vlastní politiky. Dají se shrnout do těchto bodů: 1) bránit viru a mravní zásady jakožto hlavní úkol; 2) vytvářet podmínky pro sebeobranu před sovětskou kulturou; 3) bránit všechny ty, kteří jsou pronásledováni a diskriminováni v oblasti lidských a občanských práv; 4) pokojně existovat vedle orgánů státní moci, přitom však neskouznout do kolaborace; 5) vytvářet podmínky pro veřejnou a zčásti i politickou činnost katolíků a zároveň tlumit snahy po vytváření politických stran z jejich řad. Církvi se daří tyto zásady uskutečňovat, protože je jedinou veřejnou institucí a nositelem mravních hodnot, kterou režim nekontroluje. Je příznačné, že zároveň s rostoucím uvědoměním a silící angažovaností polských katolíků v obraně základních lidských práv klesá politická úloha církve a církev zaujímá k politickým otázkám především mravní stanovisko.

Tadeusz Mazowiecki, dosud internovaný hlavní redaktor týdeníku «Solidarność» a zakladatel neobyčejně záslužného katolického měsíčníku «Wieź», který upravil cestu k historické dohodě s příslušníky tzv. laické levice, konstatoval, že polští katolíci nejen že protestují a bojují proti pošlapávání lidských a občanských práv, nýbrž zároveň vytvářejí něco, co on nazývá společenskou infrastrukturou těchto práv nebo také vytvářením společenského etosu. Mazowiecki se přitom dovolává významného francouzského myslitele Emmanuela Mouniera. Církev vytváří zmíněnou infrastrukturu způsobem, který je jí dostupný: už po dlouhá léta k ní patří časopisy a střediska nezávislého katolického hnutí «Znak». Dále k ní patří střediska i jednotlivci ve vědě a kultuře — zkrátka všude tam, kde se může rozvinout autentická, vnitřně opravdová činnost, byť sužovaná cenzurou a tlakem zvenčí. Rozhodující je, že se jedná o projev vnitřní svobody a že církev tuto svobodu reprezentuje. Veškeré takové počínání tvoří uvedenou infrastrukturu. Tento přínos polské kultury a polské společnosti je třeba hodnotit jako něco neobyčejně cenného, jako jev, jehož charakter je přes všechny negativní drobnosti naprosto kladný. Je to jev, kterým se naše situace liší od situace v jiných zemích východního bloku a který tvoří základ boje o zachování naší svébytnosti.

Církev vstúpila polské veřejnosti významnou vlastností — pocit realismu. Realismus představuje hlavní charakteristiku polské situace v dnešní době, i když všichni veřejně činní Poláci nepatřili právě k realistům na přelomu let 1980-1981. Druhá vlastnost, kterou polská veřejnost získala tím, že církev jí vstúpila pastorační činností své sociální učení, je odhodlání snažit se — v rámci realisticky viděných možností — rozšiřovat prostor nezávislosti. Církev dává po léta skvělý příklad toho, jak se

dají uzavírat oboustranně výhodné kompromisy. Třetí charakteristickou vlastností dnešní situace je skutečnost, že jednotlivci i celé skupiny, které neppracují proti režimu, nýbrž nezávisle na něm, vědomě či většinou nevědomě napodobují určité prvky činnosti polské katolické církve.

Církev přispívá k rozšiřování prostoru nezávislosti zejména tím, že vytváří světonázorový pluralismus. Jednotlivci a skupiny mimo církev se pak snaží vytvářet pluralismus v oblasti kultury a v menší míře také ve veřejném životě. Církev se obrací na velké společenské skupiny a hlásá demokratické ideály v kultuře a vzdělání, přičemž se omezuje na ty úseky života společnosti a používá přitom takových prostředků, které se nedotýkají důležitých kompetencí a prerogativ oficiálních orgánů moci. To znamená, že církev neformuluje otevřeně politické cíle a nestaví v pochybnost základy dnešního zřízení či zásady zahraniční politiky.

Odpor církve v Polsku nemá tedy bezprostředně politický charakter, nýbrž je založen na obraně svěbytnosti národa a hodnot křesťanské etiky ve veřejném a politickém životě. Je samozřejmé, že veškerá činnost církve dostává v podmínkách totalitního systému politický charakter. To však je druhotný výsledek, který není cílem vlastní činnosti. Státní orgány vždy hodnotily — za Bieruta, Gomulky, Gierka, Kani či Jaruzelského — a budou i nadále hodnotit církev pouze z hlediska politické užitečnosti. Proto se také dodnes snaží dělit biskupy na lepší a horší. Některé chválí za «realistický politický postoj» a jiné kárají za provádění «protistátní politiky». Takovéto pokusy vždy končily neúspěchem, ale režim se jich nevzdal — svědčí o tom ostré útoky v tisku na biskupa Tokarczuka. Podobně je tomu s hlasitě vytrubovaným zadostiučiněním ze spolupráce či s výtkami, že se spolupráce s režimem sabotuje. Četná takováto prohlášení jsou určena jen pro vnitřní či zahraniční propagandu — v tomto případě jde o to, aby se uklidnili soudruzi v sousedních státech. Režimu se nikdy nepodařilo rozbit vnitřní jednotu episkopátu. Wyszyński biskupy naučil, že komunističtí vůdci čekají na jakoukoli známku slabosti či nejistoty, aby pak mohli dosáhnout svých záměrů. Biskupové se nikdy neuzavírají rozhovorům s protivníkem — leda vědí-li předem, že rozhovory mají být jen propagačním trikem nebo taktickým tahem (k tomu došlo například před 6. říjnem 1982, kdy primas Glemp odmítl setkat se s generálem Jaruzelským).

Stanovisko episkopátu neovlivňují ani hořká zklamání, ani klamné iluze, může se ovšem přihodit, že někteří biskupové podlehnou dezinformaci a falešné hře, kterou režim provádí. Model vzájemných vztahů, jak jej vypracoval Wyszyński, se zakládá mj. na zásadě, že se nemá využívat přechodného oslabení protivníka, nýbrž že se má na něho útočit v době, kdy je silný. Slabost režimu nepomáhá za nevýhodné geopolitické situace polské společnosti — právě naopak, škodí jí. To se ukázalo na příkladu porážky «Solidarity», neboť rozklad strany se nedotkl potlačovacího aparátu, který zároveň odolal obrodnému procesu a mohl tak pro režim sehrát úlohu posledního záchraného pásu.

Předpoklad: svoboda náboženství a církve

Dalším charakteristickým znakem polského modelu vztahů mezi církví a státem je, že se náboženská svoboda a svoboda církve považuje za integrální část lidských a občanských práv. Nejednou došlo k tomu, že pod tlakem církve režim ustoupil od svého stanoviska nebo je významně změnil. To, že byla prolomena bariéra strachu, musíme rovněž připsat do značné míry na vrub činnosti církve. Církev varovala a varuje před takzvanými realisty, kteří podle kardinála Wyszyńskiego «nám radí, abychom mlčeli a nedráždili režim. To je komplex otroků. Nikdy, za žádnou cenu, se nesmíme vzdát svobody slova. Velkým neštěstím naší doby je, že i lidé jinak hodně hovorní raději ustrašeně mlčí, jde-li o to říci pravdu».

Polský model vztahů mezi církví a státem není sice ani za nynějšího pontifikátu možné jednoduše přenést do jiných zemí sovětského bloku, ale tento model přitahuje. A jistě je možné využít některé polské zkušenosti z pastorační činnosti mezi mládeží — a vůbec z takzvaného laického apoštolátu. Svědčí o tom mj. slovenský zájem o polské hnutí «Světlo a život», nazývané také «hnutí oáz». Za podmínek útlaku na Slovensku povede možná zřizování «oáz» — které jsou na rozdíl od Polska tajné — k tomu, že se postupně překoná marasmus a převezme se iniciativa do vlastních rukou. Některé polské zkušenosti z pastorační činnosti mezi vysokoškoláky se zavádějí v Maďarsku. V době před prosincem 1981, kdy bylo poměrně snadné cestovat přes polské hranice, četní kněží a studenti jzdili do Polska a přiváželi si odtamtud nejen povzbuzení, ale také zájem o určité veřejné a kulturní akce. Domnívám se, že tam, kde neexistuje náboženská svoboda v takovém rozsahu jako v Polsku, právě méně nápadná veřejná činnost, sdružující jednotlivce pod vedením kněží nebo za jejich aktivní spoluúčasti, se může stát začátkem národní emancipace a postupného znovuzískávání sebevědomí.

Takováto veřejná činnost a její výsledky jsou do značné míry závislé na stanovisku biskupů. V Polsku hraje episkopát tak významnou úlohu v životě národa proto, že jeho stanovisko se osvědčilo — je totiž zároveň nepoddajné a elastické. Je neústupné pokud jde o zásady a hodnoty, na druhé straně ale pružné v tom smyslu, že je stále připraveno k dialogu nebo lépe řečeno ke spolupráci. Sám režim přišel k názoru, že spolupráce je v jeho zájmu a souhlasí, aby se církev účastnila řešení základních sociálních a národních problémů. Biskupové jednají také ve svých diecézích se státními orgány, přičemž jedni si vedou obratněji a jiní méně obratně — konečný výsledek je však vždy ve prospěch společnosti.

Vliv polských zkušeností může být usnadňován či omezován. To závisí jak na situaci v Polsku, tak i na míře vlivu, kterou dovolí tzv. vatikánská východní politika. Jak známo, nechybějí příklady ukazující, že polští biskupové si plně uvědomují svou spoluodpovědnost za to, co se děje v sousedních státech. Polský episkopát je v privilegované pozici ve srovnání se situací církve v ostatních zemích sovětského bloku, uvědomuje si však, že

v tomto bloku existují pevné vzájemné vazby. Kdyby se situace církve v jiných zemích nelepšila, byla by ohrožena také situace církve v Polsku. A naopak: dynamika a autorita církve v Polsku může ovlivnit k lepšímu situaci v těchto zemích. Je to vidět v Maďarsku a dokonce i na Litvě, zčásti také v Rumunsku. Nejhorší situace je v Československu. Existuje zpětná vazba psychologických a politických (a ovšem i historických) souřadnic, která působí, že církev v Polsku představuje most mezi relativní znehybnělostí režimu a přechodem k demokratickému zřízení.

Vnitřní proměny, které jsou v dnešním Polsku zmražené a dokonce doznávají určitý zpětný pohyb, jsou provázány vatikánskou «východní politikou». V prvních třech letech pontifikátu Jana Pavla II. — až do vyhlášení válečného stavu — se tato politika vyvíjela, a to jak pokud jde o její styl, tak i o její metody. Na rozdíl od pontifikátu Pavla VI. přestalo platit, že jde především o styky s komunistickými režimy. Minulo nebezpečí, že by se Vatikán mohl dohodnout s těmito režimy za zády příslušných episkopátů. Kardinál Wyszyński odvážně kritizoval linii Pavla VI. jak ji prováděl Casaroli. Dnes hraje tentýž kardinál Casaroli jiný part, protože se změnil dirigent orchestru. Až letos byla československá organizace duchovních «Pacem in terris» nepřímo odsouzena v deklaraci Kongregace duchovních a biskupové, kteří k ní patří — mezi nimi Vrána z Olomouce — byli voláni k odpovědnosti. Duchovenstvo, které dosud bylo za mlčenlivé spoluviny Vatikánu izolováno, stejně jako oslabená církevní hierarchie, napřimují šíji, ačkoli pronásledování a šikany nadále trvají. Samozřejmě — i na něm mnoho závisí, zda se podaří dosáhnout různých cílů. Jan Pavel II. zavedl nový mechanismus: jde o jakousi dvoukolejnost, to znamená, že jednání s vládami musí probíhat zároveň s pokrokem v normalizaci vztahů mezi církví a státem. Papež si uvědomuje, že k dialogu může dojít jen tehdy, bude-li existovat jednotná orientace a organizační pevnost církevní hierarchie. Dochází-li pouze k diplomatickým jednáním nahoře, komunisté vždy vyhrávají.

Papež vydal prostřednictvím svých nejbližších spolupracovníků jasné směrnice vatikánské diplomacii, směřující k tomu, aby napříště nedocházelo k takovým akcím v oblasti tzv. východní politiky, které by obcházely církev v jednotlivých zemích a jejich životní zájmy. V projevu ke kardinálům římské kurie papež řekl: «Je nutné držet se zásady jednat veřejně, protože otevřenost a soulad s praxí představují morální sílu, sloužící normalizaci». Chtěl bych připomenout, že Vatikán se nikdy nedíval na sovětský blok jako na celek — vždy se dělaly rozdíly v hodnocení situace církve v různých zemích. Od začátku nového pontifikátu získaly církev v zemích východní Evropy velkou podporu, aby mohly překonat vnitřní problémy a zaujmout rozhodnější stanovisko.

Už jsem uvedl, že v Maďarsku přinesla akce papežské diplomacie výsledky. Značně hůř je v Československu, ale i odtamtud se ozývají — přes tiskové útoky na církev v Polsku a na Vatikán — určité signály, svědčící o silicím realismu (nedávno byl v Praze vysoký hodnostář Vatikánu, a to z iniciativy pražského režimu). V Maďarsku se re-

žim těší určité podpoře veřejnosti, v Československu ji postrádá. Je jen zdánlivě paradoxní, že slabé vlády, kterým zcela chybí podpora veřejnosti — jako právě československý režim — se bojí papežovy činnosti, i když ten nevyzývá k revoltě, nýbrž snaží se jen přispět k vytvoření podmínek pro společenskou obrodu. Mluví-li papež k církevní hierarchii a katolíkům ve východní Evropě, snaží se zároveň mluvit k vládám jednotlivých zemí. Jde mu o to, aby se zamyslely nad společnými výodami a vystříhaly se politiky, která jim škodí.

Papežovým úmyslům se nerozumí vždy dobře, ani v Polsku; to vede k tomu, že se zbytečně vytvářejí iluze o papežových možnostech ovlivňovat vývoj událostí. Papež má dlouhodobý plán, jak ovlivňovat vznik příznivých podmínek vedoucích ke změnám v zemích sovětského bloku. Mělo by k nim dojít za relativní stabilizace režimu — a to tím spíš, že tyto změny jsou nevyhnutelné, nemají-li se komunistické režimy stát anachronismem naší epochy. Novost dnešního pontifikátu, novost papežovy strategie, která je pokračováním strategie kardinála Wyszyňského přenesené na světové rozměry, spočívá ve snaze dosáhnout rovnováhy mezi věčným, evangelickým posláním církve a dočasnými, politickými možnostmi a tužbami společnosti.

Polsko — experimentální prostor

Polsko je za tohoto pontifikátu experimentální prostor, v němž se zkoušejí nejen různé možnosti postupného přechodu od totalitního systému, ale také možnosti národní emancipace v různých společenských a politických podmínkách. Od začátku polského experimentu šlo o to, aby se přecházelo ke zřízení blízkému demokracii, a to za podmínek relativní stabilizace. To vyžaduje neustále si ukládat rezervu.

Je na místě položit si otázku, zda polský experiment nutně musil vést k dočasné porážce, zda porážka byla od začátku předznamenána. Odpověď je sporná. Dají se uvést důvody pro kladnou odpověď, můžeme však najít také argumenty, které vedou k závěru, že se zdánlivě osudovému finále dalo zabránit. Domnívám se — stejně jako četní představitelé katolických kulturních středisek v Polsku — že se porážce zabránit dalo. V žádném případě se však nevyhneme kolektivnímu zpytování svědomí. Přitom se musíme vyvarovat toho, co profesor páter Tischner v práci «Etika solidarity» označil jako kult poražených, neboť takovýto etický kult vede na scestí a odzbrojuje. Jan Pavel II. v prohlášeníh týkajících se obrodného procesu v Polsku zřetelně vymezil hranici, k níž měl vývoj dospět — jeho slova nebyla však pochopena nebo byla vykládána mylně. Teze Primasovské rady pro práci na veřejnosti uvádějí tento citát z encykliky «O lidské práci»: «Úkolem odborů není politická činnost v tom smyslu, jaký dnes tento výraz má. Odbory nemají charakter politických stran bojujících o moc a nemají se řídit usneseními stran, ba nemají mít s nimi ani příliš těsné spojení. Jinak snadno ztratí ze zřetele to, co je jejich nejvlastnějším úkolem, to znamená zajistit splnění spravedli-

vých požadavků pracujících, aniž by ohrozily oprávněné zájmy celé společnosti. Jinak hrozí nebezpečí, že se stanou nástrojem k dosažení jiných cílů».

Od vyhlášení válečného stavu se církev snažila brzdit eskalaci konfliktů a kladených požadavků, protože narůstající přetlak ohrožoval a nakonec přerušil obrodný proces. Biskupové si uvědomovali rostoucí nebezpečí, přičemž kardinál Wyszyński už dlouho předtím s přímo státnickou prozíravostí předvídal překážky — také subjektivního rázu — které se postaví do cesty obrodnému procesu a národní emancipaci. Vyskytli se jednotlivci, kteří obviňovali církev, že se snaží, aby se nezávislé odbory staly církevní, kterikální organizací. Necháпали nebo nechtěli pochopit funkci církve, která byla ochranným přístřeškem obrodného procesu a zároveň jeho ručitelem. Teprve v podzemní «Solidaritě» došlo k úplnému pochopení a uznání úlohy církve. Tato úloha spočívala a spočívá v obraně práv dělníků a na druhé straně v obraně nepsaného dogmatu, který zní: Polsko už příliš trpělo a proto je za každou cenu třeba zabránit prolévání krve, bránit lidské životy, především ne hazardovat životy mládeže. Také v tomto případě jde o paradoxní situaci, neboť episkopát si uvědomuje, že musí jednat tak, aby nedošlo k rozkladu struktur režimu — to by totiž nutně vedlo k sovětské intervenci nebo k zostření represálii.

Delegalizaci «Solidarity» skončilo období iluzí o možnostech zachránit odbory tohoto typu — i za cenu změny stanov a omezení jejich činnosti. Od 13. prosince 1981 do srpna 1982 episkopát doufal, že se nějakým způsobem dohodne s Jaruzelským. Počítalo se s tím, že by mohlo dojít ve vedení režimu k rozporům mezi radikály a umírněnými. Toto období skončilo. Neexistují už dvě linie, zbyla jen jedna, kterou představuje generál Jaruzelski.

Církev bude i nadále bránit «Solidaritě» jako ideu, která nesmí zaniknout, zároveň však i jako ideu morálního dědictví odborů ve formě uvědomělého rozhodnutí a iniciativy pracujících. Episkopát neví, kdy se zase objeví možnosti pro činnost svobodných odborů. Podle jeho názoru existuje něco, co bychom mohli označit jako historickou naději. Významný člen Ústřední rady episkopátu mi jednou řekl: «Tragédie Polska spočívá v tom, že nemohou být ani vítězové, ani poražení. «Solidarita» zvítězila, ale z geopolitických důvodů jí nebylo dovoleno, aby si vítězství udržela. Generálové vykonávají teď celou moc jménem strany, ale za stranou je už jenom vzduchoprázdno.» Vynikající kněz, páter Małkowski, napsal v časopise «Tygodnik Wojenny», vydávaném ve Varšavě místním výborem podzemní «Solidarity»: «Církev nemůže a nechce vyvolávat falešné naděje a nechce ani vyzývat obyvatelstvo k činnosti, která by vyhovovala chvilkovým emocím. Morálnímu odporu se nemusí všude a za všech okolností dostat podpory. Důsledek nátlaku bývá někdy v přímém protikladu k zamýšlenému cíli. Církev, která zaujímá vyčkávací stanovisko a staví se proti povstaleckým akcím, neopustí však ty, kteří přes její varování a rady přejdou k partyzánským akcím či k povstání. Protivník lhal už tolikrát, že není možné mít iluze o váze jeho slov a slibů. U nás se postupně kompromituje cizí a nesmyslné tzv. so-

cialistické zřízení a trvá progresivní paralýza strany. Církev pocituje zodpovědnost za národ. V církvi se stejně jako v celém národě vyskytují také malomyslná a kompromisnická stanoviska, přesto však v ní převládá silná solidarita». To tedy říká páter Małkowski. Představuje naprostou většinu církevní hierarchie a duchovenstva vůbec. Docházelo-li v posledních měsících k nedůslednostem, pak to byl výsledek nedostatečné rozhodnosti v projevech představitelů církve — a ty zase vyplývaly z nesprávného odhadu situace či nedokonalého vypracování projevů, jež se často improvizovaly. Po projevu polského primase dne 26. srpna 1982 a po uveřejnění zprávy o zářijové konferenci episkopátu, a hlavně po nedávné reakci na rozpuštění «Solidarity» zmlkly kritické hlasy (kritizovaly se přitom druhořadé problémy). Ohlas kritiky nebyl ostatně trvalý, mimo jiné i proto, že ve vědomí průměrného Poláka síla a autorita církve není spjata s církevní hierarchií nebo s osobou primase, nýbrž s armádou kněží, kaplanů, vysokoškolských a dělnických duchovních atd.

Polská krize není ukončena

Na závěr svých úvah, které podle mého mínění mohou naše české a slovenské bratry zajímat, bych se chtěl omezit na zjištění, že polská krize není ukončena, i když zatím není vidět východisko. Církev v Polsku jistě podnikne všechno, aby se polská otázka udržela na denním pořádku mezinárodního života. Církvi se musí v budoucnu dostat účinnější pomoci, aby se její stanovisko dostávalo ve větším rozsahu do západních sdělovacích prostředků. Nejde jen o prohlášení zásadní povahy, nýbrž i o cenné, nedostatečně docenované zpravodajství o represii, o boji proti této represii a o pomoci jejím obětem, stejně jako o vynikajících příkladech obětavosti. Začít znova polský experiment, samozřejmě za jiných podmínek a jiným způsobem, je možné. Je to ovšem velmi obtížné a mnoho bude záležet na vývoji vztahů mezi Východem a Západem.

Další kapitola polského experimentu v sovětském bloku, ať už bude mít jakoukoli podobu, bude musit mít jako základnu promyšlené akce jak uvnitř, tak především na mezinárodní scéně. Dne 12. února 1982 prohlásil na plenárním zasedání madridské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě vedoucí vatikánské delegace, že Apoštolská stolice nedovolí, aby se přešly mlčením oprávněné požadavky polského národa. Rekl dále: «Je samozřejmé, že v diskusích o obrodném procesu, který začal v řadách dělnictva, se ozývají hlasy citu a vášně a že se střetávají mezinárodní zájmy, což vede ke vzniku protichůdných a polemických stanovisek. Tyto rozdíly stanovisek jsou nevyhnutelné, snadno se však mohou dostat na scestí a zatlačit skutečný předmět sporu, to znamená život a svobodu polského národa, do úlohy pouhého nástroje. Je však nutné dosáhnout, aby diskuse vedla ke zlepšení situace Polska a aby se tak vytvořily podmínky k překonání současné situace. Pomáháme-li Polsku, zlepšujeme tím evropskou a vůbec

mezinárodní situaci, což zase bude moci podpořit kladný vývoj událostí v Polsku».

To je důležité a politicky neobyčejně výstižné prohlášení. Apoštolská stolice má dnes zvláštní důvody, aby vyzývala k mezinárodní solidaritě na podporu Polska. Nezapomíná však na jiné národy, které jsou v sovětském bloku utiskovány déle a hůř — počínaje Čechy a Slováky a řeckokatolíckými Ukrajinci. Dne 10. října 1982, při slavnostní kanonizaci pátera Kolba, papež protestoval proti porušování práv člověka a společnosti v Polsku a konstatoval, že Apoštolská stolice a církev v Pol-

sku učiní vše, co je v jejich moci, aby toto porušování práv přestalo. Papež slíbil, že i nadále bude hájit oprávněné požadavky pracujících. Papež dobře ví, že bez záchrany toho, co si polská společnost vybojovala za dobu šestnácti měsíců, nebudou se naši čeští a slovenští bratři moci dostat z ďábelské pasti, do níž upadli po udušení Pražského jara.

Z polštiny přeložil
Antonín Měšťan.

Sdělení VONS č. 309

Rozsudek nad Ivanem Jirousem, F. Stárkem a M. Hýbkem potvrzen

Dne 27. září v 8.30 se konalo u Krajského soudu v Ústí nad Labem veřejné zasedání v trestní věci Františka Stárka, Ivana Jirouse a M. Hýbka, odsouzených 9. července Okresním soudem v Chomutově pro trestný čin výtržnictví a další (§ 202, odst. 2, § 187 odst. 1, § 6 zákona o přečinech) k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Čtvrtý ze skupiny odsouzených, M. Fryč, nevyužil práva odvolání a je již ve výkonu trestu odnětí svobody na 15 měsíců.

K veřejnému zasedání krajského soudu se dostavilo celkem 13 osob z okruhu přátel obžalovaných, včetně nejbližších příbuzných. Vně i uvnitř soudní budovy byla učiněna silná policejní opatření a do budovy byly vpuštěny pouze osoby, které se inohly prokázat předvolánkou k soudu. K odvolacímu řízení obžalovaných Františka Stárka a spol. byla vpuštěna pouze manželka Ivana Jirouse Juliána Jirousová, která podala odvolání proti rozsudku první instance a byla tedy obeslána jako účastnice řízení. Manželka Františka Stárka ani matka a sestra Michala Hýbka nebyly vůbec vpuštěny do budovy ani na dobu vynesení rozsudku. Není nám známo, že by toto opatření mělo obdobu v dosavadní soudní praxi.

Senát zasedal za předsednictví dr. Nygrýna (přisídící dr. Kugl a další). Byl konstatován spis Okresního soudu v Chomutově, navíc předseda senátu zdůraznil ve věci obžalovaného Jirouse, že pro něho je přítěžující okolností, že ve své trestné činnosti pokračoval hned po propuštění z předchozího výkonu trestu, a to tím, že psal články, v nichž oslavoval a glorifikoval činnost hudebních skupin, která byla již dříve zhodnocena jako trestná. Františku Stárkovi bylo přičteno jako přítěžující okolnost jeho chování v přípravném řízení a v průběhu trestního řízení a způsob života od 18 let, kdy se údajně zúčastňoval «srazů», z nichž některé i organizoval. Soud měl na mysli soukromé hudební produkce neoficiálních skupin. Michalu Hýbkovi byla naproti tomu přiznána polehčující okolnost dosavadního bezúhonného způsobu života.

Prokurátor krajského soudu se snažil oslabit politický důraz trestního řízení, který byl v Chomutově dán zejména expertizou o časopise VOKNO, vypracovanou prof. Vítězslavem Rzounkem, tím, že tento časopis charakterizoval jako určený a rozšiřovaný mezi mládeží podléhající narkománii. Za přímý návod k narkománii označil text, který byl úryvkem z překladu knihy amerického psychologa Timothy Laeryho. Trest pro Františka Stárka shledal dostačujícím, pro Jirouse adekvátním a pro Hýbka přiměřeným.

Obžalovaní Stárek a Hýbek neměli k řízení připomínek. Ivan Jirous připomněl, že jeho obhajoba nebyla Okresním soudem v Chomutově vůbec vzata na vědomí a že rozsudek okresního soudu cituje obžalobu se všemi nepřesnostmi, které svou obhajobou vyvrátil. Připomněl soudu konkrétně ze své obhajoby, včetně toho, že v letech 1967-71 oficiálně publikoval a že proti jeho článkům nikdy nebylo formálních ani odborných námitek. Uvedl, že se svými názory na stav kultury u nás nikdy netajil a že v uvedené době publikovat nemůže, proto pracuje v JZD, ovšem psát nemůže přestat, stejně jako malíř nemůže přestat malovat.

Po krátké polední přestávce ve 12-30 vynesl senát krajského soudu rozsudek, jímž potvrdil tresty stanovené okresním soudem. Právní moci nabyly tyto výměry trestu: František Stárek — 2 a půl roku ve 2. nápravně výchovné skupině, Ivan Jirous — 3 a půl roku ve 3. nápravně výchovné skupině a Michal Hýbek — 1 a půl roku v 1. nápr. vých. skupině. Fr. Stárkovi a I. Jirousovi byl stanoven ochranný dohled na dobu 2 let po odpykání trestu.

VONS, Výbor na obranu
nespravedlivě stíhaných,
Čs.liga pro lidská práva,
člen Mezinárodní federace
pro lidská práva

RŮŽE PRO ARAGONA

IVO FLEISCHMANN

O páté, ve chvíli, kdy i filosofova síva začíná klímat, oznámila rozhlasová stanice smutnou zvěst, že pět minut po dvanácté zemřel básník Louis Aragon.

O pět minut pozdě! Minutu za minutou, den po dni, vytrácel se mi z mysli, od chvíle, kdy přejal z rukou Jeho Excelence Červoněnka, v jeho pařížském salóně, Leniniův řád. Jeho Excelence, jak známo, přicestovala do Paříže přes Prahu, kde vzbudila pozornost svou činností, vybočující ze všech zvyklostí, v srpnu 1968.

Protože jsem oznámení očekával již alespoň od října, kdy bylo o jeho zdraví uveřejněno lékařské komuniké, nezastihlo mě bez přípravy. V posledních týdnech jsem měl dost času na to, abych nechal projít svou osobní galerii československo-francouzského přátelství leckterou vzpomínku. Od ulice Sourdière č. 18 po Varenneskou ulici č. 36, od restaurace v Alcronu, jejíž secesní socha v něm pravidelně vzbuzovala bujnou rozjařenost, po Františkovy Lázně, kde se Elsa léčila ze svých neduhů.

Zdá se mi však, že právě dnes bych měl vyvolat jednu jedinou vzpomínku, která Aragona, přes veškerou jeho surrealistickou zkušenost s «paralytickou Moskvou», kdysi značně překvapila.

Došlo k tomu krátce po XX. sjezdu KSSS. V Praze. A stojí to za vyprávění podnes, právě podnes. Cožpak sám Georges Marchais při smutečním ceremoniálu nevzpomněl československé «Biafry ducha», které se Aragon děsil?

Aragonovi se tedy, onoho vzdáleného 56. roku, vraceli z Moskvy, která se opět zalidňovala tisíci a desetitisíci živoucími přízraky, vracejícími se z gulagů. Elsa pomáhala sestře Lili upravit mnohým návrat co nejmilosrdněji. Byli mezi nimi příbuzní a blízcí.

Pro špatné počasí přistála pařížská dvojice v Praze a Aragon, jak tomu byl zvyklý, mi zatelefonoval. Navrhl jsem mu schůzku, a protože jsem si přál, aby to, co v Moskvě uviděl, uslyšeli i jiní, uspořádal jsem v Hrzánském paláci večeri. Naděje, ta tvrdošíjná naděje, vždy znovu vzkříšená, vždy znovu zklamaná!

České křišťálové lustry zářily a krmě byla vybraná. Stolu předsedal náměstek ministra, k němuž Aragonovi nechovali nejmenší nedůvěru, vždyť o něm slyšeli, že s porozuměním překládá verše jejich příbuzného, Majakovského. Kromě toho byli obklopeni také pravými přáteli. Byl tu Nezval, Adolf Hoffmeister, paní Pujmanová.

Řeč za stolem se nezastavila. Elsa Trioletová se svěřovala, jaký balvan se jí svalil se srdce. 56. rok také ještě ani zdaleka netušil, jaká na něj čeká katastrofální říjnová budapeštská zastávka.

Když náhle od čela stolu, jako jakýsi zlý umíráček, zazněl nemilosrdný, suchý a zlý hlas.

«Paní Trioletová lže! V Sovětském svazu nikdy žádné internační tábory nebyly!».

V rozjaření jsme skutečně docela zapomněli na soudruha náměstka. Tyčil se teď proti nám jako jakýsi dvojník mozartovského, tolik pražského kamenného hosta, který volal nenapravitelné liberální neřestníky před boží, ne-li daleko strašnější soud. Měl přece dost zkušeností!

Nastalo hluboké ticho. Okamžik, který dovolil přejít světlým salónem tisícům a tisícům andělů, poztrácených po včerejších i dnešních ledových koncentracích.

Pouhý okamžik, na štěstí! Protože vzápětí se ze své židle zvedl Louis Aragon a ve své nenapodobitelné, ale nicméně naprosto srozumitelné ruštině, reagoval na urážku.

Nazval-li náměstek básníkovu ženu lhářkou, nazval jej Aragon «hrůzným individuem».

«Jak si dovoluujete pochybovat o tom, co říká spisovatelka Elsa Trioletová! Jak se vůbec odvažujete tvrdit, že my dva, a s námi sovětští komunisté ústy Nikity Chruščova, špiníme odkaz Říjnové revoluce?».

Večer nicméně pokračoval, díky několika diplomatům. Také díky Nezvalovi, bývalému surrealistovi, který se nikdy nezabavil svých nejvlastnějších hnutí. A tak jsme uslyšeli, doprovobenou jeho tentokrát hysterickým smíchem, tuto neuvěřitelnou větu:

«Představte si, jaký jsem měl bizarní sen! Šel proti mně Vlado Clementis a říkal: Ten provázek mě škrtí!».

Následující den mi Aragon řekl při loučení: «Musíš do Paříže».

Za několik let to také tak dopadlo. Snad také díky Aragonovi a jedné z oněch intervencí, kterých byl s to.

Snad ještě by bylo možno zde dodat, že mi nedávno bývalý pracovník sekretariátu ÚV, Kaplan, řekl, že mezi dokumenty, s kterými opustil Prahu po srpnové okupaci, našel zprávu Jiřího Taura, který sděloval příslušným orgánům, jak «hanebně pomlouvali Sovětský svaz jeho zavilí nepřátelé, Louis Aragon a Elsa Trioletová...».

Aragon je mrtev, bývalý náměstek žije podnes. Prý dobře. Je v redakční radě jediné revue, kterou má dnešní Svaz spisovatelů, a občas zaplňuje kulturní rubriku Rudého práva, ústředního orgánu toho, co někteří tvrdošíjně podnes nazývají komunistickou stranou.

Aragon, kterému — pro básníka překvapivě — chyběl jakýkoli smysl pro metafysiku, zajisté nepočítal s jakýmkoli vzkříšením. Doufejme alespoň, že vynikající francouzský spisovatel bude vzkříšen, v celé rozloze svého myšlení, v pražských knihkupectvích, až přejde ostudný čas normalizace nenormálního.

Paříž, prosinec 1982

DVA PŘÍSPĚVKY K DISKUSI

LUBOMÍR SOCHOR

V červnu 1982 se konal v Bougivalu u Paříže mezinárodní seminář o národní emancipaci a novém internacionalismu, který uspořádal francouzský Socialistický studijní ústav (I.S.E.R.). Prof. dr. Lubomír Sochor na něm jednak předložil teze k semináři jako celku, jednak přednesl příspěvek k diskusi o referátu Ferdinanda Claudina o sociální povaze sovětského systému, vývoji opozičních hnutí na Východě a postoji západoevropské levice k nim. Oba příspěvky uveřejňujeme.

Sovětská hegemonie, národnostní útlak a boj za emancipaci národů střední a východní Evropy

I. NOVÉ FORMY NÁRODNOSTNÍHO ÚTLAKU

Hluboké krize, jimiž téměř periodicky procházejí hned jedna, hned druhá země sovětského bloku (Maďarsko v r. 1956, Československo v r. 1968, Polsko v r. 1956, 1970 a v přítomnosti) svědčí o tom, že «reálný socialismus» neodstranil ani vykořisťování člověka člověkem a sociální útlak, ani útlak národnostní. Naopak, zplodil nové formy jak sociálního, tak národnostního útisku.

Národnostní otázka nebyla uspokojivě vyřešena ani v Sovětském svazu, ani ve vnějších vztazích mezi SSSR a ostatními zeměmi sovětského bloku, ba ani uvnitř některých zemí tohoto bloku (maďarská národnostní menšina v Rumunsku, vztahy mezi Čechy a Slováky, maďarská menšina v Československu atd.). Nerovnost v postavení národů se proplétá se sociálními nerovnostmi, nové formy společenského vykořisťování člověka člověkem s novými formami národnostního útluaku.

Jaké jsou příčiny tohoto stavu věcí?

Příčinu ideologickou: Je otázka, zda marxistickoleninská doktrína dává uspokojující řešení národnostní otázky. I když abstrahujeme od stalinistického výkladu marxismu, kritický rozbor odhaluje určité problematické a neudržitelné prvky v samé Marxově teorii. Uvedme předně Marxovu myšlenku o historických a nehistorických národech, t.j. dělení národů na národy ztělesňující historický pokrok a revoluci a na národy, které nevstoupily na magistrálu dějinného vývoje. Tato problematická myšlenka (s mylnými i správnými prvky) zdegenerovala ve svém stalinistickém výkladu v tvrzení o privilegovaném dějinném poslání Velkorusů, jejichž úkolem bylo zorganizovat sovětskou federaci, v mytologii hegemonního národa «vyvoleného» dějinami, staršího bratra a ochránce národů neruských, jenž vůči nim vykonává civilizátorské funkce a přináší jim vyšší společenský řád a vyšší kulturu.

Za druhé se ukázalo, že Marxova teorie podcenila tradiční předkapitalistické sociální útvary, iracionální, «přírodní» společenské formy, které jsou

podle Marxe «naturwüchsig», a že se je snažila převést na racionální formy (třída, výrobní způsob, sociálně-ekonomické formace atd.). Historický materialismus považuje tyto iracionální formy společenského života za přežitky minulosti, odsouzené k zániku s pokrokem v racionalizaci společenského života. Z toho vyplývá určité podcenění národnostní otázky a určitý národnostní nihilismus. Lidstvo osvobozené od kapitalismu rychle překoná národnostní a kulturní partikularismus. Po vítězství komunismu ve světovém měřítku se postupně vytvoří jednotné lidstvo s jediným jazykem a stejnorodou mezinárodní kulturou.

Za třetí dal oficiální sovětský marxismus-leninismus těmto prvkům novou interpretaci a začlenil je do doktríny, jež prokazuje velmi užitečné služby sovětskému imperialismu a velkoruskému šovinismu.

Hlavními prvky této oficiální doktríny jsou:

1. Teze, že po vítězství socialismu (komunismu) na celém světě národnostní rozdíly postupně zmizí a národní jazyky splynou do jediného a jednotného společného mezinárodního jazyka. Přechodnou etapou v tomto unifikačním procesu bude vznik zonálních, regionálních jazyků, které nahradí jazyky národní (viz J. V. Stalin: Referát na XVI. sjezdu VKS (b); O marxismu v jazykovědě). Je očividné, že ruština aspiruje na funkci «zonálního» jazyka nejen v SSSR, ale i v zemích sovětského bloku, a to nejen teoreticky, nýbrž i zcela prakticky.

2. Teorie o přeměně «buržoazních» národů v národy «socialistické», jejichž kultura má jednotný a stejnorodý socialistický obsah, lišící se jen rozmanitostí národní formy.

Tato nauka je hluboce nepřátelská rozkvětu národů a skutečné národní emancipaci, neboť redukuje koneckonců národní formu kultury na jazyk, folklor a národní kuchyni, t.j. na knedlíky nebo šašlik, pivo anebo vodku. Existence této specifické národní formy je nadto omezena jen na přechodné období, a «socialistický» obsah, jenž se má trvale uchovat, postrádá charakteristické a specifické národní rysy již v přítomnosti.

3. Jako každá mnohonárodnostní říše, kterou známe z historie, ani Sovětský svaz se nemůže obejít bez zvláštní ideologie, jejímž posláním je upevňovat jednotu impéria. Uvnitř Sovětského svazu a zemí jeho bloku tuto funkci vykonává ideologie «sovětského» («socialistického») vlastnictví. Tato ideologie se opírá o předpoklad, že každý sovětský občan, a také každý občan zemí

sovětského bloku, má dvě vlasti: užší vlast vymezenou jeho národním jazykem a národním územím, a vlast v širším slova smyslu, Sovětský svaz nebo «socialistické společenství». Nic nového pod sluncem: myšlenku o dvojí, širší a užší vlasti vtloukali do hlav našich dědů a pradědů oficiální ideologové Hasburků a rakousko-uherského mocnářství.

Vnější stránka této ideologie je vyjádřena v Brežněvově doktríně o omezené suverenitě (jak vnější, tak vnitřní) zemí sovětského bloku a v zásadě «proletářského internacionalismu», jehož základním kritériem je uznání privilegovaného postavení Sovětského svazu s KSSS.

Je zřejmé, že tato ideologie bezvýhradně slouží velkoruskému hegemonismu uvnitř SSSR, jakož i sovětskému imperialismu v jeho zahraniční politice.

Praxe sovětského hegemonismu, nové formy velmocenského expansionismu, neokolonialismu a panství nad jinými národy vyplývají z podstaty sovětské společnosti. Nechci se tu mísit do nekonečných diskusí o sociální podstatě sovětského státu. Musím však konstatovat, že již není možné považovat sovětskou přímou vojenskou intervenci v Maďarsku, v Československu a v Afghánistánu a nepřímou vojenskou intervenci v Polsku za řadu pouhých «omylů» a «deformací», nýbrž za jevy vyjadřující sociální podstatu sovětského státu.

Sovětský imperialismus se ovšem liší od klasické formy imperialismu, kterou se teoreticky zabývali Hilferding a Lenin. Tento imperialismus nespočívá na exportu kapitálu, na multinacionálních společnostech, přímém kolonialismu atd. Avšak tyto rozdíly nemohou zastřít nové formy závislosti a nerovnosti v mezinárodních vztazích:

- 1) Sovětský svaz nezná rovnoprávné spojence, nýbrž pouze vasaly.
- 2) Vnucuje «spojeneckým» zemím nerovnoprávné politické, hospodářské a vojenské smlouvy.
- 3) Vnucuje závislým zemím sovětské politické instituce a politické mravy (vývoz sovětského modelu).
- 4) Vnucuje zemím svého bloku nerovnou ekonomickou směnu na základě mezinárodní dělby práce výhodné pro Moskvu.
- 5) Zajišťuje svou nadvládu přítomností sovětské armády v závislých zemích. Nelze zapomínat, že sovětská armáda v Maďarsku, v Polsku, v NDR a v Československu vykonává především policejní funkce, t.j. udržuje vnucený nestabilní pořádek. Tyto policejní funkce jsou maskovány zájmy vojenskými, zdánlivými potřebami vnější bezpečnosti SSSR.

Je otázka, zda tato ideologie a tato praxe mají za cíl a za následek sovětizaci nebo rusifikaci národů sovětského bloku.

První hypotéza: sovětizace. SSSR, opíraje se o síly místního stalinismu (lokální byrokracii), vnucuje zemím svého bloku své společenské a politické instituce, své kulturní hodnoty, např. socialistický realismus, své mravy a zvyky, svůj životní styl atd. založené na velkoruské tradici a na sovětském marxismu-leninismu.

Lze předpokládat, že tomuto mezinárodnímu postupu odpovídá uvnitř SSSR formování nového národa, stejnorodého sovětského lidu. V tomto případě by hegemonie ruského jazyka nevyplývala z velkoruského šovinismu, nýbrž z byrokratické racionality, z potřeb jednotné byrokratické správy mnohonárodnostního státu. Nadvláda ruštiny je z tohoto hlediska jen prostředkem sovětizace (národnostní homogenizace) obyvatelstva, a její privilegované postavení ve školství, ve státní správě a v armádě vyplývá z její byrokratické a unifikační funkce.

Druhá hypotéza: rusifikace. «Sovětizace» je jen formou falešného vědomí zastírajícího pravý stav věcí, t.j. rusifikaci. Z tohoto hlediska je Sovětský svaz jen starou ruskou říší, která zdůvodňuje a ospravedlňuje svou existenci novou, zdánlivě nadnárodní a «internacionalistickou» ideologickou formulí. Panující velkoruská byrokracie pokračuje pod rouškou marxisticko-leninské ideologie ve staletém rusifikačním úsilí carů. Individuální národní původ jednotlivých byrokratů je lhostejný. Rozhodující je velkoruské národní vědomí, jehož jsou nositeli.

II. NÁRODNÍ EMANCIPACE NÁRODŮ SOVĚTSKÉHO BLOKU

Západní levice je často v rozpacích, když se setkává s některými tendencemi, které se projevují v nekonformních hnutích uvnitř sovětského bloku. Pražskému jaru vytýkala přílišné zanícení pro «tržní» socialismus, společenskému hnutí v Polsku, jehož výrazem je Solidarita, zase vyčítala, že nerazí socialistické požadavky, že mu chybí laický duch, ba dokonce mu předhazovala omezený klerikalismus, přehnaný nacionalismus atd. Tato nedorozumění existují, třebaže se o nich hlasitě nemluví. Mají několik příčin.

Za prvé se často zapomíná, že despotický «socialismus» sovětského typu se svým monopartismem, potlačením základních veřejných svobod a byrokratizmem vrhl společnost politicky o dvě století zpět, nebo ji připravil o všechny základní vymoženosti, které přinesla Velká francouzská revoluce. Znovudobytí demokracie a veřejných svobod je proto předběžnou podmínkou každé změny v socialistickém smyslu. Demokratické reformy nebo demokratická revoluce jsou na pořadu dne. Opoziční hnutí se tedy právem soustřeďuje na demokratické požadavky (hnutí za občanská a lidská práva, sebeobrana společnosti proti všemožnému státu atd.).

Za druhé nelze zapomínat, že byrokratický etatismus a systém jedné strany setřely tradiční rozdíly mezi levicí a pravíci, jak je známe v západoevropských parlamentních systémech. Je zcela mylné promítat na společenskou a politickou realitu sovětského bloku představy, které odpovídají západoevropské skutečnosti. Je absurdní nazývat «levicí» stalinistickou byrokracii s její zvláštní tendencí k násilí a sektářství, nebo dokonce mluvit jako o «levičácích» o černosotněnských živlech pořájících hony na čarodějnice, a připisovat reformátorům a opozičníkům charakteristické vla-

stnosti «pravice». Pokud jsou tyto termíny za «reálného socialismu», vůbec použitelné, je jejich smysl přímo opačný. V každém případě je nutno je přesně definovat novým způsobem.

Za třetí je nutno chápat, že nacionalismus v těchto zemích není militantní a extrémistický. Je spíše totožný se zdravým národním sebeuvědoměním. Je to oprávněná reakce na národnostní útlak. Vyjadřuje odmítavý postoj k pseudofederalismu, hledání národní identity a snahu o národní sebeurčení.

Za čtvrté, poněvadž socialismus byl hluboce zkompromitován praxí režimů, které se ho dovolávají, a protože marxisticko-leninská doktrína se stala novým obskurantismem, jakýmsi státním pseudonáboženstvím, je pochopitelné, že opozice hledá ideologii, jež by ji radikálně odlišila od ideologie oficiální. Z těchto důvodů proklamuje opozice svou odlišnou ideologii ostentativním způsobem (např. v Československu návrat k ideologii první republiky, katolicismus v Polsku atd.).

Za páté se úsilí o národní emancipaci prolíná s bojem za emancipaci kulturní, sociální a politickou. Nelze podceňovat význam zejména kulturní rezistence, hledání národní kulturní identity. Je nutno mít na zřeteli, že «normalizace» provedená v Československu a začínající v Polsku ohrožuje samu živou podstatu národní kultury. Bez tohoto kulturního odporu by se Češi rychle přeměnili v česky mluvící a latinkou píšící sovětské lidi (Rusy) omílající myšlenky a kulturní hodnoty vyvážené ze Sovětského svazu (viz články Milana Kundery o těchto otázkách).

III. SOLIDARITA S EMANCIPAČNÍM HNUTÍM V ZEMÍCH SOVĚTSKÉHO BLOKU

Solidarita západní levice s emancipačním a opozičním hnutím v evropských zemích sovětského bloku má dva aspekty: pozitivní a negativní. Solidarita s utlačovanými znamená zároveň, že je nutno se energicky distancovat od utlačovatelů a že není možno se s nimi bratřit.

Po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku je nezbytné pečlivě rozlišovat mezi nevyhnutelnými diplomatickými a obchodními styky mezi státy a kontakty se stranami vládnoucími v zemích «reálného socialismu». Je zapotřebí zkoumat, zda lze ještě považovat tyto organizace za politické strany v původním slova smyslu. Podle mého názoru nikoli. Ztratily nezvratně základní vlastnosti politických stran a přeměnily se v byrokratické organizace vykonávající policejní a správní dozor nad společností. Funkce četníka a kněze, v minulosti oddělené, splynuly a staly se funkcí jedné a téže organizace.

Pokud jde o aktivní solidaritu, je třeba přejít od vyjadřování pouhé všeobecné solidarity, od zásadního odsuzování útlaku atd. ke konkrétním a účinným formám solidarity a pomoci.

To předpokládá ujasnění pojmů vměšování a nevměšování do vnitřních věcí atd., jakož i vztahů s hnutími, skupinami a osobnostmi, které v těchto zemích hájí věc demokracie a opravdového socialismu.

Sovětský imperialismus a byrokratická masová kultura

Referát Fernanda Claudina mě naplnil uspokojením. Je to opravdový program marxistického výzkumu společenské skutečnosti, kterou její oficiální ideologové označují jako «reálný socialismus». Jestliže historický materialismus chce podat opravdu pádný důkaz o svých nevyčerpaných tvořivých možnostech, musí podrobit přísné vědecké analýze a kritice tento společenský řád, v historii nový a nevidaný, bohužel ve zcela negativním smyslu. Učiní-li to, mohl by zároveň podstatně zdokonalit a zmodernizovat svou pojmovou výzbroj a přizpůsobit své konceptuální prostředky potřebám sociologické analýzy této postkapitalistické, nikoli však socialistické společnosti. Kdyby marxismus opravdu vědecky prozkoumal své nepodařené sociální potomstvo, t.j. «reálný socialismus», mohl by opět nabýt kvalit, kterých na dlouhou dobu pozbyl, t.j. mohl by se znovu stát kritickou teorií společnosti, již u svého zakladatele skutečně byl. Neujme-li se tohoto úkolu a neuspěje-li při jeho řešení, je nenávratně ztracen.

Poněvadž jsem předložil písemný příspěvek o nových formách národnostního útisku v sovětském bloku, omezím se na několik poznámek.

První se týká pojmu imperialismu, jenž úzce souvisí s národnostním útlakem a se snahami utlačovaných národů o národní emancipaci.

Leninova teorie imperialismu má dva základní nedostatky. Je ahistorická, a to navzdory Leninovu přemrštěnému historicismu. Lenin se snažil stůj co stůj omezit pojem imperialismu na určitou vývojovou fázi kapitalismu charakterizovanou vznikem finančního kapitálu a monopolů. Leninův pojem imperialismu je vázán na finanční kapitál, jehož rozbor provedl Rudolf Hilferding. Jen politické závěry jsou u Lenina zcela odlišné. Jiné formy imperialismu, imperialismus předkapitalistický a pokapitalistický, byly takto vyloučeny ze zorného pole marxistické teorie, a to přes odpor některých marxistů (např. Kautského), kteří si uvědomovali dějinnou rozmanitost tohoto jevu.

V současné době se leninská teorie imperialismu zanedbávající dějinnou pluralitu jeho forem přeměnila — a to pravděpodobně v rozporu s původním Leninovým záměrem — v nepřímou, a často i přímou apologetiku nového imperialismu, jenž neodpovídá Leninově úzké definici. Leninská teorie imperialismu byla vypracována v době, kdy kapitalismus byl všeobecným a převládajícím způsobem výroby. Dnes tomu už dávno není tak. V současné době se setkáváme s novými formami imperialismu a národnostního útisku, které Lenina teorie není s to vysvětlit.

Podle Lenina vyplývá národnostní útlak z vývozu kapitálu z kapitalistických metropolí do zemí se zaostalou ekonomickou a sociální strukturou, z rozdělení světa mezi skupiny finančního kapitálu, z nerovné ekonomické směny mezi metropolemi a závislými zeměmi na základě kapitalistických výrobních vztahů atd.

V dnešní době se setkáváme, alespoň v sovět-

ském bloku, s jinou formou panství světové velmoci nad malými a slabými národy a s jinými formami národnostního útisku, které z toho vyplývají. V tomto případě, a to je nutno silně zdůraznit, nejde o ekonomicky rozvinutou, průmyslově bohatou finanční velmoc, která utlačuje a vykořisťuje nedostatečně rozvinuté, hospodářsky zaostalé země. Naopak, a tento rozdíl má zásadní význam, nedostatečně rozvinutá a zaostalá velmoc, opožděná v několikerém smyslu — sociálně, politicky, kulturně, institucionálně, a také v oblasti lidských svobod — ovládá, kolonizuje, utiskuje a vykořisťuje několik starých a vysoce rozvinutých evropských národů s velkými historickými a kulturními tradicemi (např. Němce, Maďary, Poláky a Čechy).

Mluví-li o zaostalosti této imperialistické velmoci, t.j. Sovětského svazu, nemám na mysli pouze úroveň jejího ekonomického vývoje, nýbrž také, a to především, její nedostatečný rozvoj historický, její zaostalost kulturní, politickou, a také zaostalost sociální. Srovnajte jen například délku dovolené, počet volných dnů, bytovou plochu a starobní důchod francouzského a sovětského dělníka.

Provedeme-li ze všech těchto hledisek srovnání se západní Evropou, lze říci, že Sovětský svaz je stále vývojově ještě před rokem 1789, v období před Velkou francouzskou revolucí a vymoženostmi, které přinesla v oblasti lidských práv a občanských svobod. Je to země, která neprošla ani renesancí ani reformací a nepoznala své vlastní *původní* století osvícenství. Nanejvýše si osvojila jejich některé vzdálené odrazy přicházející z ciziny, ale nikdy neprodělala organicky, z vlastních zdrojů a vlastními silami, tyto velké převraty v životě evropského lidstva. Jejich prvky zůstaly dovezeným luxusním zbožím, jež je přístupné nemnohým a často rychle pokazeno nevhodným a nevkusným použitím. Nejen ruské revoluční, ale i ruské kontrarevoluční myšlení jsou odvozena ze západní Evropy, a to většinou ve zkarikované podobě: podobný smutný osud potkal nejen Feuerbacha, Hegela a Marxe, ale i Baadera, pozdního Schellinga, ba i Josepha de Maistra. Co je v Rusku myšlenkově *původního*? Snad několik mystiků. Ostatní, včetně proslulé nomenklatury, je karikaturou Západu: cožpak nomenklatura nepochází z petrské «tabulky hodnot», kterou Petr První okopíroval z hierarchie švédského absolutismu? A slavný princip «kolegiality» rozhodování a instituce generálního prokurátora jak by smet. Petr Veliký to okopíroval u stejných vzorů. A tak to, co západní Evropa dávno odložila do historického panoptika, v Rusku stále existuje jako originální «revoluční vymoženost».

Tato vojenská supervelmoc, zaostalá v ostatních směrech sociálního a kulturního vývoje, si dnes osobuje právo vnucovat svůj způsob života, svůj model politických, ekonomických a kulturních institucí zemím, jejichž hospodářská, sociální a kulturní úroveň je mnohem vyšší než vývojový stupeň dosažený panující velmocí.

Tato imperialistická metropole ovšem nevyváží kapitál. Protože je předkapitalistická a pokapitalistická zároveň, vykonává své panství jinými, mnohem brutálnějšími prostředky. Nebudu mluvit o nerovné ekonomické směně na základě meziná-

rodní dělby práce, kterou Moskva vnucuje vasalským zemím. I kdybychom připustili, že vladaři v Kremlu jednají ze vznešených pohnutek («bratrská pomoc»), potměšilá dějinná dialektika mění ušlechtilé subjektivní pohnutky, ba i nezištné dary, v jejich pravý opak. Jako v pohádkách se «darované» klenoty, zlato a drahokamy mění v rukou «obdarovaných» v ropuchy, zmije a jinou havěť (viz nadměrný rozvoj hutního a těžebního průmyslu vnucený těmto zemím). «Bratrské» země, vyrábějící pro Velkého bratra, nejsou již s to produkovat pro uspokojení potřeb vlastního obyvatelstva. Jejich bohatství založené na uhlí a oceli je doprovázeno zpusťšením krajiny, strašlivou bytovou nouzí a chronickým nedostatkem spotřebních statků. Aníž chtějí, potvrzují paradoxní tvrzení prvních buržoazních ekonomů, že bohatství národů je založeno na nouzi jejich pracujících tříd.

* * *

Druhá část mého diskusního příspěvku se týká kulturního imperialismu. Budu mluvit o kulturním útlaku historických vyspělých národů vývozem byrokratické masové kultury. Nemohu se zde pouštět do podrobností souvisejících s definicí masové kultury. Všichni znáte západní masovou kulturu založenou na trhu, masové kulturní zboží, produkt kapitalistického kulturního průmyslu, nositelku všeobecně známých stereotypů a hodnot kapitalistické společnosti. Budu však mluvit o jiné formě masové kultury, na Západě málo známé, o byrokratické masové kultuře sovětské. Od západní masové kultury se liší především tím, že nemá směnnou hodnotu. Její produkty nejsou prodávány na trhu, ale jsou distribuovány zdarma nebo téměř zdarma, a dokonce jsou konsumentům násilně vnucovány. Byrokratická masová kultura, vznikající na základě sociální objednávky byrokratické vládnoucí vrstvy, se snaží překonat tradiční rozdíl mezi vysokou elitní kulturou a kulturou lidovou. Není elitní ani lidová, ale je masová. Je rovnostářská a směřuje ke stejnorodosti. Je repetitivní a uniformní. Tentýž obsah je šířen v různých, ale stereotypních formách.

Poněvadž zde nemohu provést hlubší rozbor tohoto jevu, omezím se na čistě popisný postup a vypočítám jeho podstatné prvky.

Prvním podstatným prvkem této masové byrokratické kultury je katechismus, učebnice oficiálního marxismu-leninismu a jeho základních součástí. Učebnice ztělesňuje vrchol oficiálního vědění. Zdokonalování, opravování a aktualizace učebnic nahrazují vážné bádání ve společenských vědách a rozvoj teorie. Musím říci, abych zabránil jakémukoli nedorozumění, že rozlišuji mezi marxismem-leninismem, touto nekritickou a apologetickou ideologickou naukou, jež je ztělesněním byrokratického falešného vědomí, a kritickou dialektickou teorií společnosti, kterou vypracoval Marx.

Druhým významným prvkem této masové byrokratické kultury je specifický systém masové komunikace a kontrolované informace, hierarchicky rozdělované a dávkované podle příjemcova postavení v byrokratické hierarchii. Tisk, rozhlas a televize «reálného socialismu» potlačují skutečné

události a nahrazují je pseudoudálostmi. Rodinné události byrokratické kasty, narozeniny vysokých byrokratů, vyznamenání, která si vzájemně udělují, a jejich protokolární cesty po světě zaplavují první stránku novin, zatímco velké události otrásající světem jsou často přecházeny mlčením, anebo je jim diskrétně věnována lakonická noticka, a jejich význam je tak snižován na úroveň běžné dopravní nehody.

Třetí složkou byrokratické masové kultury je produkce obrázků ze života «reálného socialismu». Nositelem tohoto obrázkářství nejsou jen politický plakát a politická kresba, nýbrž i film, divadlo, televize a architektura lidských mas, t.j. inscenace masových shromáždění, průvodů, vojenských přehlídek a civilních svátků.

Hagiografie a hagiologie «reálného socialismu» jsou čtvrtou důležitou složkou byrokratické masové kultury. Mravoučné příběhy z Leninova příkladného života, vyprávění o činech jeho spolubojovníků, a zvláště příběhy ze života právě úřadujícího generálního sekretáře, mají poskytovat poučení mládeži a dodávat občanům vzory chování pro každou situaci veřejného i soukromého života.

Pátým podstatným prvkem je socialistický realismus v literatuře a umění. Typickými produkty tohoto stylu jsou prázdná pompa v architektuře a sochařství, obrazy s náměty čerpanými z leninské a «vlastenecké» mytologie. Ve filmu je to sovětský «western», t.j. dobrodružný film přenesený do dekorací Říjnové revoluce, občanské války a Velké vlastenecké války, anebo špionážní film oslavující vynikající hrdinské činy KGB, GPU a Čeky.

K těmto doktrinárním prvkům masové byrokratické kultury je ještě nutno připojit velmi specifický prvek, který bychom mohli označit jako liturgický marxismus-leninismus. Je to oficiální marxisticko-leninská ideologie přenesená do zvyků a obyčejů «reálného socialismu», do jeho rituů a obřadů, do nekonečných oslav výročí a oslav jeho civilních svátků. Vládnoucí byrokracie se takto snaží vnést své hodnoty a své vidění světa do každodenního života občanů, ba i do jejich života soukromého. Podle těchto zvyků a obyčejů se například sluší, aby se snoubenci po uzavření civilního sňatku odebrali nikoli k oltáři nebo jednoduše domů, ale k místnímu pomníku V. I. Lenina anebo k památníku Velké vlastenecké války, k tanku na žulovém podstavci s vysoko zdviženou dělovou hlavní, a položili tam po krátkém rozjímání kytici... Tato rituální gesta, tyto mechanicky se opakující obřady a svátky vyjadřují paséistickou orientaci a hluboký konservativismus «reálného socialismu». Prostřednictvím strnulých obřadů a

věčně se opakujících oslav připomíná strnulá moc svou nehybnou existenci a minulost v nich vládne nad přítomností a předurčuje budoucnost.

Tajemství liturgického marxismu-leninismu je skryto v Leninově mausoleu a v nekonečné frontě, která se před ním trpělivě formuje každý den. Skrývá se také ve faktu, že při výměně stranických legitimací je členská legitimace č. 1 pravidelně vystavována V. I. Leninovi. Je to ojedinělý byrokratickomystický akt, jímž je mrtvý prohlašován za živého. Čím více oficiální ideologie umrtvuje Leninovo myšlení, tím více pěstuje modloslužebný kult obklopující každý útržek papíru, na nějž Lenin napsal několik slov, byť zcela bezvýznamných, nebo každé místo a budovu, kam vkročil.

Tento liturgický marxismus-leninismus ztělesněný ve zvycích a obyčejích «reálného socialismu» je látkou, kterou by měli zkoumat kulturní antropologové. Pro rozvoj antropologického bádání není nutné se vydávat až do Polynésie. Lze nalézt mnohem bližší terén. Teoretická analýza mravů, obřadů a svátků «reálného socialismu» by přispěla mnohem více k poznání jeho skutečné sociální podstaty než nekonečné scholastické a byzantinské spory o definice.

Byrokratická masová kultura je nositelkou nového obskurantismu, který lze srovnat s tmářstvím středověkým. Je exportována ze Sovětského svazu a vnucována zemím sovětského bloku, kde vykonává větší či menší destruktivní účinky na národní kulturu. V dnešním Československu je její vliv katastrofální. Homogenizuje tyto národní kultury, neboť jejich rozmanitost a bohatství nahrazuje identickým, ochuzeným a stereotypním obsahem. Je jedním z hlavních nástrojů národnostního útlaku vykonávaného sovětským imperialismem. Snaží se zlomit hnutí kulturního odporu utlačovaných národů, hnutí, jež naštěstí nabývá sil.

Několik vysoce rozvinutých národů střední Evropy s bohatou a původní kulturou je odsouzeno přežvykovat omletá klišé byrokratické masové kultury. Je jim při tom dovoleno užívat posledního prvku národní identity, který jim zbývá: národního jazyka. Ale i ten je stále více deformován vlivy «sovětštiny», t.j. zbyrokratizované ruštiny, která má málo společného s jazykem ruské klasické literatury. Je pravda, že kulturní rezistence a rozvoj neoficiálních národních kultur zpomalují tento ničivý proces. Avšak kulturní rezistence není s to sama o sobě zvrátit destruktivní tendence byrokratické masové kultury, vnucované systematicky, a to i silou tankových armád, jako v Československu. V každém případě je budoucnost národních kultur rdoušených byrokratickou masovou kulturou temná, nebo alespoň velmi nejistá.

UPOZORNĚNÍ ČTENÁŘŮM LISTŮ

Nepřekvapí vás, že jsme nuceni — po celých sedmi letech stálých cen! — zvýšit předplatné.

Ciníme tak neradi, a to od ročníku 1983. Nové sazby najdete na zadní straně tohoto čísla. Kdo již poslal předplatné na rok 1983 ve staré výši, nechť laskavě přidá rozdíl k předplatnému na rok 1984.

LUDVÍK VACULÍK

Vůně června (fejton)

Narážím na meze jazyka. Chci mluvit o vůních, a nemám — totiž není — dost vhodných přídavných ani podstatných jmen a hlavně sloves: všecky věci světa voní, páchnou, smrdí nebo čpí, a jsme hotovi. Při podrobnějším rozlišení pachů musíme si pomoci výrazy z oboru chuti a hmatu: sladká vůně lip a nakyslý pach babských hader; něžná vůně hvozdíku a ostrý puch kravína založeného vedle poutního kostela v Králíkách.

Nejproduktivnějším způsobem popisu pachů je označování podle zdroje a vzniku, účinku nebo účelu: Nad krajem se přelévá prašně lepkavá sladová vůně vymetajícího obilí, omamná vůně pustorylu v zahradě vsetínské nemocnice překrývala hnilobný zápach amputovaných končetin, odhazovaných prostě, jak jsem si tenkrát představoval, do jednoho zlověstného kouta zahrady, za jejímž plotem popojížděla vlhce mastným teplem vonící čtyřkolá lokomotivka, tlivý pach zvedal se z mechu pod smrky dýšícími pryskyřicí, zatímco na sluncem rozpáleném průseku, kde se od jednoho stožáru k dalšímu těžce vlekly měděné dráty, ucítil muž známou, a ničím nezaměnitelnou vůni elektřiny o vysokém napětí, ten pach odpařujícího se betonu a železa smíšený s ozónovou atmosférou, jaká po bouři dočpívá z ostrých blesků, když člověk nadaný politickým čichem musel toho léta roku 1936 cítit, že Evropa začíná smrdět krchovem.

Nejprostším a přímým východem z nouze o popis pachů je přirovnání k něčemu, co každý dobře zná: smrdělo to jak sto čertů. V jednom rumunském westernu se dva čerství emigranti přichomýtnou k přestřelce, v níž se octnou na straně, jež pak zvítězí, načež je nenadálí podezřelí přátelé pozdraví kalíškem pálenky jantarové barvy, již oni nedůvěřivě přijmou, když ji starší z nich nejdřív byl očichal, řka mladšímu rumunsky, jak jinak, «to je ta ze štěnic», aby pak oplatili pozdrav pálenkou ze své domácí čutory, průzračnou a čistou jako voda — tou ze švestek.

Myslím, že chudoba slov pro vůně plyne z obecně upadajícího výkonu lidského čichu i z malé váhy, jaká se mimo jídelní stůl dává tomu, co nám čich oznamuje. Sel jsem v polích, a tu mě tenounce šibla jakási natrpkle kyselá vůně, nikoli tak špatná. Zakroužil jsem, až se zpřesnila ve štíplavě blivý pach, který jsem poznal: listí švestky bylo popelavě osazeno mšicemi. Jindy mi stopa cigaretového kouře, již by mň zaujatý frňák nezaznamenal, přes dvoje dveře ohlásila, že na naší chodbě se zastavil modrý instalatér, a mýlil jsem se už v barvě: byl to zelený policista, a nezastavil se, nýbrž posadil se na zaváňející židli, kterou si přinesl z prozřklé služebny. Můj čich byl tedy spolehlivý, mýlil se intelekt. Jináč voní suchý písek a jináč mokrý, ale jak to říci? Ona i křída voní, páchne jaksí i karbon, i jura, silur a devon. Snadné je to s ryzlinkem, ten voní vlašsky. Horší s polskou otázkou, a špatně nám svou vůni napoví španělská bota.

Jenom děcko vystačí s červenou barvou pro karmín, purpur, šarlat, bordó a nach. Ale jak rozlišit, co vše zahrnuje sladká vůně? Spadá sem prchavá vůnička rolního svlače, již zná málokdo. Zatímco na jednom konci sladkého spektra obrovitá lípa na začátku prázdnin až hučela medem, za stodolami cosi růžově sladoučkého koketně šeptala polehavá jehlice trnitá, ale běda přilehnout! Milostně sladká je vůň červených kostelů, a to od květů, jimiž je přioděn oltář. Kdo však slovem odliší tu pobožnou voňavku panenské lilie, číhající pod křovím čím dál čpavěji, až už se nikdo nemůže nachytat! Jak vysvětlit někomu, kdo sám neovoněl, slavnostní rozdíl mezi šedomodrou Blue Moon a skromnou šípkovou růženkou?

Sel jsem ulicí, a tu na mě za rohem vyběhla z parku parfumericky rujná — jiný výraz pro to nenacházím — vůně sladkobílého hroznu kvítků, jimiž v tomto měsíci rozkvétá ligustrum, ptačí zob. Zastavil jsem se, a musel blíž: nechal jsem si narkoticky roztočit hlavu, a už tu byly zas dvě bílé kozy — jiný výraz pro to ani neexistuje — které ty kvítky tak rády vždycky fetovaly, odshora dolů, a na podzim pak se dopovaly černými kuličkami toho keře. A hned mě, vidíte, vlečou pryč, tou růžovošedou cestou, vydechující páry zmoklého červeného kamene, chodníkem podle Ditrichova pole, jež se celé nadzvedává na hebce fialkovém, avšak lilkovitě zahadném výparu kvetoucího bramboru, a podle Durčkovy jateliny, opojně plující v brumu čmeláků, a dál k potoku, kdy konečně zapadáme do konejšivě hořkého vrbí. Tam kozy ztráví zbytek žlutého dne, zatímco já se skláním mezi kořeny trpkých olší, kde se vždy drží chladný dech ryb.

Ale kdo by dnes, kráčeje v polích, vyhmátl jemnými smysly přes hrubý plech jedů a hnojiv tenkou silici bramborového květu? Musím odkázat asi do cizí země toho, komu bych přál, aby jako já spadl někdy za stodolou do vzduchu umíchaného z prastarého dřeva a nových hluchavek, z loňské slámy a letošního sena, z minulých obručí a budoucích dětí. Jako asi je francouzská vůně šantánu, je německý pach vojenského sukna a maďarsky bude vždycky vonět cimbál.

Vím, komu z přátel se touto úvahou moc nezalíbím. Těm, jimž nostalgické poetizování moc nevoní, protože jejich čich se za poslední léta vytrénoval téměř speciálně pro detekci hniloby v dánském stáť. Tak od té já se rád poodvracím, aspoň pro chvíli, kdy mi dají na sebe zapomenout ti, kdo strkajíce sice nosy do všeho, přece nás dokáží oblažit vždycky jedním oděrem — jak to říci — na ruský způsob.

Také štěrk mezi pražci voní, a to jinak dnes, kdy nad ním poskakují bílí motýlové, a jináč bude vonět, až na něj začne padat listí. Jinak voní cesta tam, a jinak nazpátky.

(Červen 1982)

L37

KAMARÁD

ELA LEDEREROVÁ

Jako kluk rád hrával fotbal a jezdil na kole a dělal všelijaké klukoviny. Jako ostatní děti. Jenomže on ve skutečnosti nebyl jako ostatní děti. Byl od narození slepý a mičudu neviděl, jen ji poslouchal, jak letí. Byl slepý a nepomohly žádné cesty za doktory a ani rady nešťastné mamince, že možná operace odstraní neštěstí. Nejbližší i okolí se pomalu vyrovnávali s krutou skutečností. On — hlavní postava tragédie — se choval stále stejně, nezatrpkl a nezáviděl. Nikdy nikoho neobviňoval za svůj mimořádný osud.

Klement Lukeš, kterému přátelé říkají Klema anebo — slepý mládenec. Jeden z prvních signatářů Charty 77, žijící vším dobrým, co Charta přináší, i zlým, co ji stihá.

Kdo ho nezná osobně, aspoň zaslechl nějakou historku o něm, pravdivou nebo smyšlenou, to se už nerozezná, tím spíš ne, že Klema se o to nestará, co se o něm povídá, ani to neuvádí na správnou míru. Klema, to je legenda i pamětník.

Čím to je, že lidé tak za Klemou táhnou? Co k němu přitahuje lidi? Pikantní historky o jeho úspěších u žen, které vyprávějí kamarádi? Anebo mariášové historky — je přece vášnivým mariášníkem? A taky šachistou. To všechno jsou jen ornamenty jeho robustní, renesanční postavy a taky povahy renesančního člověka. Ale to hlavní u něho, to je vztah k lidem. Laskavost a porozumění. Klema není žádný svatoušek, to vůbec ne, dělá chyby jako každý jiný, ale jednu chybu nikdy nedělá — neubližuje nikomu, ani dítěti, ani dospělému. Je to normální skromný člověk, který je rád na světě a miluje všechno, co se na něm nachází. Lidem spíš pomáhá — svým postojem a jednáním. Mnohým pomáhá získat sebedůvěru nebo ztracenou víru už samotným zjištěním, že v tom světě, plném zloby a násilí, existuje něco takového jako opravdové přátelství.

Robustní, zavalitý, s tmavou pleť jakoby pořád osmahnutou větrem dělá dojem sedláka, zemitého člověka od kosti. Ale Klema není jen dobráčisko, on je i moudrý, má moudrost lidovou i knižní, získanou léty študování, které u něho nikdy nekončí. Není v něm nejistota — ani v pohybech, ani v jednání, i když někdy dělá dojem člověka nejistého. Ale to jen proto, že nikdy nikoho kvaltem nepřesvědčuje, nevnucuje svůj postoj, ani názory. Spíš poslouchá, přemítá a jen na přímou žádost vymumlá svůj názor.

Pořád, denně má kolem sebe lidi — známé i přátele. Každému přichozímu nabízí ihned kávu, která doma musí být, i kdyby na sůl nebylo. A často vytahuje demizón s moravským vínem. Sám víno nalévá, opatrně sluchem uhazuje, kdy hladina stoupne na patřičnou výši. Když přelévá víno dovezené z Moravy z velkých konví do láhví, nesmí se hlasitě mluvit, Klema vykonává svůj obřad přelévání. . .

Už dávno nežije na Moravě, ale pořád je to moravský člověk. Srdečný a otevřený, který s úsměvem

povídá, že nejlepší a nejchutnější zelenina, jakou zná, jsou moravské klobásy. Žije v Praze a zná to město jak málokdo. Pohybuje se v něm sám a suverénně. Pokud s někým jde, zřídka se musí upozorňovat na překážky na cestě. Nikdy nenosil bílou hůl, ani pásku na rukávě. Nejčastěji chodívá sám. Jednou se mu to nevyplatilo. Bylo to v první polovině šedesátých let. Vedle něho u chodníku zastavilo jakési auto a neznámý hlas pravil důvěrně: «Poď si, Klema, sednout, svezeme tě». Než se milý Klema nadál a rozpomněl, kdo by to mohl být, seděl v autě mezi cizími muži. Jelo se rovnou do Ruzyně. A že prý má na svědomí protistátní spiknutí. . .

Klema si seděl v ruzyňském vězení a oni si s ním nevěděli rady. Ke zločinům se nechťel hlásit, nic nového jim neřekl.

Po několika měsících ho museli propustit a potrestali ho vyhazovem z Prahy a hlavní město mu zakázali. Vrátil se na rodnou Moravu. Sedával doma na zápraží a sledoval vše, co se kolem dělo. Hlíдали ho, pokukovali okolo, aby znovu nepřipravoval nějaké spiknutí. Ale dlouho sám nebyl. Lidé se brzy osmělili, přišli na kus řeči a povědět, co se okolo děje. Občas se zastavil i někdo z těch nahore, nějaký ten tajemníček, aby zjistil, co a jak.

Klema se tam nenudil, ale do Prahy zpátky toužil, chyběla mu práce a kamarádi. Když se blížil osmašedesátý, vycítil, že si to může troufnout. Zkusil to a nic se nestalo.

Bydlí v samém srdci Prahy, kousek od orloje. Dole v domě bývala nejlepší pekárna široko daleko. Chodíval pro chřupavé rohlíky i několikrát za den. Už tam takové nepečou. Mnoho se mění. I zhoršuje. Jen Klema Lukeš je pořád stejný. Má rád lidi a dobré jídlo, rád popije vínka a možná ještě radši má rum a popovídání. Bez řeči by ani rum nechutnal, ani moravské klobásy, protože vše tvoří jednotu. Hodně čte a poslouchá.

Jeho koníčkem jsou dějiny, nejen soudobé, ale i ty nejdávnější, Řecko a starý Řím, a potom cestopisy, světové objevy a záhady, ufo a podobné. V Praze jediná knihovna pro slepce mu nestačí. Nové knihy Klemovi čtou kamarádi nebo je nahrávají na magnetofonové pásky a on potom v klidu a s gustem poslouchá a komentuje neútočným, ale přesným a vtipným způsobem.

O některých lidech se říká, že se smějí pod fousy, ale Klema se směje do hrsti. Když vypráví nějakou zvlášť zábavnou historku o věcech soukromých nebo obecných, nejdřív se začíná pochechtávat a pak se jeho obrovské tělo naklání na stranu a dlaní si jako kluci zaclání ústa, do dlaně schovává zbytek smíchu.

Po osmašedesátém roce vyhodili Klemu ze školy, kde přednášel. Aby nemohl kazit mládež. Pane Bože, čím? Tou svou láskou k životu a k lidem? Tou laskavostí a bezelstností? Moudrostí vrozenou a nabytou? I tak k němu chodili dál studenti a i studentky, mnohdy velmi hezké, i když nikdo neví, jak

to poznával. Jednou mi vyprávěl jeho dobrý přítel, malíř, jak je pro něho obtížné popisovat Klemovi krásu různých žen a dívek. Jemu přece nemohl vykládat, že má modré oči a pěknou tvářičku, slepcovo pojetí modře a krásy se přece musí lišit od našeho pojetí. . . Ale s Klemou lze hovořit o všem, a to nejen proto, že ví hodně, ale hlavně proto, že umí poslouchat jak málokdo. Celý se změní v sluch. Když poslouchá, existuje jen pro toho, s kým hovoří.

Po roce sedmasedmdesátém jsem za ním chodila velmi často. Každý den po vyhlášení Charty přicházely Jobovy zvěsti. Toho zavřeli, ten byl celý den u výslechu, tamtoho vyhodili z práce. U Klemy jsem odpočívala. Nejen že jsem se u něho sešla s mnoha zajímavými lidmi, s novináři, spisovateli, herci, malíři, ale ta atmosféra pohody a bezpečí. Většina těch lidí už delší dobu nesměla vykonávat své povolání, mnohým šlo o holou existenci. A přece u Klemy nikdy nevládla beznaděj a neutěšenost.

Seděl obvykle u kulatého stolu a vykonával svou práci, kterou mu milostivě poskytoval svaz invalidů. Jednou to bylo řezání sítě na láhve, jindy těsnění pro zátky. Příchozí si sedávali vedle něho a pomáhali mu. Říkávali jsme tomu — vydělávání na kafe. Každému návštěvníkovi otevíral dveře sám a stačil jen stisk ruky a krátké «ahoj», aby věděl, kdo zrovna přichází. Jemu se nikdo nemusel představovat, i když přišel po několikaleté přestávce. Moje sedmiletá dcerka se dlouho nechtěla smířit s tím, že Klema vůbec nevidí. Aspoň trošičku vidí — říkala v naději, že jí přitakám. Přece včera chválil moje šatičky a říkal, že mi moc sluší. . .

Kdykoli jsem potřebovala pomoc, zjistit nějaké datum nebo telefonní číslo, obracela jsem se na Klemu Lukeše. Chvilí lovil v paměti a potom vždy přesně vyklopil žádanou informaci — jako kompjuter, a taky jsme mu tak říkali.

Jednou jsem ho autem vezla do slepecké knihovny vyměnit knihy. Jedeme, povídáme a Klema najednou povídá: Tady dej pozor, musíš uhnout a objet to, to je jednosměrka. . . Cizí lidi pořád překvapuje tím, co všechno umí. Přátelé se již nediví ničemu.

Vášnivě miluje divadlo. Dříve ho kamarádi-herci zvali na všechny premiéry a po představení na kus řeči do divadelního klubu. Teď už je to léta horší. Lidé se víc bojí a tak si Klema musí pečlivěji vybírat. Ale většinou sedí doma a čeká na lidi.

Krátce po vyhlášení Charty jsem přišla ke Klemovi a tam zrovna bylo výjimečně prázdno. Jeho žena Iva byla v práci a jinak dosud nikdo nepřišel. Každý měl tehdy hodně starostí. Vlastně jsme se oba zaradovali, že budeme moci nerušeně probírat celou neradostnou situaci. Uvařili jsme si kafe, pořádného «turka», a Klema se mne ze zdvořilosti zeptal — i když na to bylo brzy — jestli nechci sklenku vína. Než jsme stačili rozpřít nit povídání, někdo zazvonil u dveří, normálně, dvakrát za sebou. Klema šel sám ke dveřím. Chvilí si s někým povídal. Asi pošťák — napadlo mne. Za chvilí se Klema objevil zpátky, ale ne sám.

— Jaksi nečekaná návštěva — zamumlal. — Jak vidíš, ani se neptali na povolení.

A už jsem viděla několik dalších mužů, kterým viditelně velel silný muž kulatého obličeje, v kostkovaném kloboučku a kožichu připomínajícím med-

věda. Velitel se postavil na rozkročených nohou hned u vchodu jako správný kovboj ve dveřích saloonu a hlasitě zavelel:

— Nikdo se nesmí hnout z místa!

Seděli jsme s Klemou u kulatého stolu a mlčeli. Nebylo nám jasné, koho se vlastně ten povel týkal.

— Koho tady čekáte? Kdo se ještě nachází v bytě? — velitel křičel jako kulomet. Když jsme mlčeli, zvýšil ještě hlas:

— Koho ještě čekáte?

— No vždycky jaksi někoho čekám — zase zamumlal Klema.

Kovboj zůstal stát mezi dveřmi ve filmové póze, zatímco jeho lidé prohledávali byt. Klema pro pořádek proti tomu protestoval — že na to nemá právo a dokonce ani papír, ale stejně věděl jako já, že je to protest čistě verbální, že nikoho nezadrží a proto se dal do rozhovoru se mnou.

— Na koho tady čekáte? — znovu vyštěkl velitel po hláске, že se v bytě další osoby nenacházejí.

— No vždycky na někoho čekám — opakoval, a malinko se usmíval.

A zas nic. Předstíň byla plná fízli. Ten hlavní si hraje na kovboje, kdoví, jestli má v holinkách pistoli. Žádná jistota. Za chvilí opět zvonek u dveří. Klema najednou ohluchl, ani se nehnul.

— Máte návštěvu — podotkl jízlivě chlupatý kožich. — Nepůjdete otevřít?

— Ale ano — Klema se pomaloučku zvedal a šel ke dveřím beze spěchu, v naději, že se možná návštěva mezitím dovítí, co se tady odehrává. Dva muži ho následovali. Odemkl. Za dveřmi stál Vašek, jeho kamarád. Klema se okamžitě snažil přimět Vaška k odchodu, ale příslušníci byli rychlejší, skoro silou ho vtáhli do bytu. Po obligátní otázce, proč zrovna dnes přišel za Klemou, sedli jsme si všichni tři ke stolu. A pili kafe.

Když hodiny na Staroměstském náměstí odbily poledne, zvedla jsem se od stolu, že půjdu domů.

Musela jsem jít domů, zanedlouho měla dcerka přijít ze školy a neměla klíč od bytu.

— Nikam nepůjdete — vykřikl velitel.

— Půjdu — řekla jsem. — Pro dítě do školy.

— Nikdo se odtud nesmí hnout — zněla odpověď.

Byla jsem neústupná. Nešlo mi ani o vzdorovitost nebo zásadu, ale jenom jsem si dovedla představit strach dítěte, které má tátu ve vězení a po návratu ze školy nenajde ani mámu.

— My o tom nerozhodujeme — řekli, když jsem začala vyvádět.

— Tak se zeptejte velitele — podpořil mne Klema. — To je přece neregulární.

Použil takového legračního slova v této situaci: neregulární. Neřekl: protizákonné, protože jaképak vykládání o zákonech. . .

A oni skutečně zavolali vysílačkou na Staroměstské náměstí, kde měli přepadový štáb, jak se ukázalo, a odpověď byla v jistém smyslu kladná. Mohla jsem jet domů. Ale jen s nimi, v jejich autě. Neměla jsem čas na další dohadování, dcerka mohla být každou chvíli doma. Jeli jsme zmrzlou Prahou na Prosek. Když jsme dojeli, řekla jsem: To stačí, škola je tady — a vletěla jsem dovnitř. Příslušník za mnou a řidič taky. Jediná moje naděje byla ve školnici, která byla jako ostrůvek a nikoho nepustila dovnitř bez přezutí. Přeletěla jsem okolo ní jako kulo-

vý blesk správně se domnívající, že hrom spadne na můj doprovod. A tak se stalo. Za zády jsem slyšela:

— Ke komu?

— My za tou paní. . .

— A co boty?

Dál už nevím, vpadla jsem do dveří první třídy C. Nechtěla jsem, aby mne dcera viděla s policajty, kterých se strašně bála a které bezpečně rozeznávala, i když byli v civilu.

Bohužel škola měla jen jeden jediný východ.

— Co teď? — uvažovala jsem. Pochybnosti rozprášil doprovod:

— Musíte s námi zpátky k panu Lukešovi.

Proč, bylo zbytečné se ptát. Stáli za mnou a měli příkaz.

— Musím k někomu odvézt dítě — pravila jsem rozhodně. Chodili za mnou krok za krokem. Jako na potvoru žádná sousedka nebyla doma. Nakonec se přece jen v jednom bytě někdo našel.

Odjela jsem ve vnitřácké volze přeplněnou Prahou zpátky na Staroměstské náměstí. Z dálky jsem viděla u Týnského chrámu věčné, nikdy neodstranitelné lešení, pod ním několik povědomých aut a v nich plné osazenstvo v kloboučcích a kožších. Vysílačky pracovaly naplno, bylo je dokonce slyšet na ulici. Jeden vysílačkový příkaz se týkal mne: Propustit!

— Ale k panu Lukešovi nesmíte!

— A proč?

— To není vaše věc.

Až druhý den jsem se dověděla, že u Klemy se nakonec jako obvykle sešlo několik kamarádů. Jeden přinesl knihu, druhý nahraný pásek, na který Klema již čekal, třetí potřeboval mluvit se čtvrtým a pátý se stavěl jen tak v polední přestávce z práce. Všichni byli legitimováni a všichni museli uvést důvod, proč zrovna dnes přišli ke Klemovi.

A to bylo všechno. Kolem třetí hodiny byli u něho zase jen svoji. Až za čas se vysvětlilo, že příliš hovorňi a bezstarostní západoněmečtí novináři sdělili někomu v telefonu, že se chystají na návštěvu ke Klemovi, že tam prý chodí hodně chartistů.

Na pohřbu profesora Patočky muž v chlupatém kožichu a kloboučku velel skupině fotografů, která měla zvětšovat účastníky toho smutného obřadu. Seděl vítězně na hřbitovní zdi a hlasitě určoval, na koho mají namířit teleobjektivy. Vůbec mu nevadil hukot helikoptéry, létající nízko nad hřbitovem.

Klema žije stejně dál. Občas mu postaví pode dveře hlídku, která brání návštěvám v přístupu. Občas někoho ode dveří odvezou k výslechu. Jindy pozvou samotného Klemu k rozhovoru. Spíš je to vyhrožování, předvádění, co všechno mohou. A že vědí o jeho protistátní činnosti, o vydávání zakázaných knih, o tom, kdo se u něho všechno schází. A že už mají dost jeho styků se známými herci.

— Víte přece, že vás můžeme vyhostit z Prahy — říkají se škodolibým úsměvem.

— To vím — odpovídá Klema, a možná k tomu dodává: Ale stejně to bude neregulérní!

Občas mu vypnou telefon a sdělují mu, že jde o dlouhodobou poruchu. Jindy telefon zapojí, aby mohli odposlouchávat. Každý návštěvník počítá s tím, že je v bytě odposlech. A tak se často šeptá přímo do ucha.

V poslední době se Klema rozhodl, že bude pěstovat brambory. Spíš to rozhodla jeho žena a ostatní

členky rodiny. Ale Klema se živě účastní bramborových debat. Dokonce na chalupě sem tam něco těžkého odnese. Moravák je zvyklý na pořádné brambory a pořádný bramborový salát s cibulí a octem. Letos jsou brambory pěkné, i když to není přímo Klemova zásluha, ale ženy Ivy. A když jsou pěkné brambory, musí být špek a ke špeku dobré víno. A když víno, tak kamarádi, kteří pořád přicházejí, i když v poslední době jen ti nejvytrvalejší.

A Klema Lukeš každého vítá po svém a poznává po stisku ruky. Raduje se, připomíná, kdy se viděli naposled a za jakých okolností.

A pro každého má šálek kávy a dobré, laskavé slovo.

Zemřel Lucio Lombardo Radice

Ve věku 66 let skonal 26. listopadu 1982 Lucio Lombardo Radice, význačný italský matematik, pedagog a politický spisovatel. Patřil mezi západoevropské osobnosti, které pochopily a přivítaly československé hnutí za demokratickou obrodu socialismu. V srpnu 1968 rozhořčeně odsoudil invazi naší země a od té doby důsledně obhajoval věc lidských práv a národní suverenity Čechů a Slováků.

Lucio Lombardo Radice podlehl srdečnímu infarktu v Bruselu, kde se účastnil příprav na evropské shromáždění za nukleární odzbrojení, které se má konat letos v květnu v západním Berlíně. Byl členem ústředního výboru Italské komunistické strany. V mládí se aktivně zúčastnil podzemního odboje proti Mussoliniho fašistické diktatuře.

Patrně poslední z mnoha příležitostí, kdy Lucio Lombardo Radice osvědčil svou blízkost problémům národů Československa, poskytla debata v římském týdeníku Rinascita o italském vydání knihy československého filozofa Milana Šimečky «Obnovení pořádku neboli Příspěvek k typologii reálného socialismu». Z jeho závěru této diskuse datovaného 24. září 1982, tedy dva měsíce před smrtí, vyjímáme:

«Marx a Lenin odhalili základní rozpory kapitalismu. Ale nemohou nám říci nic o rozporech "reálného socialismu" na Východě, který lze charakterizovat jako "státní socialismus" (což je samo o sobě rozporné, zejména když se stát, místo aby odumíral, stává stále mocnějším a všudypřítomným).

Historicky vzato tedy vznikla otázka směru vývoje zemí zrozených z Velké říjnové revoluce. A je třeba objektivně zjistit, že procházejí údobím chátrání a úpadku, způsobených konzervativním odporem "systému", který se stává tím konzervativnějším, čím déle obhajuje svou moc. . . Když se setkáváme s krajními případy, jimiž jsou československá "normalizace" nebo polský vojenský režim, má smysl považovat jejich vedoucí funkcionáře ještě za reprezentanty národů, které ovládají, nebo dokonce za jejich výlučné reprezentanty, za jediné, s kterými může Italská komunistická strana udržovat styky?».

LADISLAV LIS ZATČEN

V prvních dnech roku se měli ujmout povinnosti mluvčích Charty 77 nástupci. Jeden z dosavadních mluvčích LADISLAV LIS byl však 5. ledna 1983 zatčen a byla na něho uvalena vazba.

V této situaci se zbývající dva mluvčí Radim Palouš a Anna Marvanová, kteří s Lisem celý rok 1982 pracovali, rozhodli, že svou práci předají až se situace Ladislava Lise vyjasní. Ladislav Lis zůstává i nadále mluvčím Charty 77. Protože však je ve vazbě, nastupuje za něho Jan Kozlík.

JAN KOZLÍK se narodil 4. ledna 1946 ve Mšeně u Mělníka. Po vyučení elektromontérem vystudoval elektrotechnickou průmyslovou školu, a v roce 1968 začal studovat na Komenského bohoslovecké fakultě. Odtud byl ve čtvrtém ročníku na nátlak ministerstva kultury vyloučen z politických důvodů. Od té doby pracuje jako revizní technik v jednom pražském stavebním podniku. Bydlí v Praze 6, ulice Pionýrů 69; tel. 3519965.

Dopis Charty 77 ministru vnitra ČSSR doc. dr. J. Obzinovi

Pane ministře,

5. ledna 83 zadržely orgány Severočeského kraje, spadající pod Vaši pravomoc, Ladislava Lise, provedly v jeho objektu domovní prohlídku a obvinily ho z pobuřování podle § 100/1a tr. z. Podle znění příslušného paragrafu lze takové obvinění uplatnit jen tehdy, jestliže někdo pobuřuje nejméně dvě osoby «z nepřátelství k socialistickému státnímu zřízení republiky». Známe dobře smýšlení i způsob vyjadřování Ladislava Lise a jsme pevně přesvědčeni, že žádné své eventuelní připomínky a kritické soudy ke společenské, politické či ekologické situaci v naší vlasti neučinil z nepřátelství, nýbrž s úmysly prospět celému našemu společenství. V tomto smyslu působil také v r. 82 jako mluvčí Charty 77.

Vvhláška 120 z 10-5-76, podepsaná ministrem zahraničních věcí inž. Bohuslavem Chňoupkem, o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, schváleném 11-11-75 Federálním shromážděním za předsednictví Aloise Indry a ratifikovaném prezidentem republiky dr. Husákem, deklaruje v čl. 19, že «každý má právo zastávat svůj názor bez překážky» a že «každý má právo na svobodu projevu», což zahrnuje «svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat myšlenky všeho druhu bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně či tiskem». Čl. 19 sice připouští eventuelní omezení «k ochraně státní bezpečnosti či veřejného pořádku, nebo veřejného zdraví nebo morálky», avšak žádné zásahy v tomto směru nesmějí likvidovat základní smysl příslušného článku přijatého paktu. Vždyť v čl. 2

přijali zástupci naší republiky i závazek respektovat deklarovaná práva a zajistit jejich uplatnění pro všechny jednotlivce, a to tak, že stát podnikne nutné kroky, «aby byla uplatněna práva uznaná v paktu». Protože se v bodu 3 čl. 2 paktu stát zavázal, že zajistí, aby se kterékoli osobě dostalo v duchu přijatých občanských práv ochrany, obracíme se na Vás, pane ministře, abyste tuto ochranu uplatnil v případě Ladislava Lise.

Ustanovení § 100 tr. z. navazují dle komentáře z r. 80 na ustanovení § 98. V komentáři k tomuto paragrafu se tvrdí, že pro posuzování podobných případů rozhodují další okolnosti, zejména «vnitřní a mezinárodní situace v době činu». Je to právě mezinárodní situace, která spoluzpůsobila naše překvapení, když jsme se dověděli o zadržení a obvinění Ladislava Lise, neboť v témže prvním týdnu roku 83 zasedali v Praze nejvyšší představitelé Varšavské smlouvy a schválili a uveřejnili deklaraci, v níž znovu zdůrazňují Helsinské dohody a výslovně i oblast humanitární, tj. oblast zahrnující dohody o lidských a občanských právech.

Ještě musíme, pane ministře, připomenout i další humanitární zřetel. Ladislav Lis je vážně nemocen. Trpí astmatickými záchvaty a v poslední době kašlal krev. Je otcem dvou malých dětí. Martin ještě nechodí do školy, Kateřina je žákyní 6. třídy základní školy. Invalidní přídavek Ladislava Lise je nízký, přivydělával si proto jako domácí dělník svařováním polyethylenových sáček. V r. 82 se na něho soustředila vyděračská akce neznámých teroristů, kteří požadovali vysoké částky peněz pod pohrůžkou, že připraví jeho děti o život. Ladislav Lis čelil dosud všem těmto životním těžkostem se statečnou přímostí, stále si zachovával optimistickou důvěru a otevřenost.

Obracíme se na Vás, pane ministře, abyste v této záležitosti zasáhl a aby bylo obvinění proti Ladislavu Lisovi zrušeno.

Praha, 10. ledna 83

Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová, Jan Kozlík,
mluvčí Charty 77

KLUB CHARTY 77

Byl založen v Londýně na schůzce 15. listopadu 1982. Zakládající členové zaslali dalším signatářům Charty 77 nyní v cizině dopis, který podepsali Jan a Jiří Bednářovi, Zina Freundová, Ivan Kyncl, Zdena Tominová a Zdeněk Vašíček. Hodlají podporovat úsilí Charty 77 při obraně lidských a občanských práv v Československu, propagovat v zahraničí cíle a práci Charty 77 a vzájemně si pomáhat. Přitom chtějí spolupracovat s již existujícími spolky a nadacemi i s emigrací ostatních zemí sovětského bloku.

Poučení vyšetřovaným

Mezi vyšetřovaným a státní bezpečností je úžasný nepoměr. Na straně vyšetřovaného je jen pravda, o níž je přesvědčen, a vědomí sounáležitosti k jeho kamarádům a přátelům. Na straně státní bezpečnosti je stát s mohutným ekonomickým a vojenským potenciálem, prokuratury, soudy a věznice.

První chybou, již se vyšetřovaný dopouští, je iluze, že právo je na jeho straně, *iluze legality*, zákonitosti. Občan vychází z myšlenky, že v této zemi platí zákony, které nemohl porušit a že to Státní bezpečnost uzná, když jí vše vypoví. Vyšetřovaný sice ví, že v této úvaze něco nehraje, nicméně tváří se, jako by celá jeho činnost, celý jeho život byly zákony nepostižitelné, a je také ochoten o všem vypovídat. Přitom si lišácky myslí, že ty aspekty své činnosti, které by mohly nejvíce StB zajímat, potlačí, bude je bagatelizovat či pod. StB má ale letitou zkušenost, pracuje týmově, za pomoci nejmodernější techniky. Občana v jeho iluzi utvrzuje, potvrzuje mu, že vše bylo legální, ale čerpá z něho čím dál tím víc informací. Vyšetřovaný této iluzi propadne tím spíše, nezná-li zákony a svá práva. Jinak by věděl, že zákon není na jeho straně, ale na straně StB, které v podstatě umožňuje stíhání kohokoliv za jakýkoliv výrok nebo zapsanou myšlenku. A pokud se snad výklad zákona na daný případ nehodí, jsou zde prokuratury a soudy, které vše patřičně upraví, aby vyšetřovaný mohl být odsouzen. Jakákoliv, i sebenaivnější informace, může být StB zneužita, jestliže ne proti vyšetřovanému, tedy proti jiným osobám.

Druhou chybou, které se mnozí dopouštějí, je přesvědčení, že se státní bezpečnosti mohou hrát svou šachovou partii. V praxi to znamená něco přiznat, něco popřít, o něčem nevypovídat, něco dalšího si vymyslet, nalhat. Ještě nikdo takovou šachovou partii nevyhrál, protivník má totiž k dispozici velké množství kvalitnějších figur, a navíc šachovnici o neznámém počtu polí. *Je zásadní chybou lhát nebo zapírat*. Zejména pokud tvoji konstrukci lze ověřit, zvrátit. V případě, že jsem zvolil «linii» celkem po «dobrém», snižuje to hodnověrnost mých ostatních výpovědí (nějakou lež totiž odhalí určitě). V případě, že jsem zvolil linii «tvrdého muže», je to zbytečné. V obou případech to snižuje lidskou důstojnost vyšetřovaného, zraňuje jeho hrdost, morálně ho to nahlodává. Je tedy třeba při linii «celkem po dobrém» stěžovat si na špatnou paměť a tvrdit, že se opravdu nepamatují. Dát ovšem pozor na zaprotokolované formulace typu: «Nepamatuji se už, zda to byl Jan Novák, nebo jiný z účastníků schůzky, kdo mi předal tu písemnost». Takovou formulaci nemohu nikdy podepsat. Při politice «supertvrdeho muže» neotvírat ústa. Při mezistupních stále slušně vysvětlují, že opravdu využívám svého práva daného trestním řádem (eventuelně zákonem o SNB) a odmítám odpovědět na tuto otázku, abych nepřivodil trestní stíhání sám sobě nebo osobám, které mohu

právem považovat za blízké. (Jako *obviněný* to neuvádím, neboť se mohu hájit jakýmkoliv způsobem, tedy i odmítnutím veškeré výpovědi). Na otázky o přátelích, způsobu života apod. zase odmítám vypovídat proto, že zjevně nesouvisejí s tr. stíháním a StB není oprávněna shromažďovat informace o životě občanů. Na argument, že oni musí lépe posoudit, zda to souvisí nebo ne, odpovídám, že pokud to tedy souvisí s tr. stíháním, odmítám odpovědět z uvedeného důvodu.

Třetí chybou je vysvětlovací mánie, úzce souvisí s oběma prvními chybami. Trpí jí především intelektuálové, kteří se podobají nočním můrám, kroužícím okolo lampy. Vidí i ve vyšetřovateli člověka (člověkem je ostatně i mistr popravčí) a tedy objekt, kterému je možno vysvětlit vše a který pochopí dobré úmysly vyšetřovaného. Tito lidé vlastně cítí, co se po nich žádá, tedy mluvit a mluvit, a tak trochu se svým povídáním vykupují. Legalistická iluze (viz nahoře), shrnutá do sebeospravedlňování: «Co je na tom, cožpak je to něco zakázaného?» je jejich základní devizou. Jsou nejnebezpečnější. Pro StB naopak nejlepším zdrojem informací. Mluvení z počátku «o ničem» nebo «o ničem podstatném» vyslýchaného morálně nahlodává. Pomáhá totiž vytvářet mezilidský kontakt mezi vyšetřovaným a vyšetřovatelem (ten je psychologicky zvolen jako relativní «sympaták»), takže při desátém výslechu mluví vyšetřovaný mnohem víc k věci, než při prvním. Vyšetřovaný přestal vidět ve vyšetřovateli svého nepřítele; ten se o to také postaral: dal najevo zájem o jeho názory, dokonce někdy sympatii.

K vysvětlovací máni se poji i «*brání na sebe*». Je to morální postoj, kdy vyslýchaný se sám uklidňuje, že tu či onu věc vzal na sebe i když ji udělal, řekl, napsal, apod. jeho přítel. Ale vyšetřovatele tím neoklame.

Brzy se o tom přesvědčí. Výpověď je přičtena k tíži jemu samotnému. Je ale přičtena k tíži celé «skupině», protože všichni jsou souzeni za celkový trestný čin, ne každý za svůj úsek. Jinými slovy — soud zvažuje nebezpečí celku a ne «vkladů» jednotlivých obviněných (např. z oboru obecné kriminality: dvacet lidí rozkrade 40 tisíc a jsou automaticky souzeni podle odstavce s mnohem vyšší tr. sazbou, než kdyby každý ukradl dva tisíce). Proto jakékoli přiznání (včetně falešného «brání na sebe») zatěžuje všechny ostatní, včetně toho, kdo má být takovou výpovědí chráněn, a policii se obvykle podaří získat další doznání, které dokazuje, že také chráněný se dopustil tohoto činu, k němuž se již přiznal vyslýchaný. Obžaluje je tedy oba: jednali ve vzájemné součinnosti; nebo řekne, že se činu dopustili oba, ale každý zvlášť (v jinou dobu, na jiném místě apod.). Je zřejmé, že «brání na sebe» jako každá lež demoralizuje.

Čtvrtý, poměrně vzácný případ jsou bojovníci, kteří argumentují. Hrdinně polemizují s vyšetřovatelem, který si obvykle pozve několik dalších, a

otevřeně hlásají své politické názory. Nenosi na trh jen svou kůži a jsou-li angažováni ve společné věci, je otázkou, mají-li na to právo, ale i kůži dalších lidí. V polemice, která bývá prudká, jim občas ujede zajímavá informace. Vyšetřovatel, sedící opodál diskuse, ji bezpečně zaznamenává, stejně jako skrytý magnetofon.

V soukolí StB je těžko, a kdo to prožil, dovede tolerovat chyby druhých — až na vyloženou denunciaci.

* * *

Zkušenost ukazuje, že pro morální zlom vyšetřovaného je nejučinnější:

1. poukaz na rodinnou situaci, někdy přímé lži («manželka je tu také», «vaše dítě může mít úraz», «nemyslete si, že vaše děti budou studovat» ap.).
2. předstírání výpovědi přátel, někdy i předložení podepsaného falešného protokolu. Proto nikdy nevěřím ničemu a nikomu, jen přímé konfrontaci. I pak zůstávám klidný. Pokud jsem nezapíral a přítel potvrzuje něco, na co se já nepamatuji, zůstávám u původní výpovědi, nepamatuji se, respektive odmítám vypovědět.
3. sliby, že bude propuštěn apod.
4. nasazení «práskače» do cely. Ten pak potvrdí, jakoby u výslechu, řadu okolností. Vyšetřovaný se vzdá («stejně to už všechno vědí») a vypovídá. Protokol práskače pak ve spisech není. K tomu tento poznatek; vždy se vychází z toho, že jsou dva extrémy: A) vědí všechno. B) nevědí nic. Pravda bývá uprostřed, ale nepátrám po ní. Zjistím-li, že opravdu něco vědí, nepřiznám to (t.j. zachovávám svou «linii»: odmítám vypovědět, respektive nepamatuji se). Jestliže totiž mají informaci od práskače, od fízla, ze sledování, nebo dokonce jen z protiprávního odposlechu telefonu, bytu nebo protiprávní kontroly korespondence, nemohou s tím (nebo mohou jen obtížně) vystoupit před soudem. Proč bych jim svou výpovědi měl skýtat důkaz, často důkaz jediný? Jestliže takovou informaci vědí od člověka ve stejném postavení jako já, může se stát, že ten svou výpověď po čase odvolá, že někdo jiný ji zvrátí apod. A potom zbude moje nešťastná výpověď — dokonce ani tehdy, našli-li u mne nějaké věci, nepotvrzují jejich vlastnictví. Proč také? Mohl jsem je zdvihnout, těsně před zadržením ze země, písmo nemusí být moje (grafologické posudky bývají až překvapivě nepřesné a opatrné), mohu později říci, že o těch věcech vůbec nic nevím apod. Samotná informace, to jest, že StB něco ví, není v žádném případě sama o sobě důkazem. Důkazem může být jen výpověď svědka. Výpověď obviněného nebo věcný či listinný důkaz, jsou důkazem pouze ve spojení s nějakou výpovědí nebo se znalečským posudkem. U soudu opravdu nevypadá pěkně, když se obhájce optá majora StB, zda může vyloučit, že věc obžalovanému někdo nastrčil bez jeho vědomí na pracovišti nebo do bytu těsně před jeho zadržením apod. Tyto

verze si ovšem nechávám až k soudu, vyšetřovateli je zásadně neuvádím.

5. výzvy: «To jste chlap? Když něco udělám, tak se k tomu přiznám. Nebo si myslíte, že jste to udělat neměl?» Morální síla nespočívá v doznání, ale naopak v důstojném mlčení. Policie pro mne opravdu není partner, kterému bych byl povinen jakýmkoli vysvětlením o čemkoli.

Občan středoevropského státu je zpravidla dobře vychovaný a netuší, že návyk slušného chování je mu v oblasti pravomoci SNB na škodu, ba přímo nebezpečný. Každý z nás, je-li na ulici dotázán cizím člověkem, kolik je hodin, či kudy na Staroměstské náměstí, odpoví zcela automaticky a jak nejlépe umí. Jsme-li však na stejnou či jinou, zdánlivě zcela nevinou věc, tázání orgány SNB, nezbyvá nám než říci, «co je vám do toho» — či slušněji «nemáte právo se mne na to ptát, odmítám odpovédět». Zákony totiž stanoví kdo, za jakých okolností a jakým způsobem může být vyslýchán — a to jsou případy taxativně vymezené, s přesně stanovenými právy i povinnostmi obou stran. Jinak se nás nemá kdo na co ptát. Mnozí občané tohoto státu, o které se dnes orgány SNB zajímají, mají profese, v nichž se nakládá se slovy. Těmto lidem je velmi zatěžko si uvědomit, že hovořit s orgány SNB, když podle zákona nemusí, je základní chyba.

Orgán SNB ve službě (a kdy není ve službě?) není partner pro diskusi, ani o počasí, ani o politických názorech, ani o rodině a přátelích atd. — při nejmenším proto, že já jako člověk jsem si ho za kolegu pro rozhovor nevybral, a nemám tedy důvod s ním hovořit o jiných věcech a jiným způsobem, než mi zákon ukládá.

Velký nepoměr sil mezi mocenským aparátem, reprezentovaným orgány SNB a občanem, o kterého se tento aparát začne zajímat, je ještě silně zvyšován neinformovaností občana o jeho právním postavení. Proto se pokoušíme tento handicap následujícími řádkami zmírnit.

Podotýkáme, že nejde o odborné pojednání, které by si činilo nárok na úplnost. Pro přehled se zabýváme pouze problémy, které o svém postavení potřebuje znát každý občan.

* * *

Podmínkou jakéhokoliv výslechu je objasňování konkrétního tr. činu (přečinu nebo přestupku), případně pátrání po hledané či pohřešované osobě či věci. Tzn., že orgány SNB musí poučit (měly by tak učinit již v předvolání), v jaké věci se výslech bude konat: neučiní-li tak, je na místě o takové poučení požádat a ve výpovědi se věci striktně držet. Na otázky zjevně s věcí nesouvisající není nikdo, ani svědek, povinen odpovídat. Žádné pozvání na pohovor s orgány SNB zákon nezná a od občana je velmi nemoudré, podřídí-li se ať ze strachu či ze slušnosti přání orgánů SNB (neboť jde o přání bez zákonného podkladu) a s orgány «pohovoří». Nahraný magnetofonový pásek, získaný odposlechem, nemohou vyšetřovací orgány v tr. řízení použít jako důkaz, neboť byl nesporně získán nezákonným způsobem, a kromě toho každý ví, že

s magnetofonovými páskami lze dělat různá «technická kouzla». Proto, je-li vyslýchaný orgány SNB vyzván, aby se vyjádřil k tomu, co mu bude přečteno, musí s uvědomit, že důkazem se obsah pásky může stát teprve jako součást jeho výpovědi.

Občan má právo vždy žádat, ať už se k výsledku dostaví na předvolání, nebo je k výsledku předváděn, aby orgán SNB v civilu prokázal svou totožnost. Použití tohoto práva má velký psychologický význam — rozhodně pomůže občanu překonat překvapení a pocit bezprávnosti, který nutně ve styku s mocenskými orgány vzniká.

Druhy výsledku, které provádějí orgány SNB (a jak je v obsahu tohoto pojednání máme uvedeny), se z hlediska povinnosti vyslýchaného vypovídat člení na dvě skupiny. Vysvětlení podle zákona o SNB a výslech svědka podle trestního řádu tvoří jednu skupinu, kde je u vyslýchaného zákonem stanovena a sankcionována povinnost vypovídat a vypovídat pravdu (s výjimkami, které dále uvedeme). Druhou skupinu tvoří výslech obviněného a podezřelého, kde zákon praví, že k výpovědi nebo k doznání nesmí být obviněný (podezřelý) žádným způsobem donucován a při výslechu je nutno šetřit jeho osobnost. Tzn., že ten, proti němuž bylo vzneseno (nebo mu bylo sděleno) obvinění, že se dopustil tr. činu a ten, kdo byl jako osoba podezřelá za spáchání tr. činu zadržen, nemá vůbec povinnost vypovídat. Musí být tedy občan poučen (případně se takového poučení domáhat), jako KDO má být vyslýchán, aby mu bylo jasno, zda vypovídat musí, či nikoliv.

Nyní k jednotlivým druhům výsledků:

1) Vysvětlení podle § 19 zák. o SNB č. 10/1974Sb.

Příslušníci SNB jsou oprávněni požadovat potřebné vysvětlení od každého, kdo může přispět k objasnění skutečností, důležitých pro zjištění tr. činu, přečinu nebo přestupku a jejich pachatele, jakož i pro vypátrání hledaných nebo pohřešovaných osob a věcí — mohou tedy požadovat vysvětlení výlučně v souvislosti s objasňováním vypočetných skutečností. Osobu, od níž požadují vysvětlení, jsou oprávněni vyzvat, aby se ve stanovenou dobu dostavila k určenému útvaru, musí jí sdělit předmět objasňování a současně ji podle § 15 odst. 2 zák. o SNB poučit o jejich právech i o možnostech podat stížnost. Kdo se na výzvu dostaví, má nárok na náhradu nutných výdajů a na náhradu ušlého výdělku. Občan je povinen vysvětlení podat: odeprít může v případě, kdy předmětem vysvětlování by nebyly shora uvedené skutečnosti, anebo pokud by výpovědi způsobil nebezpečí tr. stíhání sobě nebo osobě blízké, dále pak, pokud by porušil zákonem uloženou povinnost mlčenlivosti (což přichází v úvahu výjimečně — u státního, hospodářského, či služebního tajemství). Bezdůvodné odeprání výpovědi může být hodnoceno jako přestupek s pokutou Kčs 500. —

Výpověď v rámci vysvětlení není pod sankci křivé výpovědi. Nepravdivá výpověď nemůže být stíhána. Zákon nestanoví povinnost poříditi o vysvětlení protokol, lze však odvodit právo jej požadovat s tím, že jinak nebude vysvětlení poskytnuto.

2) Výslech svědka podle trestního řádu (§ 97-102 a souvis.).

Každý je povinen na předvolání se dostavit a vypovídat jako svědek o tom, co je mu známo o tr. činu a o pachateli nebo o okolnostech důležitých pro tr. řízení (o ničem jiném)! Podmínkou povinnosti dostavit se je řádné písemné předvolání. Nedostaví-li se svědek bez dostatečné omluvy (lze se omluvit nemocí, nepřítomností, rodinnou situací, apod.), může být předveden. Povinnost dostavit se je vymahatelná i pořádkovou pokutou do Kčs 500. — Proti uložení pokuty je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. Dostavit se musí i osoby, jejichž výslech je zakázán, nebo které mají právo výpověď odeprít.

Zakázán je výslech o okolnostech, které tvoří státní tajemství a dále výslech svědka, jenž by výpovědí porušil státem uloženou povinnost mlčenlivosti (lékaři, advokáti, soudní znalci, pracovníci st. spořitelny atp.). Zákaz výpovědi v tomto druhém případě se nevztahuje na tr. činy, o nichž tr. zákon ukládá oznamovací povinnost — vlastizrada, rozvracení republiky, teror, vražda a další, vyjmenované v § 168 odst. 1. tr. zák.

Odeprít výpověď je oprávněn:

a) příbuzný obviněného v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel a druh. Právo odeprít výpověď se zde nevztahuje na výpověď jako celek.

b) kdo by způsobil nebezpečí tr. stíhání sobě nebo osobám vyjmenovaným pod bodem a) nebo jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem pocítoval jako újmu vlastní; odeprít výpověď může jen v tom směru a pokud je tu uvedený důvod.

Odeprít výpověď nemůže ten, kdo má oznamovací povinnost podle tr. zákona (§ 168). O tom, že takovou oznamovací povinnost má, musí být poučen. O právu odeprít výpověď je vyslýchající povinen svědka poučit. Pokud by bez poučení byl vyslechnut příbuzný obviněného, byla by výpověď pro další řízení nepoužitelná. Důvod odeprání výpovědi je svědek povinen vyslýchajícímu sdělit. Vyslýchající nemůže ovšem žádat v případě odeprání výpovědi z důvodu odst. b) odůvodnění tak podrobné, aby tím toto ustanovení ztrácelo smysl. O oprávněnosti odeprít výpověď rozhodne orgán, který svědka vyslýchá. Neuzná-li tuto oprávněnost, může k podání svědeckví nutit svědka uložením pořádkové pokuty do Kčs 500. — Proti pokutě je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.

Výslechu svědka předchází poučení o jeho právech a povinnostech a o následcích křivé výpovědi. Základem výsledku musí být souvislá výpověď svědka. Teprve potom má vyslýchající přistoupit k otázkám. Zakázány jsou otázky sugestivní, tj. takové, kdy se vyslýchanému předkládají okolnosti, které se mají zjistit až z výpovědi. Nepřípustné jsou i otázky kaptiosní, záměrně formulované tak, aby vyslýchaný nepoznal jejich pravý smysl a byl tím sveden proti své vůli k výpovědi, kterou by jinak neučinil. Písemné svědeckví se nepřipouští. Svědkovi však může být umožněno, aby nahlédl do písemných poznámek (které musí na výzvu vyslýchajícímu předložit). Svědek je povinen vypovídat o skutečnostech, které mu jsou známy, nikoliv

o věcech, které si nepamatuje nebo dokonce o svých názorech, domněnkách ap. Svědek by měl vypovídat stručně a jasně tak, aby se jeho výpověď nedala překrucovat, nenavozovala půdu pro další otázky a aby výpověď sama nutila k přesné protokolaci. Např. — «nepamatuji se, koho jsem tam viděl» a nikoliv «nepamatuji se, zda tam byl Josef či Franta». Svědek má právo trvat na opravě protokolu; nesprávný, nepřesný či překroucený protokol nemusí podepsat, jeho námítky proti protokolaci musí být do protokolu poznamenány. Svědek má právo na náhradu nutných výdajů a ušlé odměny za práci (svědečné).

3) Výslech obviněného a podezřelého podle trestního řádu (§ 90 — 95, § 179 b) odst. 2 písm. b).

Předvolání k výslechu má být obviněnému doručeno do vlastních rukou a má v něm být upozorněn, že nedostaví-li se, může být předveden, případně mu může být uložena pořádková pokuta. Obviněný může být předveden i bez předchozího předvolání, jestliže je to nutné k úspěšnému provedení tr. řízení, zejména, když se skrývá nebo nemá stálé bydliště. Nebylo-li již obviněnému oznámeno nebo doručeno usnesení o vznesení obvinění, musí mu být oznámeno na počátku prvního výslechu.

Obviněný musí být vyšetřovacími orgány poučen o všech svých právech a o možnosti zvolit si obhájce. Může žádat, aby se obhájce účastnil všech vyšetřovacích úkonů, pokud to zákon umožňuje, zejména výslechu svědků. Je-li ve vazbě, může s obhájcem mluvit bez přítomnosti třetí osoby, pokud nejde o vazbu z důvodu § 67 písm. b) — obava, že bude obviněný mařit výsledky vyšetřování — kdy je k rozmluvě třeba souhlasu vyšetřovatele. Obviněný má právo podat stížnost proti každému usnesení vyšetřovatele a může kdykoliv v průběhu vyšetřování žádat prokurátora, aby byly odstraněny průtahy a závady v postupu vyšetřovatele. Žádost není vázána lhůtou, musí být prokurátorovi předložena ihned, a ten ji musí neprodleně vyřídit. O výsledku přezkoumání musí být žadatel vyrozuměn. Je zakázáno jakékoliv donucování obviněného k výpovědi a doznání. Vyšetřovací orgány jsou povinny šetřit při výslechu osobnost obviněného. Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na nikoho hledět, jako by byl vinen. Orgány tr. řízení musí obviněnému vinu prokazovat, obviněný nemusí prokazovat svou nevinu.

Obviněný má právo, nikoliv povinnost, vypovídat. Může odmítnout výpověď, může i lhát — nemůže být stíhán pro křivou výpověď. Poněvadž však pro slušného člověka je trapné lhát a být při lži přistižen — zpravidla to otřese jeho rovnováhou — je zřejmě lepší obranou odmítnutí výpovědi. O způsobu výslechu, možnosti nahlédnout do poznámek, zákazu sugestivních a kápiciosních otázek a protokolaci platí, co bylo řečeno o výslechu svědka. Spoluobvinění se vyslýchají odděleně. Nesouhlasí-li výpověď obviněného o závažných okolnostech s výpovědi spoluobviněného nebo svědka, je možno provést konfrontaci. S výjimkou ustanovení o konfrontaci se předpisů o výslechu obviněného použije i pro výslech podezřelého (tj. osoby zadržené pro podezření ze spáchání tr. činu podle

§ 76 tr. řádu, proti které ještě nebylo vzneseno obvinění ani ji obvinění nebylo sděleno, a dále osoby podezřelé ze spáchání tr. činu či přečinu, i když není zadržena).

Z Á V Ě R

I když zapomeneme vše, co bylo řečeno, pamatujme si, že orgány SNB nesmějí nikoho vyslýchát «jen tak», ale vždy pouze v rámci objasňování konkrétního tr. činu (přečinu nebo přestupku), případně při pátrání po hledané nebo pohřešované osobě či věci, a vyslýchánému musí sdělit, o jakou věc jde. Pouze v tomto rámci se může výslech konat. Vyslýchající musí také vyslýchánému sdělit, jako kdo je vyslýchán a poučit ho o jeho právech a povinnostech. Vyslýcháný může žádat, aby mu byl předložen zákon o SNB, případně trestní řád, aby se o svých právech a povinnostech přesvědčil.

A hlavně si zapamatujme, že ve styku s orgány SNB platí víc než kdekoliv jinde «mlčeti zlato».

VLOUPÁNÍ DO REDAKCE LISTŮ

v Římě jsme si namouduši neobjednali, třebaže bude mít Rudé právo nebo tak někdo trháni tvrdit, že ano, a že z propagandistických důvodů. Budiž, propagujme tedy, že se tak právě stalo, a to ve dnech kolem vánočních a novoročních svátků, kdy se místností nepoužívalo. Zámek ve dveřích byl vypáčen. Zmizel psací stroj čs. značky Consul, starý a s českou klaviaturou, o který se italský trh, myslíme, zrovna nerve, takže zájem o něj mohou mít spíše zloději jistého druhu: dají se s ním padělat dopisy posílané «jménem» redakce (zvláště použije-li se papír s hlavičkou Listů). Kdo má za úkol stále šířeji rozesílat podvrhy jako údajný «bulletin skupiny Listy» nebo «Nový proud» a podobné sesmoleniny, potřebuje stále další psací stroje, pokud možno již použité k pravému účelu. Čekáme tedy zvědavě, jaké další klukoviny nám kluci chystají. Čtenářům pak doporučujeme zkoumat všechny podobné písemnosti kriticky. — Ale abychom nepřeháněli: Dostal-li kdo upomínku o předplatné, může sice jít o provokaci (už tu byla!), ale nemusí. Třeba je dlužen doopravdy. . .

REDAKCE

L45

Proč je na Sibiři krásně

JULIÁN SLATINA

Asi znáte tu anekdotu z prvních dob normalizace. Před prověřkovou komisí přijde muž, posadí se, a ptají se ho na zaměstnání. «Kovorolník,» zní odpověď. «No tak to bude, soudruhu, jednoduché tě prověřit, vlastně formalita při tvém původu. Ale pokyny jsou pokyny, nějakou otázku ti dát musíme. Tak nám třeba řekni, kdo je tvůrcem našeho učení.»

Prověřovaný civí do prázdna.

«No jako kdo byl zakladatel sovětského státu? To jistě víš!»

Kroucení hlavou.

«No přece. . . Vladimír. . .?»

Mlčení. Soudruzi po sobě koukají.

«Ale soudruhu, jistě znáš to jméno — Vladimír Iljič. . .!»

Zkoušený se tváří stále nejistěji.

«No proboha — Vladimír Iljič Lenin — neslyšels o něm?»

«Neslyšel.»

Prověřující si vyměňují užaslé pohledy.

«Vy u vás neznáte Lenina? A prosím tě, odkud to vlastně jsi?»

«Ze Zadních Zlíkovic.»

Pohledy mezi soudruhy se pojednou rozjasní. A předseda si hluboce vzdychne:

«Tam musí být ale krásně. . .!»

* * *

Tato historka se mi neodolatelně vnutila při čtení o rodině Likovových. Ale vezměme to od Adama. Přesněji řečeno od Nikona. Tento pán nemá nic společného se stejnojmennou kamerou, ale spíše s pravoslavným, do něhož vnesl v 17. století změny považované mnoha věřícími za revoluční, ba vnuknuté ďáblem. Nebo Antikristem, nevím přesně, v těchto věcech nejsem honěný.

Zůstaneme-li u vnějších projevů, tedy způsobil Nikon, že symbol slunce musel být při bohoslužbě umístěn naproti knězi místo za ním; slovo «alleluja» a znamení kříže se muselo opakovat třikrát a nejen dvakrát, a jako gesto vzývání boha napříště stačilo uklonit se po pás — už nebylo třeba se vrhat na zem.

Historikové tvrdí, že reformy tehdy spadly do dob těžkých epidemií, což «starověry» jen utvrdilo v přesvědčení, že jde o trest boží a že se blíží konec světa. Situaci vbrzku ještě vyhrotil car Petr Veliký, pro mnohde Antikrist zosobněný, svými západnickými reformami a zavedením pekelných mravů jako holení, kouření tabáku a pěstování brambor. Když se ve své státnické moudrosti rozhodl vyhlazování starověrů respektive «raskolníků» zastavit, uložil jim zato těžké daně. To jen ponuklo tehdejší disidenty, aby překročili Volhu, ba i Ural, a odstěhovali se — na rozdíl od dob současných — na východ. Tam, v tajze, je od té doby decimovaly kruté podnebí a přírodní pohromy, i vnitřní rozmišky a lupičské nájezdy. Přežili jen ti nejodolnější.

Mezi nimi žili v Tumeňské oblasti i Likovovi. Karp Osipovič, dnes 85 letý, se ve dvacátých letech dohodl s několika jinými hlavami rodin, že potáhnou ještě dál. Od Abakanu, přítoku Jeniseje, podnikli 150 kilometrovou pěší pouť, až do míst, kde byli alespoň tak «daleko od Moskvy», jako v Zadních Zlíkovicích. A v roce 1936, tedy již v době stalinových pětiletok, se Karp Osipovič se ženou Akulinou a dvěma dětmi odebrali přímo do samoty v hloubi pralesa. Tam žili dalších čtyřicet let, bez vymožeností jako jsou břitva, tabák, víno, světské písničky, občanský sňatek, zákony, průkazy totožnosti, mýdlo, vojenská služba, peníze a jakékoli potraviny nepocházející přímo z vlastní půdy. Brambory vzali už na milost, dokonce z nich pečou chleba. Oděv si zhotovují z konopí vlastnoručně vypěstovaného. Několik železných nástrojů z oné doby před půlstoletím si přizpůsobili novým potřebám. Zápalky nepotřebují, oheň se křeše.

Staré víře zůstali věrni. Karp Osipovič — z rodiny zůstává jen on a nejstarší dcera Agafija — dodnes při zmínce o patriarchovi Nikonovi nakloní hlavu stranou a od plic si odplivne. Jmenuje-li mu kdo Petra Velikého, spustí přívál silných, až hříšných slov. Sotva lze předpokládat, že by byl vzal i jen na vědomí Lenina, neřku-li některého z jeho nástupců.

Jak to všechno vešlo ve známost? 15. června 1978 (tedy podle letopočtu Karpa Osipoviče 2. července roku 7468 od stvoření světa) spatřila skupina sovětských geologů z vrtulníku chatrč Likovových, a od té doby přistáli jejich kolegové i reportér Komso-molské Pravdy Vasilij Peskov v jinak nepřístupné houštině ještě několikrát. Mládežnický list vyrukoval s devítidílným seriálem — nesmírně úspěšným — o rodině, která by byla u úvodem vyprávěné stranické prověrky bídne propadla, ale která se udržela desítky let v kraji, kde trvá zima, až 50 stupňová, od září do května. Čtyři roky trvalo, než mohl být nález sdělen sovětské veřejnosti. Inu, i Komso-molská Pravda je pravda dost pomalá; Vasilij Peskov, jinak i oblíbený televizní autor dětských pořadů, si zřejmě užil své, než byla pravdivá historka uznána ideologicky přípustnou pro oči a uši sovětské mládeže.

Karp Osipovič a jeho dcera zůstali v tajze, při svém přírodním způsobu života a při své víře. Ostatně, co nejvíc udivilo jejich z nebe sestouplé návštěvníky je, že se vůbec ničemu nediví. Ani helikoptěře ani rádiu — říká Peskov — ani slágrům Ally Pugačovové ani elektríně. Ba dokonce ani tomu, že teď existují umělé družice. «Viděli jsme, — řekl Karp Osipovič, — že se hvězdy v poslední době po nebi pohybují. A svaté knihy přece předpověděly, že jednoho dne budou létat železní ptáci. . .»

Kdybych do toho mohl mluvit, navrhl bych, aby byla uzavřena družba mezi chatrčí Likovových v sibiřské tajze a Zadními Zlíkovicemi. Mají leccos společného. A v obou musí být krásně.

JAN KOVANDA

OKO ZKAMENĚLÉ RYBY

(Moto? Ach ty usazeniny!)

Jihomoravská Pálava je vápencové bradlo, původně vápenné usazeniny na dně prehistorického moře. Potom se ty usazeniny «vyvrásnily» do podoby úzkého pohoří. A najdete tam ledacos. Obtisky divných trav, napodobující květy kreslené mrazem na skleněné tabulky. Zralocí zuby. A ovšem lastury, mušle, i mořské hvězdice. Všechno pěkně zakleté do fosilního prostředí. Proč by tam nemohla být i prehistorická ryba vysazená skoro u vrcholu kopce na útesu, z kterého byla část odloupnuta erozí, čímž se to stvoření objevilo na světle božím? Vizáž je zarážející. I laické oko snadno nahlédne, že živočich je orientován na slepou žravost. Obrovské čelisti a nahrblá postavička. Polykavost je očividná. Jaké to kdysi byly poměry!

Ryba je ve směšném postavení, protože místo v tajemných hlubinách se ocitla na vystrkově mezi ptáky a ve větru. Zato ji obdaříme zvláštním okem, které zírání a vidí:

Zkolektivizovaný kraj pod Pálavou. Slavný únor, sychravé počasí. V tváři ustaraný výraz, jakoby maně a nevědomky šlape zástup pracovníků Masňáku po družstevním lánu ozimů. Je ráno a úředníkům je třeba spěchat, rychle píchnout příchod, a pak bude uvolnění, káva, prázdné řeči, a ta strašná nuda — nepřekonatelné spaní nad dvěma výdejkami od včera. Pro tuto chvíli však spěcháme, je pracovní den, před námi strojirny masného průmyslu — vývojový a servisní závod, za chvíli sedm hodin. Ještě je třeba obejit ceduli na kůlu, na které se zapovídá šlapat po ozimém obilí. Provinění je vykoupeno kormutlivým stočením hlavy na opačnou stranu. Mnozí toho obřadu nedbají, majíce alibi v občasných argumentacích, že celý nový závod je postaven na lánu nejlepší bonity, takže jedna pěšina sem nebo tam, to už nás nezachrání. Nicméně cedule dal ředitel Masňáku zapíchnout na oba konce pěšiny, a vtipálové je otočili psaným textem dovnitř lánu. Takže kdo chce být poučen, musí lán pošlapat.

Vtipkování marné jako honba za větrem, lán bude dusán s cedulemi i bez nich, protože leží mezi Masňákem a pohraničním městysem zvaným Kocourkov, odkud pochází většina jeho zaměstnanců. Administrativa se rozchází do kanceláří, dělníci do šatny, ti v montérkách rovnou do výrobní haly. Elektroúdržbářská dílna je stranou od hlavní haly. Co se asi dnes odehraje za horory s předpotopními nabo naopak supermoderními stroji? Pravděpodobně bude dnešní atmosféra ospalá, protože část provozu nemá materiál a ve svařovně hliníku chybí argon. Nějak to proflákáme.

Ale dva zaměstnanci elektroúdržby mají namíře-

no pryč z mrtvolné atmosféry. Rozhovor začíná v pochybném soukromí šatny, mezi otevřenými dvířky plechových skříněk.

«Tak co, Ládo, jedem?»

«Jedem. Jdi ještě říct tomu našemu šaškovi, že nám vypadl bojler na internátě».

«Dobrý, a civil si nacpem do brašny a převlíknem se někde u cesty».

Oba zaměstnanci skládají oblečení do kožené elektrikářské brašny a jeden z nich jde informovat nadřízeného energetika, že jdou opravit elektrický bojler na učňovském internátě ve městě. Závod má totiž jako jeden z mála na okrese i milici, i učňovské středisko a ve městě učňovský internát, jehož obhospodařování skýtá mnohé prebendy zaměstnancům s výsadami. Špička vedoucích pracovníků má též kdykoli skvělé alibi, když je někdo shání na závodě. Všichni o této zneužívané výhodě vědí, a všichni dělají, že nevědí.

Dva pracovníci v montérkách procházejí vrátnicí, jeden z nich houkne «Na internát!» a položí pod telefon propustku, aby ji průvan neodnesl. Vrátný se k papírku vrhne a ustaraně zkoumá podpis. Dává tak najevo opodál stojícímu náměstkovi, že je hoden svého platu; náměstek však zírání skleněnou stěnou někam na Pálavu. Vrátný je totiž všem znám jako notorický zloděj, a jeho zelený žigulik má přezdívku «převozní ještěrka». Náměstek je však tím posledním, kdo by do tohohle chtěl vrtat, svými slabomyslnými nákupy má na kontě milionové škody. Hle — odrůda komunistického milionáře.

Ryba to vidí po svém. Vypnutý zvuk v televizi. Ústa něco melou, obličej září, kaboní se, ale celek je neskutečný. Chybí smysl, sémantika, motiv. Stokrát hrané divadlo nebaví, loutky se marně natřásají.

Ladislav otevírá dveře svého wartburga, Antonín nasedá z druhé strany. Chrchlavé startování, auto odjíždí ke krajskému městu, na internát už nikdo ani nepomyslí. Uvnitř auta vznikají slova, drolí se a unikají výfukem do nicoty.

«Když jsme tam byli minule s Václavem, tak měli bezvadný radiomagneták Sanyo, ale pa-rá-dní».

«Za kolik?»

«Tisíc čtyři sta bonů, ale můžeš kupovat rovnou za dolary».

«Chtěl bych vidět, jak se to mění v bance, jestli chtějí potvrzení o nabytí. . .».

«Kam by přišli, to fízlači spíš chytají veksláky přímo v Tuzáru, ale moc to nežerou, je tam pořád narváno».

«Nevím, co bysme jim řekli, kdyby se nás zeptali, co tam děláme v pracovní době».

Smích. «To by museli zavřít půl města, všichni se flákají». «Tady zastav, převlíknem se».

Auto zastavuje na rozšířené krajnici, pokryté souvislou vrstvou pšenice a kukuřice. Je sice dávno po žních, ale obilí se převáží mezi kooperujícími družstvy a ze sil na nádraží, takže žluté okraje silnice přetrvávají celý rok. Nenásilná reklama blahobytu; cesta je hlavním tahem na Vídeň, a tak turisté jen vrtí hlavičkami. Dvě postavy vystupují a převlékají se z montérek do civilu, myši se zděšeně hemží v příkopu. Je jich tady obzvlášť hodně.

«Mrchy, "ani zrno nazmar" jim svědčí».

Klapnutí dvířek, auto pokračuje ke krajskému městu. Zkoumavé oko ryby zůstává upřeno na obsah auta. Dvě postavičky, ta za volantem patří synovi okresního funkcionáře. Syn již též vykročil širokou cestou nepotické kariéry. Nejprve díky papá opustil severočeský Chomutov, což byl neuvěřitelný úspěch. Nastěhoval se do ještě čistého okresu Břeclav. Zase úspěch. A potom náš hrdina «vzal» funkci městského předsedy SSM v kocourkovském pohraničním městysi. Jak vidno, vůbec mu to nepřekáží v prostých životních radostech. Všudypřítomná touha být ažúr, což tady znamená vlastnit západní výrobek, ne snad pro jeho užitnou hodnotu. Zato je ostentativně vystavován a občerstvován. Atmosféra schizofrenní společnosti, která jinak myslí, jinak mluví. A k těm divným atributům patří vlastnit valuty. Jeden pidimužik v autě se snaží vyrazit z druhého mužika dolary od jeho strýčka. Nabízí pro sebe výhodný kurs. Oponující mužik se brání tvrzením, že v případě zadržení dolarů prodávaných třetí osobě by se «vezli» všichni. Mužik předsedající socialistickému svazu mládeže ujišťuje, že k tomu určitě nedojde, «poněvadž můj fotr je s okresním prokurátorem jedna ruka». Druhému mužikovi je nanic, protože mu jednak byla sdělena prohnílost, o které zatím nevěděl, za druhé (to zejména) se nechce podříditi hanebnému kursu. Za podobných radovánek se auto ocitá v krajském městě.

Oko ryby se nepatrně pootočilo, zírání a vidí. Po-dezřele avantgardní prodejna. Hemžení obdivovatelů západního pozlátka. Úslužní prodavači prodejny Tuzex, oděni v bílé žakety. Člověk ze západního světa je těžce ošizen, nikdy totiž nemůže porozumět zdejší atmosféře, která zaplaví pouze vstoupivšího domorodce. Povznášející pocit, kolikolem kvalitní hojnost (ne jako «tamty» mizerné zgarby). Proklatě se to líbí. Mnoha věcem nerozumím, ale jsou krásné, elegantní, blyštivé. Všechno je mi sympatické, a chtěl bych to mít. Lišit se od těch mamlasů, co nemají. Kolem samé kulantní firmy. Je to dráždivé a pikantní. Koneckonců jsou to výrobky imperialistů, výsledek jejich záludnosti, které asi chtějí použít na naše převrácení (kéž by se jim to povedlo). Ten prodavač v bílém se mi nejeví jako prostý zaměstnanec, ale jako celebrující kněz, pečlivě sloužící mši elegantní západní úrovně. Trochu se toho i bojím (potrestá je bůh za jejich pejchu?). Kdyby mě někdo kontroloval, co jako tady tento, jestli nejsem vekslák, lehce prokážu, že nic nemám. Opravdu nic nemám. Nic se mi nemůže stát. Mohu blahobytně hltat očima, jiní závistiví bližní mě mohou považovat za majetného, za tu zvláštní kastu, která má valuty. Určitě mě považují za toho, kdo seriózně vybírá. Vypadám na to. Pro policajty jsem neškodný čumil, ve SKUTEČNOSTI jsem aspoň na chvíli ten, kdo má valuty, a tedy umí.

Ano, pane bože, to všechno si kupuji a jsem na úrovni, nikdy jsem nepochodoval v prvomájovém stádu, nikdy jsem s plechovým úsměvem nevolal «se Sovětským svazem»; nikdy jsem nesouhlasil, když jsem na stovkách povinných schůzí souhlasil. Nejsem prefabrikovaný dobytek, a na diamantová skla pultů a výkladů tohoto chrámu kladu svoje ospravedlnění: Chci tohle civilizované zboží. Podvědomí zašlápnutého realisty pracuje: Jestli ale zí-

tra neseženu ty zasrané brambory, tak budu nechávat svítit jak před vchodem, tak ve sklepe. A nechám téct vodu v prádelně. Já jim ukážu šetření. Takhle vzít hřebík, a celé jim to dokola ne-nápadně. . . kšáá, hloupé myšlenky. Teď jsem ve své modlitebně. Aspoň pro tuto chvíli, která je možná natahovací, jsem odlišný, jsem já. A tady ti bližní kolem? Nechceme se navzájem ani vidět, nemohoucí a zmrzačení, ale tady je nám dobře, tady ožíváme.

Skleněnými dveřmi vstupují naši dva mužici z Kocourkova. Ale co čert nechce, ani jim není dopřáno se rozkoukat. Zrovna se strhla váda mezi dvěma libyjskými studenty, prodávajícími americké dolary českým protějškům. Vznesené šedozele-né bankovky padly na podlahu a hned se našly desítky ochotných rukou, které to chtějí posbírat. Arabové však nechápou českou servilnost, nebo si ji vysvětlují PO SVĚM. Hrdelní arabské nadávky, vzájemné povalení, zablýskly se to hodinky? Nebo kudla? Převeliký mumraj, leckdo chce kvapem opustit rajské prostory, tlačěnka ve dveřích. Jekot, tisknutí kabelek k hrudi, část davu se kácí. Konečně zase drama. Střelné zbraně a oprátky jsou pro tentokrát nahrazeny jehlovými podpatky, které vrtají díry do těl oklamáných věřících. Oběti se nemohoucími pohyby snaží postavit na všechny čtyři.

Ryba je tady a už není sama. Ostatní prehistoričtí živočichové pohybují obrovskými hltavými ústy a požírají jeden druhého. Větší toho menšího, ale taky naopak. Stačí mít obrovská roztažitelná ústa, celá bytost se soustředila na vytvoření goliášovských čelistí, opatřených jehlovitými zuby, z nichž každý druhý je zubem jedovým. Na nějaké ideály tady není místo. Za jícnem se zpětnými trny, zabraňujícími vyklouznutí kořisti, je vak plný koncentrovaných kyselin. Zbytek živočicha je nepodstatný, jakési směšné ploutvičky (cestovati ne-třeba), zakrnělá očka (stejně je tma), mozek pak chybí úplně, stačí několik základních propojení, ta však umožňují neomylné bleskové reakce: nenápadně se zezadu přitočit, podplout, hadím (až bez-páteřným) pohybem udělat obrat o 180° a chramst! Oběť se zmitá, probodávána věncem zubů; má to spočítané. Cukavé pohyby před-smrtné agónie však přilákaly hladové diváky. Svatá prostoto! Snad si taky nechtějí ukousnout? Už je to tak, jedna z přišerek, vypouklýma poloslepýma očkama připomínající srdce, zatíná chamtivá ústa do břicha polykajícího vítěze. Ten se nemůže vůbec bránit, protože je zahlcen svou kořistí. Už není vítězem, teď si z jeho těla ukousl i prokurátor, i obhájce, a teď se celý soudní akt zvrhl v barbarský tanec. Závoje krve se valí do všech vodních prostorů jako v japonském hororu. Z obou ryb zbývají jen kostry. Přisedící, žalobci, zástupci uličních výborů, všichni spěchají za svůj balvan, v čelistech si nesou svůj díl kořisti. Prozíravě uchvátili jen malý kousek, zato kolektivně.

«Tys ten bordel přísýčkoval», praví Ladislav Antonínovi, když se zastavili o pár ulic dál. «Něco takového jsem ještě nezažil», pokračuje v meditacích mužik SSM. «Ti bakeliťáci (rozuměj Libyjci) to divadýlko taky mohli jen sehrát, a vzali roha s dolarama i korunama». «No jo, ale co teď?» praví druhý mužik. «Když už jsme tady, tak chci něco

koupit, pojďme do banky, proměníme to na bony».

Transakce proběhla pod pátravou kamerou průmyslové televize, za nevěřícího zkoumání dolarových bankovek pomocí jakési krabičky; poté úřednice předává s úsměvem tuzexové poukázky a jako stvrzenku účet, vystavený západní kalkulačkou. Naši muzici, opití tou laskavostí, klopytají po schodech banky dolů, nabírají znovu směr tuzexová prodejna a jak vyplašení vrabci dlouho krouží nenápadně kolem. Od incidentu uběhly dvě hodiny, atmosféra uvnitř se zdá být normální. NORMÁLNÍ. Prostory jsou zaplněny novými čumily, kteří nemají šajn o pominulém dramatu. A naši muzici vstupují, vybírají, nechávají se obeznámit s funkcemi přístroje, počítání poukázek na pult. Odbývání lačných zájemců («opravdu nemáte deset bonů navíc? zaplatím po pěti...»). Transakce s mužem v bílém žaketu je řádně uzavřena, záruční list vyplněn, radiomagnetofon zabalen, odevzdán. Naším hrdinům se ještě nechce pryč, a tak nahlízejí do protějšího oddělení, kde je vystaven neuvěřitelný tovar. Česká šlapací kola, kus za 480

bonů. Shluk domorodců konzultuje problém:

«Jo pane... ale pěkný, skutečně pěkný kolo, za polovinu měsíční gáže...» «Jsou v hajzlu...» «Jsme v Čině...?» «Tahle eska stávala...» «Tak si za koruny kupte ruský, to máte...» «Jestli máte potvrzení, že jste čestným dárcem krve...» «Radši kolotoč a střelnici...».

Hlouček věřících vtipkuje, ale zároveň chladně kalkuluje. Tamhleten má v podpaží zdejší nákup, má tedy bony. Za krk našeho muzika se sypou nenápadné, avšak vztekle naléhavé otázky: «Neprodáte bony?» «Tady máš pětikilo a nasuň stovku, dělej». Hřejivé pocity se mísí s odmítavými, nakonec přece jen převažuje euforie, podporovaná krabicí v podpaží. Úspěšný den — zbývá se vrátit do «práce», píchnout odchod a všechno je gut. Opouštějí, tentokrát důstojně, stánek Jasu, a kráčeji ulicemi k autu, kolem právnické fakulty. U otevřeného okna v nejvyšším poschodí stojí student, bezmyšlenkovitě civí na věže Petrova, kouří a uplivuje dolů, lhostejno kam. Oko ryby je momentálně taky slepé, protože se přes ně sune slimák (slimák je hlemýžď bez domku).

Vina doktorů Leroye a Štrosmajera

Nestává se příliš často, aby československá televize vysílala hodnotný pořad západní proveniencce. Když už se západní pořad na TV obrazovky dostane, je to nejčastěji čistě komerční záležitost, nejraději taková, jež je použitelná k účelům tzv. kontrapropagandy, která se ostatně prakticky vždycky míjí účinkem, narážejíc na zeď divákova skálopevného přesvědčení, že «my víme svý».

Konfrontace první: francouzský film — čs. divák

Televizní film francouzského režiséra kriminálních příběhů Cayotta «Vina doktora Leroye» je výjimkou. Už proto, že nejde o běžný kriminální námět, ale o eticky laděný, komorní příběh z lékařského prostředí. Děj příběhu je prostý: úspěšný mladý lékař na dovolené se dovídá, že manžel jeho pacientky — reprezentant v ragby — ho veřejně nařkl, že špatnou diagnózou zavinil náhlou smrt pacientky. Sledujeme zoufalou snahu lékaře a několika jeho přátel vystopovat, co se vlastně stalo, proč se člověk, který si není vědom viny či nedbalosti, náhle stává terčem štvance veřejného mínění. Pomocí dokumentace a analýzou vzpomínek zpřítomňuje dr. Leroy krok za krokem události onoho běžného pracovního dne lékaře až k osudné vteřince, kdy telefonát z nemocnice přeruší jeho vyšetřování pacientky a strhne jeho myšlenky k osudu dětského pacienta, který právě prochází krizí. Stačil jeden moment nedostatečného soustředění, a lékař přehlédne sym-

ptom choroby, která posléze v souvislosti s banální příhodou změni rekreační dovádění v smrt.

Potud vše v mezích dobré, kultivované zábavy. Příběh má napětí, gradaci i humanistický akcent. Fandíme tomu sympatickému, mimořádně schopnému lékaři, který se dopustil chyby, a očekáváme katarsi, osvobozující vyústění. Autor našemu soucitu přihrává, když nechává zdrceného lékaře, který právě odhalil svou vinu, aby se zeptal svého přítele advokáta, co bude dál? Advokát věcně rozebere vzniklou situaci, komentuje budoucí průběh vyšetřování a soudu. Ano, nebezpečí odsouzení pro zanedbání povinnosti je vcelku malé, i když úspěchy mladého lékaře budou pro kolegium odborníků příležitostí k obzvlášť přísnému postupu. Co však je horší než vyšetřování a veřejný proces, je soud veřejného mínění, který už začal a jehož rezultat je už napsán na dveřích lékařovy ordinace dávno předtím, než kdokoli objektivně zjistil, co a proč se vlastně stalo: «Leroy — vrah!»

V té chvíli se v duši českého TV diváka cosi rozlomí. Do té chvíle totiž přijímá příběh oblíbeným našineckým schematem: zjistí, že francouzští lékaři se mají o dovolené pochopitelně lépe než naši lékaři, mají lépe zařízené byty a ordinace, a hlavně péče věnovaná pacientům má v sobě cosi našinci neznámého, onu směs profesionální perfektnosti, lidského zájmu a úcty lékaře k pacientovi, který k lékaři přichází jako zákazník, přináší mu obživu.

To našinec nezná. Našinec je při vnímání lékařského prostředí rozpolcen dvojím periferním viděním. Jednak se navzájem straší a vychovává líčením hrůz socialistického zdravotnictví, kde lékaři, kteří neobdrželi příslušné obálky, obmyslně vraždí respektive mrzačí nepoučené pojištěnce, jednak je

coby věrný TV divák silně ovlivněn atmosférou «Nemocnice na kraji města», Dietlovy seriálové selanky, kde lékaři — vesměs schopní a obětaví — leč normální lidé s normálními starostmi a strastmi, musí dnes a denně trpělivě a laskavě, byť někdy rezolutně a bez servítků, přemáhat nechut pacientů se léčit, jejich nekázeň, nedůvěru, sprostáctví a objektivní potíže. Kdyby ti naši lékaři, říká si takový TV divák, nemuseli furt zápasit s člověčinou a fušovat do řemesla pedagogům, mohlo by to s tím zdravotnictvím dik endoprotézám, koronárním a jiným jednotkám a v podstatě zlatým českým ručičkám vypadat jinak! Netřeba utrácet čas důkazy, že oba tyto dvojjediné pohledy jsou falešné, jeden i druhý, jejich souběh, který bývá nejčastějším případem, pak obzvláště. Martin Čermák odvysílal před časem na vojsu půvabný Zápisník, v němž se zabýval jevem tzv. mýdlových seriálů americké televize, limonád, jejichž nekonečná oblíba spočívá asi opravdu v tom, že divák sleduje příběhy lidí, s nimiž je schopen se identifikovat a s úlevou zjišťuje, že jeho přátelům z TV seriálů se stávají mnohem horší a tragičtější věci než jemu samotnému. Dle Čermáka pak takový divák žije svůj vlastní — ač poněkud nudný ve srovnání s televizním — život s úlevou a spokojeněji.

Není pochyb, že Jaroslav Dietl by se jako autor amerických mýdlových seriálů dobře uplatnil. Z plejády jeho seriálů je tomuto žánru nejbližší právě zmíněná «Nemocnice na kraji města», jejímž cílem mj. nepochybně bylo rehabilitovat šeptandou i zkušenostmi těžce zkoušené socialistické zdravotnictví a obnovit narušenou důvěru veřejnosti k lékařům. To se nepochybně povedlo. Nejskvělejší důkaz podal zemřelý již dr. Štrosmajer, když v TV referoval o svých zážitcích, kdy je neodbytnými diváky-pacienty soukromě i veřejně opakovaně dotazován na své mínění stran diagnózy ortopéda XY, což jest, jak uznáme, trapné jak pro herce Vinohradského divadla a zasloužilého umělce, tak pro zesnulého ortopéda-lidumila. (Tento jev Werichem lidskou blbostí nazývaný se ovšem vyskytuje celosvětově. Australský herec, který v americkém TV seriálu představoval po několik let Gardnerova advokáta Perry Masona, musel prý po skončení seriálu skončit i svou hereckou kariéru, jsa natolik fixován v diváckém i producentenském povědomí jako Perry Mason, že nenalezl jiné uplatnění než vystudovat práva a ujmout se funkce románového Perry Masona v reálné situaci, kterou našťestí E. S. Gardner založil v Soudu posledního odvolání).

Ale dost s odbočováním: Našinec, zmítán schizo- idním viděním reality socialistického zdravotnictví, nicméně se závistí a poněkud nechápavě vnímá realitu zdravotnictví francouzského, neboť již dávno přivykl navštěvovat zdravotnické instituce buď jako prosebník, který si je vědom zaneprázdněnosti svého lékaře, nebo — je to opravdu varianta téhož pocitu — jako hulvát, který se rozhodl, že se pozornosti a péče těch lotrů v bílých pláštích domůže, ať to stojí, co to stojí!

(Stálo by za podrobnější studii ukázat, že tento ambivalentní vztah zaujímají našinci mimoděk ve vztahu k jakékoli instituci: nakupující osciluje od takřka radostného pocitu, že ho prodávající okradl jen celkem nepatrně a dokonce mu prodal, k agresivnímu nákupčímu, jehož návštěva v samoobsluze

se spíše podobá loupežnému přepadení. I ve vztahu k dalším institucím přecházíme často od agresivní pohrdavé negace k trpitelné podlézavosti).

Co však se u nás opravdu nemůže stát, je osud doktora Leroye. Prozkoumejme tento jev opět skrze oba extrémy našineckého vidění: Ona zkušenost «my víme svý» si nedělá iluze, pokud jde o omyly našich lékařů při stanovení diagnózy. Otázkou je, zda je vůbec možné riskovat léčeni podle diagnózy lékaře «na pokladnu», tedy nikoli lékaře podplaceného či alespoň sehnaného ze známosti. Co však je nesporné, je přesvědčení, že dokázat takový omyl v diagnóze je zcela vyloučeno, protože solidarita lékařů si nezadá s mafiánstvím. Kromě notorických kverulantů si tedy prakticky nikdo z našinců nestěžuje, o to však bujněji bují v čekárnách, v tramvajích i v tichu domácností ono populární «my víme svý!»

Konfrontace druhá: francouzský film — Dietlův seriál

Tato problematika se řeší i v Nemocnici. Případ je zpracován s dietlovskou bravurou: subjekt stížnosti je seč možno nesympatický (zelinářka Zázvorková), divák ví, že stížnost je nesmyslná; viděl obětavé úsilí celého kolektivu nemocnice na vlastní TV oči, přesto, — přesněji: právě proto — bude poučen, že ani takováto stížnost nekončí v koši. Mašinerie spravedlnosti se zvolna, ale neúprosně rozjede a stačí maličko a naši hrdinové jsou bezmála v průseru. Samozřejmě: pravda zvítězí, jak jinak v Dietlově seriálu, navíc je z toho pěkné téma pro jedno pokračování i pro populární, byť notoricky obehnanou finitu, která doporučuje propuknutí krize předsadit před titulek: pokračování příště. Divák se už nepozastaví nad tím, že autor, jak už je pro Dietla příznačné, neriskuje. Neriskuje např., že by diagnóza opravdu mohla být stanovena mylně, že lékařská péče mohla být zanedbána. Divák bezpečně, předem ví, jak to bylo, terapeuticky se zde působí pouze na jeho chorou občanskou zkušenost. Je mu náramně předvedeno, jakou patálii může způsobit neuváženě podaná stížnost. Do podvědomí je mu opětně vkládáno poučení, že státní mašinerie je nebezpečný kolos, se kterým raději, pokud možno, nic nemít, vždyť napětí celé epizody spočívá vlastně jen v tom, podaří-li se určitou divákovi známou informaci doručit včas na správnou adresu, což by se asi nepodařilo, nebýt moudrého, zodpovědného přístupu kompetentních míst. (V našem případě hraje roli dietlovské Strany ředitel nemocnice Somr).

Divákova zkušenost z běžného života bývá v takových případech zpravidla negativní, učí, že průsery zpravidla odšumí, ale zhusta dopadají, a to pak špatně, v závislosti zejména na tom, jak vysoko postavená osoba či instituce je v nich angažována. Právě této zkušenosti dostává se bezmála terapeutického zásahu, jenž spočívá v poučení, že průserovost průseru záleží v tom, kdo je v naší nemocnici Somrem, přesněji řečeno Stranou.

Našinec, TV divák, je nakloněn zahlédnout v příběhu dr. Leroye ambivalentní jev kontrapropagandy. (U vedení TV oblíbené, u diváků neoblíbené, potud ambivalentní). I já si tak vysvětluji důvod, proč Cayottův televizní film spatřil světlo i našich

televizních obrazovek. V čem že to tedy spočívá obludnost prohnilé, kapitalistické, francouzské společnosti? TV-kontrapro-mravokárce by asi dovedl: v tom, že ukazuje, kterak je slušný, odborně způsobilý lékař-lidumil štván tzv. veřejným míněním kvůli pochopitelné, ba omluvitelné chybě, byť tato možná přispěla ke zmarnění lidského života. To se u nás stát nemůže, a proto je vlastně dobře, že u nás nekontrolované veřejné mínění neexistuje.

Nejen TV-kontraprop, ale i prostý TV-našinec ovšem už stěží chápe, proč režisér francouzského filmu končí svůj příběh nikoli v atmosféře znechucení či kritiky nad bulvární štvanicí sdělovacích prostředků na slušného, byť provinilého člověka. Vyznění «Viny dr. Leroye» je prosté: dr. Leroy je vinen a přijímá trest, tedy i onen trest soudní i onen trest neúprosné veřejnosti. Ětos jeho příběhu je v pochopení odvrácené tváře prominence: Úspěšný lékař patří ke společenské elitě; to se odráží na jeho příjmu, prestiži, perspektivě. Odvrácenou tvář takového života, jež ovšem je neoddělitelnou součástí údělu dr. Leroye, je pak námaha, vypětí a riziko. Úspěch je vykoupen nadáním, tvrdou prací, schopností obstát ve tvrdé konkurenci — a štěstím. Ale toť přece dávná etika kapitalismu!, jak už jsme my, našinci, zlenivěli v bezperspektivním socialistickém zápečí, bezmála zapomněli.

Lékař nemá právo se mýlit, byť je pouze omylný člověk, to je etika francouzského filmu. Omyl, jenž snad má za následek smrt bližního, si žádá trest, jehož tíže nespočívá ve výroku soudu. Veřejné mínění, ono moderní vtělení antických lític, jež štvaly Oresta, je neúprosné, protože neosobní. Každý z nás, snad i onen krutě postižený manžel zemřelé pacientky, by po důkladném zvážení viny dr. Leroye vyřkl osvobozující rozsudek, ale viník je přesto štván a zničen; to vyplývá z neosobní povahy moderního života. Tu však nezničíme odstraněním novodobých Erinyí, onoho příslovečného veřejného mínění s jeho slidivou smečkou mrchožroutských reportérů. Veřejné mínění může pouze spoutat státní intervence, sdělovací prostředky lze učinit služebními, závislými na státní investici. Takový zásah však neodstraní neosobnost z našeho života, učiní ji pouze nezřetelnější.

Konfrontace třetí: Dietlův seriál — čs. divák

V seriálu «Nemocnice na kraji města» je ještě jedna epizoda, která vyznívá instruktivně jako kontrastní etický akord k vyznění příběhu o dr. Leroyovi. Po odchodu primáře Sovy do důchodu stává se jeho nástupcem dle nepšaného zákona tradice nejstarší lékař oddělení dr. Štrosmajer. To se ovšem autorovi příliš nehodí, potřebuje na primářském místě dynamičtější figuru — mladého, ambiciózního a konfliktního dr. Blažeje-Abraháma. Štrosmajer musí zmizet. Když jsem to při sledování seriálu jasnozřivě pochopil, zlomyslně jsem pro Dietla vymyslel několik věrohodných kombinací vyřazení dr. Štrosmajera ze hry o primářské místo, vyňatých přímo ze žhavé reality reálného socialismu. (Mimochodem: shledávám s podivem, že nejreálnější realita reálného socialismu je nám dána v počítacích televizních, což jest výrok, který lze bez rozpaků klasifikovat

jako reálně marx-leninský). Nejlepší by asi bylo, kdyby se provalilo, že dr. Štrosmajer se dosud nevypořádal s náboženskými předsudky a navzdory své na odiv stavěné světácké cyničnosti navštěvuje pravidelně a veřejně katolické bohoslužby, a to, prosím, dokonce v místě svého bydliště. I tolerantní ředitel-Strana-Somr by ovšem v takovém případě neměl jinou možnost, než vyzvat dr. Štrosmajera, aby s tím skoncoval. (Snad by nábožensky založený dr. Štrosmajer dostal alespoň stejnou šanci jako později narušitel rodinného života primář Blažej-Abrahám při odhalení poměru se zdravotní sestrou Čunderlíkovou). Dr. Štrosmajer však, jak ho znám, podobnou nabídku buď hrdě odmítne — věren tradici Jana Nepomuckého (v případě, že by snad dr. Štrosmajer nábožensky bloudil v Jednotě bratrské, zde dosad: Jana Husa, ale byl bych spíše pro první alternativu, katolictví je většinové náboženství, a pak je zde i propagandisticky nezanedbatelná okolnost papežova původu ze země tábora socialismu) a doklepe to k infarktu na sekundářském místě. Takovou variantu ovšem J. Dietl zvolit nemohl, zavání totiž příliš onou realitou, jež se beznadějně nevejde do reality reálného socialismu, jehož soc. realistickým zobrazitelem J. Dietl je. (Ani nechci pomyslet na to, že by snad měl dr. Štrosmajer bratra nebo dceru v Austrálii, natož pak na to, aby byl snad — nedej Bůh! — signatářem Charty, to bych sympatickému Miloši Kopeckému na stará kolena opravdu nepřál!).

Nu což, fabulátor Dietl si jako vždy ví rady i bez kibiců a vymyslel zápletku s nezdárnou dcerou a jejím povedeným nápadníkem. Když se tento «umělec» (ejhle, stará dobrá zásada soc. realismu: potřebuješ-li zhýralce, obrať se na umění!) pokusí domluvit s primářem Štrosmajerem podmínky soužití s jeho slečnou dcerou — ostatně: život s tou hysterkou musel být hotovým peklem! — žádaje protihodnotou jistou měsíční apanáž ze Štrosmajerova primářského platu, primář ortopedie se nezdrží a způsobí tomuto výlupku maloměstské TV-reality menší újmu na zdraví (tuším: fractura clavicularae).

Bezcharakterní Kodet podá na lékaře-lidumilaprudinu Štrosmajera žalobu a sic! Štrosmajer přijde o místo primáře! Že by tlak seriálového veřejného mínění, alias maloměstské šeptandy? Nebo snad měl zkrachovalý kavárenský kapelmajstr známosti na odboru školství a kultury či snad přímo na partaji? To se ze seriálu nedovíme. Dietl se omezí jen na to, že primář Štrosmajer přijde o místo kvůli facce, bez soudu. Nekona se dokonce ani soud soudružský, či jak se tomu teď v reálném socialismu říká, protože řádný soud s povedeným nápadníkem pochopitelně odpadne — i v seriálu. Povedený příživník ještě rád vezme žalobu zpátky, to tak, žalovat primáře ortopedie a mít přítom ruku v sádře!, na to je v reálně socialistickém zdravotnictví potřeba odvahy přímo sebevražedné či konexí nejméně ministerských. (I zde se ukazuje, že kapelník Kodet nějaké ty známosti přece jenom měl!)

Něco pravidel reálného socialismu

Rozdil mezi TV-medicinou reálně socialistickou a TV-medicinou reálně kapitalistickou (francouzskou) je však poučný. Dr. Leroy je vláčen v bulvárním tisku, rozhlase i televizi, možná dostane důtku

lékařské komory, snad i pokutu nebo podmíněný trest. Přejde o pacienty, snad i o kariéru, ale svou vinu přijímá, dokonce dříve, než je vyřčena.

Dr. Štrosmajer naproti tomu souzen nebude, pro celě své okolí je po té facce spíše hrdinou, a ani sám se ve svém chlapáckém postoji vinen necítí. (I když, příznávám, mně připadá poněkud nefér, když se primář-chirurg pere s laikem s následkem fraktury (laikovy), připadá mi to trošku jako když judista zpřeláme pár rukou a nohou partě hospodských opilců, kteří na něj urážlivě pokřikovali). Přesto však je sesazen z primářského místa a dokonce v žádné z příštích seriálových primářských krizí není pro tuto funkci pokládán za vážného kandidáta.

Jaroslav Dietl nám tak — nechtěně — uštedřil morální lekci z kodexu společnosti, kde bylo veřejné mínění substituováno negativní spoluprací šeptandy a propagandy. Příznačné totiž je, že dr. Štrosmajera — tedy postiženého hrdiny — se po česku v příběhu nikdo nezastane. Co na to ROH?, když, jak pevně doufám, platí předpoklad, že dr. Štrosmajer je notoricky bezpartijní, ani poněkud střelená a spravedlností postižená dr. Balcarová, jinak agilní předsedkyně SSmládeže v nemocnici, pro staršího kolegu nehne prstem. Autor si je slabosti svého řešení vědom, ale zákony seriálové tvorby a zvyklosti reálného socialismu mu příliš mnoho možností neskýtají. Spokojí se tím, že dr. Štrosmajer je takový samorost, na penězích mu nesejde, kariéra ho nezajímá, snad by bylo lepší svěst to na tuchu blízkí se smrti. . .

Nesudme však J. Dietla příliš přísně — ostatně, povšimněme si: kdejaký nýmand z jeho vrstevníků už je alespoň zasloužilý, kdejaký z jeho protagonistů dokonce národní umělec, chtělo by se říci: zejména za role v Dietlových seriálech, ale za role se národní umělcovství přece nedává!

Zákony seriálové tvorby působí dojmem libovolenosti, ale ten odpovídá pouze skutečnosti, že seriálové schéma, jež je produktem úpadkového umění odvozeného z reklamy, lze naroubovat na jakoukoli ideu či ideologii. Podle týchž schémat lze pojednat realitu reálně socialistickou, reálně kapitalistickou, zkrátka jakoukoli. Úroveň pravdy sdělení je daná: seriálová tvorba je bytostně založena na sdílení (autorsko-diváckém) polopravdy a nemůže tedy překročit horizont lži. Přesto — a vlastně: právě proto — jsou zákonitosti seriálové tvorby pevné.

Příběh usvědčuje autora, když se mu snaží naroubovat výhonky morálky, které patří do příběhu jiného. Kdyby měl J. Dietl autorskou volnost, dokázal by nám, že je ve svém žánru mistrem: psal by «mýdlové seriály», limonády na pokračování pro uchlácholení TV-konzumenta uploutnaného všedností každodenní reality. Takto je však každý jeho seriál groteskním žonglováním mezi zákonitostí příběhu a reálně socialistickým odhadem: kolik reality je reálně propašovat do příběhu či v příběhu ponechat, aby se neznelibil svým TV-chlebovárcům. V tomto konání je Jaroslav Dietl náležitě bezcharakterní, ostatně: jakoupak charakternost očekávat od pisálků odvozených z tradice hollywoodských hackwriterů? Ti charakternější z nich nepíší úspěšné TV-seriály, spíš se už dávno uchlastali.

T. V. Schauer

Maďarský HŘEBČINEC

V roce 1977 natočil maďarský režisér A. Kovács podle literární předlohy Istvána Gála film Hřebčinec. Viděli jsme ho nyní v pražském Maďarském kulturním středisku na přehlídce Kováčsových filmů a nedá mi o něm nenapsat.

Na jaře letošního roku se Praha vzrušila maďarským filmem Mefisto, směle vybudovaným obrazem sebezrady umělce pod nesnesitelným tlakem státní moci. Film otevřel myšlenku odpovědnosti jednotlivce v podmínkách útlaku a jeho ohraničenosti: když je člověk postaven před násilnou volbu buď se zřící sebe, anebo riskovat život, kdo mu může mít za zlé, že hledá způsob přežití? Vina — alespoň podle mého — začíná až za hranicí, kde přežívající jednotlivec jedná na účet existence lidí druhých. Maďarský film Hřebčinec režiséra A. Kovácsa má podobný mravní náboj.

Jsou dva bratři, bývalí chudí rolníci z pusty, vnesení revolučním převratem do vedoucích funkcí. Starší je předsedou zemědělského družstva a patrně členem ÚV, neboť se mezi mnoha jinými povoláními v honosném prostředí zodpovídá samotnému Rákosimu, který ho zná jménem; mladšího pošlou řídit v pohraniční oblasti hřebčinec, kde předtím zavřeli ředitele, plukovníka bývalé horthyovské armády, a kde pracují sami bývalí důstojníci, někteří i šlechtičtí synkové. Hřebčinec je novou mocí považován za hnízdo nepřátel a úlohou nového ředitele je nepřátelství zmocit a současně zvelebit hřebčinec.

Bývalý chudý hoch, vybavený jen základním vzděláním a nedokončeným politickým školením, se mezi důstojníky ocitá jako v hnízdě sršňů. O koních neví nic a jeho podřízení jsou mu neindividualizovanými nepřáteli. Není ale zkažený, necítí se být jen dosazeným politickým komisařem, chce upřímně prospět hřebčinci, s důstojníky nebo bez nich. Domáhá se navrácení rozebraných koní, dá příkaz k připuštění klisny, ačkoli úřad chov koní zakázal, představuje prvek pořádku oproti rozvratu, ať by jej působili důstojníci nebo i přehmaty nového režimu. Kdyby mu bylo poskytnuto dost času a prostoru, docílil by, že nejhorší ostny, navršené mezi něj jako představitele revoluce a důstojníky, revolucí pronásledované, by se otupily.

V očích důstojníků je nový ředitel jednak směšný břídil, ubožák z pusty, který přišel zvládnout chov koní vyzbrojen stranickým školením, a jednak nebezpečný politický protivník, který je přišel zničit. Nic mu nedarují. Ptá se po literatuře o koních, a vytáhnou z knihovny knihu psanou anglicky; on ji pyšně vezme, uvnitř sice raněn urážkou, ale knihu si dá přeložit. A když přivedou z bratrova družstva kobytku, důstojníci využijí ředitelovy nevědomosti a zlomyslně způsobí, že dá ke klisně připustit dva hřebce naráz. Sledujeme úžasnou rvačku vzácných koní, výmluvnou lekci politickému nevzdělanci, který je v osamocení prodán nepřátelskému prostředí hanbou i hrůzou.

Ti koně jsou však nadějí lidí. Vůdce bývalých důstojníků zůstává v hřebčinci pro svou lásku ke

koním, po válce zachránil část stáda a potají chrání hřebčeka, aby bylo do budoucího vzácného chovu. I lekci neznalému primitivovi zastaví, jakmile vzájemný boj o klisnu začne ohrožovat život hřebců. Plocha možné dohody je dána: chov těch nádherných zvířat. Vůdce důstojníků a nový ředitel se na sebe prvně usmějí, když klisna připuštěná přes zákaz úřadu porodí hříbě. Na pozitivním základu by se mohli sejít i nepřátelsky proti sobě naladění lidé.

To by však ředitel musel o hřebčíně rozhodovat sám. Je rok 1950 a v zemi probíhá zápas o charakter vyústění revoluce, který se v závěru filmu zkrátzonosně přenesl i do hřebčína. V nejbližším nadřízeném politickém orgánu mezi sebou soupeří jeho předseda, starý komunista původních ideálů revolučního boje vycházejícího z mas, muž oponující tvrdostí a apriorním nedůvěram k takzvaným «bývalým lidem», muž, který nového ředitele hřebčína pošle důstojníky zvládnout, nikoli zničit, a předsedův zástupce, mladý bezohledný rváč, opírající se o tajnou policii a oddíl pohraničního vojska. Demokratický komunista, ochránce ředitelův a jeho rádce, je odstraněn a ředitel hřebčína je novým pretendents okresní moci varován lákavou nabídkou: bude ředitelem dál, když vydá své podřízené bývalé důstojníky.

Ředitel je mladý, poctivý a zmatený. V osobě předsedy ztratil oporu, ale volbu ještě má. Může se zachovat jako jeho bratr: přikrčit se. Předseda družstva udělal varovnou zkušenost: na otázku Rákosiho na slavnosti ve vládním sídle upřímně sdělil, že v družstvu není vše tak slavné — zasadili vinnou révu a zašla jim. A v noci nato je vzbuzen v hotelu a odvážen bez vysvětlení důstojníkem bezpečnosti na vzdálené neznámé místo. Před autem se otevře brána velkého lomu, kde vězni roztlučkají kámen, je to takový malý Mauthausen, a věhlasný předseda doposledka neví, jestli ten kámen nebude tlouci i on. Pak se ukáže, že tatiček Rákosi měl pouze pochopení pro jeho neschopnost a poručil poskytnout mu odborníka pro družstvo: předseda si ho vybírá z nastoupených vězňů, bývalých statkářů a panských správců. Uviděl — a uvěřil; když mladší bratr přijde o radu, poradí jediné: jsme malí, jsou věci mimo náš dosah, přikrč se.

Jak jsme ale řekli — mladší bratr není zkažený. Neví, co udělat, sílu zachránit odepsané důstojníky už nemá, rozhodne se být alespoň s nimi. Oni už vědí, že byla zatčena část jejich druhů a vyprovokovanou zášť si vybijí na řediteli tím spíš, že pár dní předtím si noční přepad hřebčince vyžádal za oběť sebevraždu jednoho z nich. Smyčka se stáhla a ředitel svým podřízeným nedokáže vysvětlit, že on provaz nadržuje. V hádce je zabit, naivní nový kádr, zrazen svými i nepřáteli, kdo však jsou v té chvíli «sví» a kdo «nepřátelé»? Do posledních minut ředitelova slábnoucího vědomí se ozývá střelba pohraniční jednotky, pronásledující důstojníky, kteří prchají přes hranici. Střelba, která plaší koně, pro něž byla marně vydána ta dobrá, nadějeplná energie. Koně divoce běhají ve výběhu a ono pozitivní ve vůli lidí je anulováno, vymazáno z dějin. Neboť až střelba dozná a případ bude vyšetřován, zavražděný ředitel zůstane v dějinách obětí prchnuvších či těž zabitých vrahů-nepřátel. Pod-

statný je čin, řeknou, nikoli, co k činu vedlo. A samoučelné násilí oslaví vítězství.

Režisér Kovács pracuje nesmlouvavě s vjemovými údery. Je to druh umělce, který nevypravuje o tom, ale to. Myšlenka je vždy obsažena už v pečlivě vypracovaném obraze prostředí, v němž se část příběhu odehrává, a obraz je to hutný, působí znásobeně, naléhavě. Když družstevní předseda odjede bryčkou od chudých chalup a vesnice utopené v blátě a objeví se v nádheře vládního paláce, hned pocítíme, že tu ve vazbách něco nehraje. Rákosiho zabírá Kovács nejprve jako pohyb rozestupujících se slavnostně oděných lidí a nato jako neušlechtilou holou lebku, viděnou pouze zezadu a posazenou daleko níž, než jsou hlavy ostatních lidí. Portrét satrapy, jemuž nechce národ vidět do tváře. Kdežto lom s vězni se na diváka naválí a přibije ho k sedadlu nikoli individualizací postav a tváří, ale stále jen pohybem kamery v celkovém záběru: lágr působí uhrančivou silou masového neštěstí.

Samostatnou postavou filmu je čuvačský pes, který ztratil pána a stal se vůdcem zdívocelé psi smečky, žijící na pomezí hřebčince. Pohraničníci, aby zkrotili hřebčinské důstojníky, volí stezku své pochůzky kolem hřebčína, tam je ale prozrazují štěkající psi, na které proto uspořádají hon. Psi zmateně běhají a hynou, poslední utíká čuvač; vůdce důstojníků zavolá na vůdce psů, aby běžel po hlase přímo proti výstřelům a nebyl zastřelen na útěku. Svobodný pes si nezaslouží potupnou smrt. Důstojník sám pak možná na vynuceném útěku umírá. A vůbec je prostředkování příběhu lidí příběhem zvířat úděsné. Jen těch nádherných záběrů splašených, spářených, bijících se, plodících i právě narozených koní! Je to drásavá symbolika. Jen srovnat pohyb koní, jejich povlávavé hřívy zezadu prosvěcované rudým západem slunce, s mrtvolným pohybem vězňů v lomu. Kovács neušetří nikoho ničeho. A český recenzent může jen povzdechnout: to je film!

-k-

CENA JANA PALACHA 1982

Cena Jana Palacha za rok 1982 byla udělena kněžím, pastorům a laikům, členům Charty 77, za jejich «důslednou a odhodlanou obranu náboženských svobod v Československu».

Udělení ceny bylo vyhlášeno Mezinárodním výborem pro podporu Charty 77 se sídlem v Paříži 17. ledna 1983, ve výroční den smrti Jana Palacha. Cena byla udělena již počtvrté.

L53

A vyvolán byl jménem: Jiří z Poděbrad

Doba vlády Jiřího z Poděbrad, vlastně let jeho správcování, nikdy české romanopisce příliš nelákala. Z klasických autorů historické beletrie, od Václava Beneše-Třebízského po Al. Jirásku a Z. Wintra, se tomuto údobí soustavně nevěnoval žádný. Leda okrajově (Z Čech až na konec světa, Maryla), nebo nanejvýš postavou králova šaška «bratra» Palečka, jenž se i v lidovém podání a pak i v lidovém povědomí stal svéráznou, plebejskou opozicí vůči aristokratickému králi, ovšem v rovině groteskně humorné. Jediným pokusem podívat se na tuto rozpornou epochu našich dějin je poslední a nedokončené Jiráskovo dílo, «výjevy velkého dramatu» Husitský král, psané v letech 1915-1920 a uveřejňované v Národní politice v r. 1916. Další otiskování (od V. kapitoly) bylo cenzurou zakázáno. Prvotní Jiráskův záměr byl totiž evidentně protihabsburský, Jiří z Poděbrad byl přece v myslích tehdejší vlastenecké čtenářské obce symbolem hrdého, nepoddajného protipapežského odporu jako poslední náš král českého původu. Jirásek však Husitského krále nedokončil. Vnější důvodem byla postupující nemoc, avšak svou úlohu tu sehrály — jak ještě uvidíme — i důvody hlubší.

Ani v meziválečném období se polipanská doba nestala předmětem zájmu českých spisovatelů historického žánru. J. Durych prosazoval své pojetí protireformace; dva velké tvůrčí činy okupačních let, V. M. Kratochvíla Osamělý rváč a Karla Schulze Kámen a bolest, hledaly své hrdiny rovněž zcela jinde. Nová vlna zájmu o historii v české — teď už socialistické — literatuře po r. 1948 se soustřeďuje především k husitství, selským vzpourám, obrození, roku 1848 a vůbec k tzv. vrcholným obdobím našich dějin (později vystoupí do popředí postava J. A. Komenského), k nimž ovšem Jiřího panování nemůže být počítáno.

Na pozadí tohoto takřka manifestačního nezájmu o jiříkovské Čechy nás musí překvapit, když se v sedmdesátých letech objeví hned dva široce koncipované prozaické celky, zabývající se «husitským králem». Václav Erben napsal — zatím — dva díly Paměti českého krále Jiříka z Poděbrad (1974 a 1977), národní umělec Bohumil Říha trilogii Předemnou poklekni (1971), Čekání na krále (1977) a A zbyl jenom meč (1979). Každé to dílo se postavilo na opačný konec názorového rozpětí. Pro Erbena je Jiří typem protřelého politikáře, který se neštítí žádného prostředku, když mu dopomůže k cíli, totiž k uchopení moci a ovládnutí, je to machiavellista *avant la lettre*. Je zřejmé, že takto pojatý Jiří je svého druhu záměrná historická hereze a blasfémie, Erben chce fiktivními zápisky rozvrátit ustrnulé představy a přežívající mýtus, což je zvláště dnes přinejmenším hodné pozornosti, vadí tu jen zjevné zjednodušení a průhledný záměr. Zato pro B. Říhu je Jiří z Poděbrad postava navýsost kladná, čestná a pokroková, u něho je zase Jiří mírotvorce *avant la lettre*, budovatel státu, obratný moderní politik, zasahující do celoevropských událostí moudře, s rozvahou a rozhledem.

Tím však umělecké snahy o nalezení nového vztahu k Jiřímu z Poděbrad nejsou vyčerpány. Podle novinářských zpráv je přichystán k vysílání televizní seriál o «husitském králi» z dílny autora skrz naskrz současného, stojícího cele ve službách beletristické propagace základních kulturně politických požadavků doby, jemuž byla až dosud historie na hony vzdálena — Jaroslava Dietla. Dnešek si zřejmě z hlubin věků z nějakých důvodů sám Jiříka vyvolal. Tento překvapující fakt stojí snad alespoň za malé zamyšlení.

Podnět k němu nám poskytne dílo reprezentativního spisovatele, národního umělce odměňovaného cenami a poctami, oslavovaného i kritikou, jehož ctižádost se nespokojuje dominantním postavením autora knih pro děti a mládež, kde má nesporné a oprávněné úspěchy, nýbrž touží zasahovat epicky širokocodechými romány do vývoje «velké» literatury. V 50. a 60. letech byl důsledným pěstitelem vesnické prózy s aktuálními náměty združstevňování, která může sloužit za školní příklad tehdejšího tzv. schematismu. Jeho Doktor Meluzin (1973) reagoval pohotově na proces konsolidace a byl pokusem — umělecky arci bezmocným — ukázat, jak se politická krize doby promítala do soukromých osudů a formovala i intimní svět člověka, jak jej rozvracela a jak podkopávala životní základy čestných, leč málo otrlých jedinců. Záměr napsat historickou trilogii nemínil jistě být méně angažovaný a jistě nebyl důsledkem útěku za současností. Takové velkorysé koncepce počítají totiž vždycky s dobovým ohlasem, ať už jakkoli zprostředkovaným, chtějí nějak promluvit k živé problematice. Říhova «angažovaná» koncepce Jiříka a jeho způsobu vlády bude proto jistě typická pro dnešní ideologické postoje tvůrčí elity, pro její názorový obzor, pro její představy, co je a co není v národním společenství nepopíratelnou hodnotou. Říhova trilogie hodlá nesporně oslovovat své současníky, chce jim poskytnout určitý interpretační klíč k ideovým zápasům dneška, prostě románovým «prožitkem» dějinné zkušenosti přispět k hlubšímu pohledu na současné dění. Ano: minulost spojená obrazným obloukem s dneškem proniká ke smyslu našich národních dějin, jenž pak posvěcuje vše, co postupuje v jeho intencích k budoucnu.

Podívat se z tohoto hlediska na Říhův výkon je o to lákavější, že jej můžeme porovnat s pojetím A. Jirásky, kdysi zákonodárce socialistickorealistickej prózy historické a jejích základních atributů, jako je lidovost, ideovost, pokrokovost, demokratismus, realismus atd. Navíc tuto Jiráskovu umělecko-ideo-

vou koncepci teoreticky osvětlil a zdůvodnil první socialistický kulturní politik a marxistický historik Zdeněk Nejedlý. Jeho komentáře k Jiráskovým spisům v edici Odkaz národu můžeme prohlásit v mnoha ohledech za oslavné, chcete-li i naivně popularizační, ale to nic nemění na faktu, že dodnes zůstávají pro oficiální kritiku plně v platnosti. V ohlasu na Řihovu trilogii bylo Nejedlého jméno skloňováno ve všech pádech a Řiha prohlašován za «stoupence nejedlovského historismu». Nejedlého kulturně politický model, se svým poměrem k lidu, duchovní tradici, mravnímu poselství vyplývajícímu ze «smyslu našich pokrokových dějin» se stal zákonem a bude tedy nesmírně poučné, jak s ním oslavovaný současný autor zachází, jaký vztah ke jmenovaným hodnotám má.

Pláč «husitského krále»

Nejedlý napsal doslov k oběma dílům Husitského krále a zmínil se o něm i v předmluvě k Epopejím. Už v ní, po vyjítí prvního dílu (Nejedlý vydal 2. díl až roku 1932, po Mistrově smrti), píše: «... jest jistě víc než nápadné, jak tu Jiří z Poděbrad vlastně ustupuje jiné a vyšší moci té doby — Českým bratřím. Jiří z Poděbrad tu až příliš kompromisuje, ve vnější politice s německými knížaty a ve vnitřní politice v otázkách náboženských. Proto také Jirásek má tu pro něho jen málo teplých slov. Zato tím více lne k těm, které Jiří z Poděbrad pronásleduje, k chudým Bratřím, kteří, když padla fyzická moc husitství, starají se aspoň o udržení jeho moci duchovní, a hledí uskutečnit onen původní sociální ideál husitský... aspoň mezi sebou, v malých svých bratrských osadách. Tak jest Jiráskova láska k lidu silná, že ji nedovedl překonati ani dobový obdiv pro českého, husitského, vlasteneckého krále».

Jirásek už při syžetovém rozvrhování svých «výjevů» — kde za motto si zvolil mj. Jiříkovo zhodnocení ze Starých letopisů «A mnoho dobrého učinil jest zemi České» — pamatoval na to, aby do svého textu dostal všechny závažné společenské síly, jež v jeho pojetí musely nezbytně v příběhu být. Začíná sice scénou v královské zahradě, ale první postavou, kterou nám představí, je králův šašek «bratr» Paleček. Ten se mu stane spojnicí s těmi, kdo tvoří osudovou Jiříkovu protiváhu, s čtenáři Chelčického, s «pikharty», kteří si říkají «bratři» a seskupují se do úzkých společenství nové víry, pro niž platí příkaz neodporovati zlému a nesahat po meči. Vedle Jiřího, který je jaksi nad vřavou dne, modeluje Jirásek podkomořího Vaňka Valečovského z Kněžmosta jako zvilého odpůrce «bratři»; Vaněk tu plní nejspínavější povinnosti muže, odpovídajícího za vnitřní bezpečnost země. Z historie je znám jako autor Luciperova listu, v němž zapřísáhlý husita brojí jak proti kněžím katolickým, tak proti kněžím podobojí pro jejich rozmařilý život, z něhož se už zcela vytratil původní smysl odboje proti katolicismu. Vaněk je tím, kdo vede zoufalý a o to ovšem krutější zápas s odpadlíky, již nejsou s to pochopit Jiříkovy snahy zachránit z husitství, co se dá. Dopouští se krutosti v zájmu svaté věci, v zájmu záchrany kališnictví a jeho ideálu, jehož rozklad vidí. Aby zabránil ještě většímu rozkladu, musí vymýtit ďábla pikhartství. Jeho zprvu politicky zdůvodněný odpor k «bratřím» jako překážce králových rozehraných diplomatických partií se změní až v pudovou nenávisť, schopnou nejpodlejších podrazů.

Mravně odpůrci silou krále jsou tu tedy čeští bratři, představovaní studentem Petrem, dvěma zbožnými bekyněmi Dorotkami a několika dalšími postavami kněží a prostých řemeslníků, kteří jsou «za pravdou boží», jsou proto pronásledováni, vsazeni do vězení v novoměstské radnici, posléze mučení právem útrpným atd. Ličení, jak bezohledná policejní moc této doby láme charaktery vězňů, je až přízračné, stejně jako ličení muk svědomí, kterými trpí ti z nich, kdo odvolali na mučidlech a pak formálně i v kostele, ač v duši stále vyznávají nově nalezenou «pravdu». Po těchto scénách násilí, jež si nic nezadá s represí katolické církve bojující, nejsme na pochybách: z husitského úsilí dojit k světské spravedlnosti, z Husova požadavku «pravdy každému přejte», nezbylo zhola nic.

Už v tomto rozvrhu tedy Jirásek se snahou po historicky co nejvěrnějším zachycení dobového napětí vytváří mnohovrstevný obraz, který vylučuje jednostranné vyzdvižení té či oné síly. Jirásek se sice nezapřísahal dialektikou, ale dobře vytušil ony «prvky nového», jimž patřila budoucnost, alespoň v mravním ohledu, o který přece literatuře má jít především. Nejedlý o tom poznamenává, že na Husitského krále by se mohl přenést název jedné Jiráskovy menší povídky — Konec a začátek, totiž konec husitství a počátek českobratrství, jež posléze sehrálo tak významnou roli v našich duchovních dějinách a v naší kulturní tradici.

Pro složitost a v podstatě bezvýhodnost Jiřího politiky je příznačná postava bratra Palečka. Ten sice krále ctí a váží si ho, ale jako šašek, jenž mu má zprostředkovávat spojení s lidem, neustále kriticky pošťuchuje, má odstup od králových politických kroků a hledá duchovní jistotu právě u «pikhartů», kde nalézá pravou zbožnost i počestný život. Palečkův selský rozum vidí snad zjednodušeně, ale v podstatě správně, že Jiřího «boj» o kompaktnost není žádným bojem, ale handrkováním, v němž vzalo za své všechno, co tvořilo podstatu husitství. Diplomatická poselství, účelové provdávání dcer ve státním zájmu, podplácení mocných knížat při uzavírání mezinárodních paktů, intrikování mezi vlivnými státníky, pomoc císaři proti vzbouřeným vídeňským měšťanům — to všechno jsou akce, v nichž protřelí politici kolem krále v čele s královnou Johannou vidí vrchol Jiříkovy státnické moudrosti. Paleček však to všechno pozoruje se smutkem v srdci, který jen vzrůstá, když státní mašinérie tvrdě vyrazí proti «nepřátelům», kteří sice nepřeložili králi stéblo přes cestu, ale chtějí žít podle požadavku evangelia a v souladu se svým svědomím.

V Jiráskově pojetí Jiříkovy politiky dobře rozpoznáme, že prvotně snad šlechtné cíle postupně zdegenerovaly: proti «bratřím» vystoupil jen proto, že na něj naléhal papež; své děti nutil do diplomatických

ch sňatků jen proto, aby udržel mír; svou moc budoval jen proto, aby českému státu zaručil bezpečnost. Síla věcných vztahů má však svou neúprosnou logiku a promění brzy původní záměr v studený, cynický kalkul, ve vyprázdňené politikaření. «Škoda, že papež nemá syna. Král by mu dal dceru», komentuje kněz Eliáš Jiřího spříznování s okolními králi. A královna vyjadřuje královi — i svou — touhu po moci otevřeně: «Býti spoluvladařem císařovým a míti vlastně sám vládu v svaté římské říši».

Nad krutým světem usilování a zápasů o moc klene Jirásek smírný oblouk plaché lásky Valečovské dcery Noemy a pikhartského studenta Petra. Ta láska je ovšem poznamenána od počátku marností, ale je jímavá svou čistotou, kterou Noema vlastně ani svým sňatkem s jiným mužem neposkvrní: její manžel pan Rychnovský se stává ochráncem bratří na svém panství, zachrání i Petra a svou ušlechtilostí si získá Noeminu úctu a posléze i lásku. Jiráskova potřeba dobré naděje, projevující se v idylickém splétání osudových tragických konců, vytváří i tady z jeho textu typický «obrázek», vylehčující tíživou skutečnost. Avšak tato potřeba naděje se nijak neuplatnila v pohledu na Jiřího.

Autorovy sympatie pro posledního Čecha na českém trůně postupně ochabovaly a přikláněly se stále víc k postavám lidovým. Jiří se z děje začíná vytrácet a — jak říká Nejedlý — «přímo mu (autorovi) mizel z pod rukou». Jirásek totiž rozpoznává, že navenek šlechetný a úctyhodný zápas o zachování kališnického odkazu kryje *mravní úpadek* společnosti, a to je pro něj jako spisovatele rozhodující. Původní záměr oslavit českého panovníka, jenž stál «proti všem» jako kdysi husité a bránil naši samostatnost proti cizáckým uchvatitelům, záměr zrozený snahou posloužit odboji v první světové válce, ztroskotává. Poslední kapitola nedokončeného díla je uzavřena Jiříkovým zoufalým pláčem nad úmrtím mladičké dcery Kunky, kterou provdal za uherského krále Matyáše. A je to scéna krásného zlidštění, která ukazuje Jiřího ve chvíli lidsky pochopitelné slabosti, kdy státnické dekorum šlo stranou a zůstal jen člověk se svou otcovskou láskou. Nejedlý jde však ještě dál: «Pláče nad smrtí mladičké Kunky, obětované jím jeho politice, ale pláče jakoby vůbec nad celým tím smutným výsledkem své politiky. Vše, co chtěl, leží tu jakoby v troskách».

Ano, až sem dovádí Jirásek svého husitského krále. Nejedlý z toho vyvozuje závěr zcela jednoznačný, totiž že jenom choroba by mu nebyla zabránila dílo dokončit. («Ale to samo sotva by mu bylo vyrazilo péro z ruky»). Jeho rezervovanost vůči Jiřímu však «rostla... od kapitoly ke kapitole». Světem skutečné «mravní výše» je Jiráskovi bezvýhradně «svět nového lidu». «A tento svět nejen umělecky zastihuje krále a jeho dvůr... Jirásek dává se tu přímo srazit oběma těm světům, přičemž král je krutý útočník a prosti ti lidé trpící, ale před námi nesporně vítězící oběti. Tím už dokonale... převažuje se váha díla na tuto, lidovou stranu. A král Jiří tento boj nejen nevyhrává, ale přímo prohrává. U Jiráskova a tím i u čtenáře». A jinde: «A Husitský král skončil. Jirásek přestal na něm pracovat — nebylo tu už co říci».

Podle Nejedlého nemohl tedy už Jirásek pokračovat v psaní svého díla, protože se dostala do nepřeklenutelného rozporu jeho původní koncepce «krále-‘husáka’», jak mu říkal, s historickou skutečností, kterou rozvinul. Jiří odtržený od lidu je mu přes svou obratnost postavou tragickou, beznadějně propadlou vlastním velikášským ambicím. Neboť «co není neseno lidem, je slabé a nakonec selhává», říká o tom opět Nejedlý. V době, kdy představa našeho samostatného státu mohla být doslova ideově inspirující, Jirásek odmítá oslavit v Jiříkovi z Poděbrad symbol této státnosti a jako spisovatel hodný toho jména se staví na stranu trpících prostých lidí, v nichž žije naděje na mravní obrodu, protože pro ně je nejvyšším příkazem život v jednotě svědomí a činů.

Strážlivě uvažující člověk by jistě našel pro Jiřího politiku nejednu omluvu a pochopení pro jeho nezbytné diplomatické iniciativní činy. Vždyť byl snad první v našich dějinách, jenž ovládal «umění možného», pohyboval se svírán z mnoha stran, musel mít ohledy na velmocenské tlaky papeže a na agresivní choutky sousedních německých knížat. Strážlivě politicky uvažující člověk by asi také našel u českých bratří mnoho iluzivnosti, neschopnost uvědomovat si tvrdou realitu, vytkl by jim beranovitou neochotu brát v úvahu mocenské postavení země a další hříchy. Jak vidět, Jirásek takto uvažujícím člověkem nebyl. Jeho stanovisko mělo jiné těžiště: neznalo kompromis v základních mravních soudech. Tady platila pro něj zásada «padni komu padni», nikoli ohledy. Osměluji se říci, že to bylo stanovisko moderního umělce, nad nímž vládne jediný zákon, zákon umělecké etiky, který nelze beztrestně přelstít. Umění ve svých největších představitelích vytvořilo nepodplatnou tradici: v každém, ať vznešeném vládcovi či velkém mudrci, ať v prokletém zločinci či v povrženém chudákovi hledá člověka, z jejich duše vynáší pro nás všechny poznání «posledních pravd» o člověku, o tom, na čem spočívá princip lidskosti, umožňující nám přežít v krutém světě násilí, manipulace, ohrožení, pošlapávání důstojnosti a slídění ve svědomí.

«Starý, dobrý» Jirásek, klasik, jenž dostal vlastně výhost z moderní literatury a živoří na okraji zájmu starších čtenářů, v této tradici tvořil. Nad ní mu nebylo vyššího příkazu, rezignoval i na aktuální celonárodní zájem, na potřebu vzkřísit pro ohroženou zemi památku «husitského krále», symbol a vzor spravedlivého vládce. Mravní pravda, pravda umění mu to nedovolila. V jejím znamení ukončil své «výjevy z velkého dramatu» zoufalým pláčem krále Jiřího.

Mírotvorce a muž s mečem

Když si rozvrhoval syžetové linie své trilogie B. Říha, rozhodl se učinit ústřední postavou muže, jenž bude mít možnost vstupovat do nejrůznějších prostředí, od královského dvora po měšťanské domy, jenž se bude zúčastňovat válečných výprav a bitev atd. Syžetovým pojítkem ve všech třech dílech je

Marek z Týnce, nemanželský syn jistého velmože, pak rytíř a nakonec královský hejtman. V prvním dílu (Přede mnou poklekni) sledujeme jen soukromé osudy mladého chlapce na pozadí dobové kulisy, v druhém dílu (Čekání na krále) už Marek závratně postupuje a v třetím dílu (A zbyl jen meč), který zachycuje vrcholnou dobu Jiříkova panování, se pohybuje mezi nejvyšší šlechtou, vyjednává za Jiřího s velmoži, ba dokonce s králi — což už je historická licence dost povážlivá. Budiž!

Všimnout si však musíme něčeho jiného: hlavním hrdinou je tu — dnes bychom řekli — vysoký státní zaměstnanec, jenž má za úkol «udržovat právní řád», zachází stále s mečem a je tedy něco jako nejvyšší vojenský či policejní (bezpečnostní) Jiříkův spolupracovník. Přirozeně je jeho obdivovatelem a oddaným služebníkem, který plní i nejsložitější příkazy pohotově a vždy perfektně. Jeho pravou rukou je rotmistr Václav Bric, jenž «slučoval v sobě přichylnost k Markovi s jasnozřivostí špióna» (s. 49) — původně totiž byl špiónem pana Koldy ze Žampachu — a podle doslovu V. Stejskala v edici Klíč «reprezentuje v trilogii lidový živel» (!). Naskýtá se nám tedy dost neobvyklá podivaná: «svět lidu» tu představují dva vysocí důstojníci bezpečnosti!

Tento výběr ústředního hrdiny má přirozeně důsledky pro další dějové rozvíjení příběhu. Z autorova obzoru mizí veškerá duchovní hledání, postavy žíznicí po obnově skutečné «zbožnosti» jako nezbytné podmínky tehdejšího společenského zdraví, nevyskytují se v něm epizody dýšící niternou potřebou nalezení spravedlivého lidského řádu, a místo toho se na čtenáře o překot hrnou scény usilující o napínavé líčení zásahů tehdejšího bezpečnostního aparátu, scény dobrodružného boje s podvratnými živly a úspěšných policejních lstí, zkrátka «zavádění pořádku» tvrdou rukou odborníka.

Markova činnosti s sebou nese spoustu nebezpečností. Nepřátelé se mu podle mstí: zapálí například tchánovi mlýn na Labi a slehne se po nich země. Vzápětí nový požár v Zábouří, kde žijí Markovi přátelé. A zas: žháři přišli, otrávil psy, zapálili dům a zmizeli. «Proti Markovi a jeho rodině stojí nebezpeční nepřátelé. Patří k jinému druhu lidí (!). Ani Václav Bric je neuměl určit. Marek bude muset nadále dávat větší pozor, než na jaký byl dosud připraven» (s. 39). A hned zase další vzrušení: «Tři pacholci s prázdnými obličejí» unesou Blanku Valečovskou. Marek hned usoudí: «Někdo musí stát v pozadí!» — a je mu jasné, kdo. Musí ho ovšem napřed usvědčit a není to nic snadného, protože jde o pána vysoce postaveného.

Daleko závažnější je však boj se zemskými škůdci. Ti vyvázejí z Čech stříbro a do země pašují nepřátelské letáky. Marek se jim musí dostat na kobytku, ale jak? Za pomoci Kateřiny ze Zábouří, odvážné, rezolutní ženy, takřka mužatky, vymyslí lest: Kateřina se převlékne a jako špiónka v Kutné Hoře vypátrá, že hlavou spiknutí je Robert Židek, i to, jak se transakce provádějí: «Formani ani nevědí, že vezou bedny s dvojitým dnem... Pašované kovy jsou maskovány nákladem olova pro Příbram a Kašperské Hory» (s. 88). Tyhle pašeráky zlikviduje rotmistr Bric. Marek řídí složitější akci na Staroměstském rynku, kde je právě masopustní rozpustilé veselí a v něm se skrývá hlava spiknutí Robert Židek převlečený za mastičkáře. Marek sebere dvacet mužů «vybavených smělymi rysy a chytrými očima», ujistí je, že «zůstávají i nadále veřejným mečem a hlučnou polnicí svého krále, ale tentokrát se musí přeměnit v ostrážité a chytré lišky, protože budou mít co dělat s protivníkem nad jiné prohnáním a nebezpečným. Mimoto bude třeba včlenit zákrok královské stráže do masopustního reje takovým způsobem, aby lidové veselí spíše posílil, než aby rušil leskem tasených zbraní». To se taky stane. Na pódium, na němž vyvádí mastičkář vulgo Židek, šejdíř ve velkém, «vyskočí pět nebo šest lamželez, chytanou mastičkáře za ruce a za nohy, rozhoupou ho a hodí velkým obloukem do nejbližšího houfu», kde se ho chopí další převlečení policisté a odnesou zatčeného do vrat Staroměstské radnice. Autor tuhle scénu končí rozmarně: «Co se vlastně stalo v tomhle masopustním úterý? Zhola nic. Jen se na pódiu vyměnil mastičkář. Bude jistě lepší než ten první» (s. 93).

Marek nevychází ze starostí. Král totiž vydal «příkaz zesílit ostrahu našich hranic, aby poslové zmíněných pánů a církevních hodnostářů nemohli přenášet pomlouvačná psaní, navíc pak se objeví nepřátelské letáky i v Kutné Hoře. Pokud jde o ně, dává mu rozkaz paní královna Johanna: «...odjedeš do Kutné Hory co nejdřív a vyšetříš, kdo rozšiřuje ve městě tyhle letáky. Nemůžeme si dovolit, abychom tu měli vnitřního nepřítele» (s. 210). Obratný a zkušený Marek samozřejmě vše zvládne a veřejný pořádek je zachován!

Záliba v této honbě za nepřáteli, viděné na úrovni dobrodružné četby pro mládež, přirozeně ani neumožňuje, aby se do textu dostalo cokoli myšlenkově závažného z dobových sporů, nebo aby byla dobová společnost představena ve skutečně cílevědomém, vášnivě stranickém zápolení o uplatnění rozporných zájmů třídních, skupinových, náboženských apod. Vše se pohybuje v rovině duchaprázdných záznamů z namáhavého úsilí královského hejtmana, tedy strážce veřejného pořádku, a samy autorovy komentáře je myšlenkově nepřevyší ani o milimetr.

Složitosti mocenského zápasu

Toto pojetí skutečnosti způsobilo, že pro to, co bylo Jiráskovi «novým prutem», jenž vyrazil z původního kořene husitství, totiž pro české bratry, se v trilogii nenašlo a ani nemohlo najít místo. Říha vidí krále Jiřího jednostranně, pouze očima Marka z Týnce a jeho přátel jako ideál panovníka moudrého, dobrotivého a daleko vidoucího, jenom semtam nechá některou epizodní postavu dost záhadně utrousit nějakou mírně pochybovačnou poznámku. Pro Marka Jiří «představuje v českém státě záruku veřejné bezpečnosti a občanského pořádku», a to je rozhodující. Nějaké ty nechutné kompromisy se

musí spolknout, nějaké to násilí přehlédnout. A vrtochy nespokojených hledačů boží pravdy ho už vůbec nezajímají. Hlavní je, že stát vzkvétá. Mluví o tom sebechvalně sám Jiří docela bez ostychu jako pravý moderní politik: «Pohledte na naši zem: Praha se zbavila rozvalin a znovu zkrásněla, naše tržiště a kotce překypují zbožím a lidmi, pole jsou obdělávána, mlýny melou naplno, vinice jsou okopány, doly vydávají bohatství země, obchod se pilně rozrůstá. Náš stát povstal z trosek k nové důstojnosti, která je uznávána našimi sousedy blízkými i vzdálenými. Získali jsme na svou stranu mnoho přátel, ale současně se množí a sílí naši nepřátelé. . . » (s. 136). Po tomto referátu je už jasné, že ekonomika země spočívá na dobrých základech — to ostatní je vedlejší.

S vnějšími nepřáteli se král dokáže vypořádat, má dost vojska i schopných a statečných vojevůdců — i když jsou to teď placení žoldnéři a ne «boží bojovníci». S vnitřními nepřáteli je to horší — král ovšem nemá na mysli kacíře, ale politické odpůrce, o pikhartech raději nemluvme. Na toto téma mají spolu rozhovor Jiří a jeho nejvyšší důstojník zemské bezpečnosti Marek z Týnce poté, co Marek nastraženou pastí zatkne Roberta Židka:

«— Robert Židek je už odsouzen? — nezdrží se Marek.

— Do týdne bude popraven.

— Je to nezbytné? — zeptá se Marek, i když si je vědom, že tato otázka je zároveň částečnou prosbou o milost.

— Ano, — přikývne král a snaží se přímým pohledem vedrat do Markových sklopených očí. — Král si nesmí dovolit, aby se shovívavost stala zdrojem nesnázi, zmatků a dalšího narůstání nepořádku.

— Chápu to, — souhlasí Marek. Vždy právní řád sám hájí.

— To předpokládám, — odpoví král. . . — Ale dodnes si myslím, že jsi nepochopil, proč musel umřít Jan Smiřický.

— Je to tak dávno, — hlesne Marek. . .

— Ty nevíš, co je boj o královskou moc, — mluví král spíš k plamenům v krbu než k Markovi. — Když někdo řekne, buď ty nebo já, musíš taky říct, buď ty nebo já. Kdyby ses podle toho neřídil, prohraješ. Dávno jsem ti to chtěl sdělit, abys věděl, že takové jsou zákony života, tak to chodí na celém světě».

Markovi tahle lekce nesmírně pomůže, dokonale krále chápe a uvědomuje si, že občas zbytečně «zapomíná. . . na zájmy vysoké politiky», a to je nepřipustné, věci se musí vidět ze všech státních hledisek. Nějaké mravní problémy si s tímhle mocenským dilematem nepřipouští. Jakmile pochopil dialektiku královské laskavosti a krutosti, může sám zase poučit učenecky od života odtrženého vědátora, historika Šimona ze Slaného, že současné boje nejsou mstou za staré bezprávi, přesvědčit ho, v jak složitém postavení je král. Šimon po celonočním uvažování o diplomacii krále ji nakonec porozumí, jak se přiznává, ale pořád má přece jen jisté pochyby: «Boj za nějakou vyšší ideu jakoby se u nás vytratil».

Marek mu tedy podá vysvětlení:

«— Šimone, ty ani já nemůžeme vlézt do lidí, abychom přesně zjistili, co si myslí a cítí (!!). Mně se zdá, že je dnes ve hře nejen msta, ale taky smysl pro důstojnost a svéprávnost českého národa. Jsme jedním ze sloupů, na kterých stojí Evropa (!).

. . . — Žijeme ve složité době, — vzdychne Šimon. — Aby se touhle dobou historik prokousal, nezbyvá mu nic jiného, než aby jedno zvětšoval a druhé zmenšoval (?!).

— Jsem rád, že jsi porozuměl našemu králi, — poznamenává Marek.

— Není to lehké a nedaří se to vždycky. Mně už se taky stalo, že jsem uvízl v síti okamžitého neporozumění.

— Je to velký král, — souhlasí Šimon. — Národ ho oceňuje už dnes. Až tu nebude, bude ho oceňovat ještě víc» (s. 252-253).

Markovo propagandistické umění tedy slaví úspěchy, přesvědčil skeptického intelektuála, ukázal mu, že člověk nesmí podléhat kolísání, musí i zdánlivě nepochopitelné kroky královny vidět v širokých souvislostech, a pak pochopí, složitost doby si je přece vynucuje, jinak to nejde. Rýpalové, kteří by chtěli hledat původní smysl husitství a rozvíjet jeho mravní poselství, jsou beznadějně naivní, nic takového se přece ve světě nedá uskutečnit.

Ríha je tu nepokrytým obhájcem diplomatického kompromisnictví jako jediné cesty k zabezpečení hospodářsky silného státu. Na zmoudření svého hrdiny Marka a historika Šimona dokazuje, že pochopit složité zákruty politického handrkování, při němž se vyprodává ideová podstata za vnější prospěch, není tak jednoduché, občasné Markovo «uvíznutí v síti okamžitého neporozumění» je toho důkazem, diplomatické taje mají nesmírné hlubiny.

Tady všude vtahuje B. Ríha čtenáře — jak vidět — do mocenskopolitické sféry, učí ho chápat složitosti kalkulace vládnutí, při němž je nutno mít steré ohledy, přistupovat na kompromisy, ale zároveň tvrdě hájit vlastní zájmy a ničit nepřítele bez slitování. Našeho romanopisce vůbec nezajímá, jaké lidské drama prožívá člověk, stojící na průsečíku evropského zápasu o podobu příštího světa, co se za jeho navenek strohým postojem skrývá, co na něj lidsky doléhá, jaké vnitřní napětí přemáhá. Příznačné je, že Ríha vůbec nevyužije historického faktu, který tak dobře posloužil spisovatelské potřebě Jiráskově, totiž smrti Jiříkovy milované dcery Kuny, provdané ve státnickém zájmu za uherského krále Matyáše. Vůbec tuto epizodu pomíjí, protože by musel ukázat Jiřího i jako člověka, nejen vladaře, vhlédnout mu alespoň chvíli do duše. Ríha však ve svém dile nikde není schopen psychologické introspekce, duševní a citový život postav je mu zcela uzavřen, tajemství lidské psýchy je mu nepřístupno. O to víc je přímo

fascinován slovy «nitro», «vnitřní», «pocit», «cit», «cítit», ta se u něho opakují v neuvěřitelně husté frekvenci. Proto zůstává na povrchu událostí, u zcela vnějškového napětí.

Klasik buržoazní éry Jirásek nebyl s to přejít mlčením ideový úpadek husitismu a jeho obhájce Jiřího z Poděbrad, málo ho zajímaly dvorské diplomatické kombinace a problémy moci, stále víc se soustřeďoval k postižení dobového mravního rozvratu, který se za vnějším leskem tajil, a lnul k silám, které mohly rozvrat překonat. Klasik současné socialistické prózy je uchvacován pozlátkem vládnutí a moci, vytváří apoteózu silné vladařské ruky, sugeruje čtenáři názor, že zájem státu je nade vše. Člověk může najít své štěstí jen tehdy, ztotožní-li se s jeho cíli, jinak je rozdrčen. Že se při tom budování silné vlády jaksi vytratila «nějaká vyšší idea», v důsledku čehož dochází k mravnímu ohrožení celé společnosti, autor vůbec nepostřehuje, vztah cíle a prostředků je pro něj bez významu.

Zkrátka: razantní posun v postoji k problematice vládnutí, k vztahu moci a mravnosti je tu proti Jiráskovi (a Nejedlému) zcela evidentní.

Lid jako stafáž politiky

Na tom ovšem rozdily dvou koncepcí jiříkovské doby zdaleka nekončí. Už jsem naznačil, že pro «nový svět» hledačů pravé zbožnosti, jdoucích pokorně leč důsledně za suverenitou lidského svědomí, se nemohlo v Řihově románu najít místo. Pochopitelně, že tu mezi postavami schází i «bratr» Paleček. O kacírích, pikhartech se tu mluví jen okrajově jako o čemsi nepříliš významném, s čím je třeba se vypořádat. Autor však nevytvořil jedinou postavu, jež by typizovala toto hnutí. Mistr Václav, vyučující Markova syna, má sice myšlenky, jež «se do naší doby moc nehodí», jak se výslovně v textu praví, ale českým bratrem není. Řiha prostě vypouští tuto mocensky sice slabou, zato však «mravně vyšší» dobovou sílu ze zřetele, protože by to mohlo poskvřnit čistý štít proslulého vladaře, jehož trestající ruka dopadá jenom na ty vskutku provinilé.

Nicméně «lid» tu tak či onak musí být připomenut. A také je. Poslyšme, jak o něm mluví «husitský král» sám:

«— A teď chci říct, proč se nemůžeme ve jménu kalicha obrátit na lid naší země, jako tomu bylo v dobách husitských. První důvod je prostý: i tady mezi námi vidím tváře věrných katolických pánů. Ptám se vás, proč bychom je měli od nás odhánět? A potom: když se jednou zvednou lidové houfy, nikdo neví, jaké budou konce. Možná že bychom byli první, kdo by byli smeteni.

— Král ví, co mluví, — šeptá Šimon Markovi.

— Ano, — přikývne Marek, ale přitom si uvědomuje, že král, který vládne kališníkům a katolíkům dohromady, ztrácí svobodu rozhodování».

Tim je tento truchlivý projev Jiříkova politického debaklu pro autora vyřízen, už se k němu nevrací, přijímá ho jako fakt, který nemá žádné další důsledky pro jeho posuzování Jiřího politiky.

A stejně jako pán chová se i kmán. Když potřebuje Marek nahnat kutnohorské havíře na kopání obranných valů proti Matyášovi, dohaduje se s purkmistrem, jak na to. Ten mu poradí, že by s nimi měl laskavě promluvit, «aby věděli, ve jménu čeho mají pracovat».

«Ale o jedno vás prosím, — zachmuří se purkmistr a jeho obličej v té chvíli vyjadřuje, že tento významný hodnostář je ve vleku protichůdných sil. — Nedávejte jim do rukou zbraně. — Nic takového nemám v úmyslu, — potvrzuje Marek bez rozmýšlení. Zná ze své vlastní zkušenosti horkou kutnohorskou půdu...» (s. 230).

Může být smutnější přiznání krachu kališnického oportunismu, než je toto? A přece autor románu není tímto faktem nijak dotčen, nic z něho nevyvozuje. Lid, jehož účast v společenském hnutí byla pro Jirásku (a Nejedlého) měřítkem skutečného pokroku a revolučnosti («Co není neseno lidem, je slabé a nakonec selhává» — Zd. Nejedlý), je tu vymanévrován typicky oportunistickými argumenty z účasti na historickém vývoji, je mu přisouzena role skrovného robotěze, jenž nesmí dostat do rukou zbraň. B. Řiha však přitom dobře ví, že k lidu je třeba se chovat s úctou a vážit si ho. Proto svého hrdinu pověřuje úkolem promluvit k havířům a od srdce jim poděkovat za obětavou práci pro vlast. Pasáž, kterou budu teď citovat, mluví sama za sebe, ale chtělo by se skoro říct, že volá do nebe. Promluví typický funcionář s typicky «stafážovitým» vztahem k lidu:

«Zatouží jim pohlédnout do očí a po lidsku s nimi promluvit. Shromáždí se kolem něho v té chvíli mlčenliví a vážní. Snad mají strach, že budou zklamáni. Marek se po nich dívá a jejich pohledu neuhýbá. Naráz pochopí jejich soudržnost, sílu a hornickou pýchu. Nedá mu moc práce, aby v tu chvíli odložil svou hodnost královského hejtmána a velitelský tón řeči. Chce, aby se jeho slova dotýkala uší skrytých v jejich nitru.

«Náš národ z pokolení na pokolení si předává heslo: Čechové, braňte svou zem! Došlo i na nás, abychom svou vlast ubránili a tohle heslo předali svým dětem. Zahradili jsme cestu nepřátelům a zrádcům. Postaráme se, aby tudy nikdy neprošli. Jménem krále vám děkuji za vaši pomoc a slibuji, že ve všech časech budeme dbát, aby vám nechyběl výdělek, aby vám nechybělo jídlo, aby vám nechyběla pravda» (s. 236).

Co věta, to perla funkcionářské fráze. Jak může tenhle vysoký důstojník, slídící jen po škůdcích, slibovat havířům, že jim nebude chybět pravda? Vždy se o ni nikdy nezajímal, jeho starosti jsou zcela jiného druhu. Autor ani nepozoruje, že z božího dopuštění tu vyjádřil i za sebe, jaký je jeho vztah k úlo-

ze lidu v dějinách, jak ho chápe formálně jako beztvarem «masu», k níž je možné leda občas pronést mnohoslibný slavnostní projev jako k stafáži politiky. Je to zcela v rozporu se skutečně demokratickým pojetím Jiráskovým (a ovšem Nejedlého), jež bylo donedávna závaznou normou socialisticko-realistické literatury.

Jednota národa a její rušitelé

Když nám takto B. Říha předvedl své chápání vzájemného vztahu moci, násilí a úlohy lidu, uzavírá všechno to Jiříkovo tragicky marné úsilí zachránit kompaktáta, která už pozbyla jakéhokoli životního významu a jsou jen pláštíkem pro mocenské zápoleň, uznaným zhodnocením historika Šimona ze Slaného: «Obdivuju se mu čím dál více». Aby to mohl Šimon říci, musí mu náš autor přihrát jeden veledůležitý argument, který je ovšem na štitu s historickou pravdou. Tento historik píšící kroniku Jiřího panování je přesvědčen: «Získali jsme víc, než si myslíme: nejen církevní statky, ale zvýšili jsme svou vnitřní poctivost (? !). A taky mezi námi padly umělé přehradky . . .». A teď pozor, vyvrcholení: «Našimi spojenci se stali i dosavadní kacíři z jednoty bratrské».

Pronásledování těchto kacířů nám autor zamlčel, aby nepoškodil Jiříkovu dobrou pověst. A teď je najednou udělá královským spojenci! Co ty «berany» přimělo k tomu nečekanému a nikde umělecky nedoloženému obrátu? Marek má vysvětlení: «Chápu to. Nepřítel národ sjednocuje a utvrzuje». Ano, národ musí být jednotný, všichni za jeden provaz, jen tak je možné odolat nepříteli, kdo by se vyčlenil z této jednoty, byl by přece zrádce — a s těmi se ovšem musí zkrátka! Proto i čeští bratři nahlédnou blahodárnost Jiříkovy politiky a zanechají snů o neodporování zlému, o dábelské podstatě moci, o potřebě žít evangelicky prostě atd. To ovšem všechno jen v autorově fikci, protože se mu to hodí do bezproblémového obrazu moudrého panovníka a protože taková je jeho představa o vztahu jednotlivce a společnosti.

Ostatně, existuje ještě jeden pádný důvod, proč se pikharti mají zařadit do celonárodní jednoty, jak ji chápou Jiříkovi pomocníci: jejich víra je totiž chiméra, pro kterou nestojí za to trpět. Když Marek mluví s přítelem Simonem o mistru Václavovi, jehož pro nápadně prostý způsob života podezírají z možných českobratrských sklonů, uvažuje Šimon takto: «Když chce žít po klášternicku, ať tak žije», krčí rameny Šimon, «ale nemělo by smysl, aby trpěl jako sektář» (! !).

Tady je to! Trpět pro víru, tj. pro přesvědčení, pro nalezenou pravdu, pro záchranu čistého svědomí je přece zcela zbytečné! Kdo z toho co má? Přispěje to nějak k moci státu? Naopak! Autor tuto repliku své postavy ještě podtrhne tím, že Marek s ní souhlasí. A je to jen další bezděčné «přeřeknutí» našeho autora, jehož si není vědom a jež prozrazuje jeho názor na úlohu duchovního zápasu o mravní podobu národa. Pro myšlenku, ideu, názor, nestojí za to trpět, natož umírat!

Je třeba dalších důkazů, aby bylo zřejmé, jakou proměnou prošel ideologický postoj českého spisovatele od dob, kdy pro něj bylo svaté hájit především duchovní hodnoty, ideovou páteř národa, bit se svým dílem taky o onu «boží pravdu», která je totožná se spravedlností a čistým lidským svědomím a nemá nic společného s dobrým bydlím?

To není náhoda nebo přehlédnutí, že se do Říhova románového konceptu nevešly problémy Jiříkova boje proti «kacířům». Autor je přechází záměrně, přesvědčen, že se nad nimi mají raději zavřít vody zapomnění jako nad něčím omylným, zbytečným, co jen překáželo rychlé státní konsolidaci po letech rozvratu. Jestliže Jiráskovi tanula na mysli především mravní výše národa, pevnost jeho ducha, smysl pro spravedlnost, ochota bit se za život v pravdě «až do těch hrdel a statků», jsou pro dnešního socialistického spisovatele tyto otázky zcela nepodstatné. Na jejich místo nastoupil zájem o ekonomickou prosperitu země, o zajištění státní bezpečnosti a jednotu národa, nerušenou pochybovači se zjitřeným svědomím. V tom se jistě obráží vývoj doby i společenského vědomí. Jiří z Poděbrad nebyl zřejmě vyvolán z hlubin věků náhodou.

*
* * *

Netvrdím, že by prozaik tvořící v tradici Nejedlého historismu, za jehož stoupence H. Hrzalová Říhu bez důkazů prohlašuje, musel docházet k naprosto shodným závěrům s Jiráskem, že by musel hodnotit Jiřího zcela v jeho intencích. (A vůbec už si nemyslím, že by nebylo možné vidět polipanskou dobu úplně jinými očima). Jistě by na základě nového poznání a originálním osvětlením méně známých faktů mohl přijít se svou, osobitou a třeba i protichůdnou koncepcí. Říhova apologie pevné vládnoucí ruky, vyvádějící národ ze zmatků, silné státní moci obávané nepřáteli, podřízení morálních požadavků mocenským potřebám, lidu jako stafáže politické hry atd. však nevyplývala ani na jediném místě z vlastní myšlenkové interpretace dobových vztahů, v textu románu nenajdeme ani jediný vážný pokus o nový, hluboký výklad jiříkovského dramatu. Zato z něho vyčteme snadno snahu dosáhnout aktuální odezvy historického příběhu. Autor to však činí způsobem, který postrádá uměleckou a historickou věrojatnost a navíc je v základních ideových aspektech v příkrém rozporu s jiráskovsko-nejedlovskou tradicí. To oficiální kritice nijak nevadí, aby trilogii nevřazovala právě do této tradice a nepěla na ni chválu. Přirovnává ji dokonce k umělecky výsostnému poselství Vladislava Vančury.

Větší zmatek kritérii si lze sotva představit.

Srpnový den

(fejton)

Muž se probudil pozdě a sám. Přečtl si, co napsal v noci, pak teprve se oholil a umyl. Vyhlédl do dne a zdálo se mu, že si zaslouhuje volno. Ne že by článek byl hotov; chybělo mu jemné dopracování a pointa, ale měl to hlavní, co ho k ní jistě už dotáhne. Oblékl si lehké kalhoty, jež pro lepší formu autorovy figury ztužil řemenem, přes to nechal splynout srpnovou košili a vyšel. Na ulici hned cítil, že toto je ten živý letní vítr, co rozklusává chlapce, jimž se podařilo utéct z domu.

Teď dostal chuť na jídlo. Vešel do mléčné jídelny. Koupil si sklenici chladného mléka, pil a přitom v zrcadle pozoroval, jak starší, svěže suchý pán v srpnovém klobouku, pojídající chleba se smaženým vajíčkem, pozoruje dívku, ulizující po lžičkách zmrzlinu se šlehačkou. Dopil zároveň s nimi, aby mohl pána sledovat, jak půjde za dívkou.

Šla volně a kývala vycházkovým košíkem, v němž ležela kniha, plavky a sluneční brýle. Náš muž pozoroval, že starší pán vidí, jak dívce sluší modrá blůzka bez a srpnová sukne, jež proti slunko dává známý klínový efekt. «Jenom doufám», pomyslel si náš muž, «že nikdy nebudu takto očima omakávat mladé ženy. . .», a vtom také starší pán zatřepal hlavou a rázně se obrátil k výloze železářství. To strhlo i našeho muže k výloze, kde nic hledaného neviděl, zato však zaslechl, jak si pán bručí cosi jako «Té naší stařecké pošetilosti!», než vstoupil do krámu.

Muž ušel ještě třicet kroků a stanul před knihkupectvím, aby zjistil, zda vyšlo něco nového dobrého, a hle: «Zelený vítěz», výbor ze Zeyera. Když pak s balíčkem převázaným stužkou rozmýšlel před světly křížovatky, má-li se dát rovně k nábřeží či vpravo nahoru k parku, poznal, že zas už stojí vedle staršího pána. I ten si toho všiml, rozpacitě ukázal na mužův balíček a řekl popleteně: «Takže. . . zase Zeyer, nakonec?» Stejně popleten ukázal muž na kornout zřejmě odchlípující pánovu kapsu pánovy blůzy a řekl: «Vy zas. . . zdá se, že konečně vyšly mosazné vruty, čtyřky, se zapuštěnou hlavou». Světla semaforu trvala, oba muži čekali a pán řekl: «Všiml jste si, co jich zas všude je?» Muž se rozhlédl náměstím a uviděl je — srpnové strážníky. Řekl: «Co pořád chtějí potlačit asi?» Pán se usmál: «Naše zapominání, nejspíš». Dotkl se slaměného klobouku a vykročil k nábřeží. Muž nahoru k parku.

Odtud shora se zdálo, že město dole správně trvá bez nešťastných změn. Jak za mužova mládí a dřív se štíty a střechy, kopule a věže slévaly nad ulicemi, kudy lidé kdysi osobně nosovali budoucnost. «Ti ale dopadli, ti dopadli», pomyslel si muž, a za chvíli: «To já jsem ještě dopadl krásně!» A jako když tu stával s dětmi, pořád většími, v průzračném vzdu-

chu se od sebe lehce odlupovaly věci a bylo čistě vidět kouli plynojemu v Libni, jízdní sochu Žižkovu, věže Ludmily, oblouky mostů i sráznou skálu Vyšehradu. Jen kde tenkrát ležela už pole, jako pohádkové bílé hradby vznášela se teď nová pražská města. Všecko jak na drobnomalbě, jakou umí jen malíř staromilec — nadějný srpnový vítr.

Po schodech dolů a přes most zamířil muž na výstavu české fotografie z let 1918-1938. A tu ho najednou měl — ten zaniklý život z ulic: jeho slibný republikánský vzmach, jeho žádostivost světa i jeho fotogenickou bidu. Muž s úmyslnou nepozorností míjel autory prostoduše zaujaté perspektivami betonových stěn jako Funke, nevrle hleděl na koláže Štyrského a Toyen, podivuhodně dnes nicotné v srovnání s původní jejich ctižádostivou směřovatností pro tvorbu i život, a zas už ho nevzrušily Drtikolovy ženy, zneužitě za ideový symbol či dokonce jen patetický ornament. Naopak přál déle vidět Schneebergovy obrázky z ulic, Sudkova zátiší a krajiny, Berkovy tramvaje a neóny, Lauschmannovy skály a stromy. . . hledme, našemu muži je dobře s netřídní piktorialistickou fotografií! Budí v něm očividný stesk po intimních prostorách světa, ztracených ne náhodou od chvíle, kdy ve vývojce převzala moc Teigova fotografie «světa na pochodu». Snad byla avantgarda přesná v kritice přítomnosti. Ale její myšlenky o budoucnosti byly mlhavé a mylné jak myšlenky děcka. Žárem dlažby zemdlený dav nacpával se do autobusů jedoucích podle seškrtaného, srpnového jízdního řádu, když se muž protlačoval pryč, s myšlenkou: Celý zjev Kašpaříkova «Oběšence», jeho šaty i tvář, mluví o tom, proč si zoufal. Jakým ale objektivem či jakými technikami vypo-
dobníme, co zabijí dnešní sebevrahy?

Kaštany, jejichž listí začalo už rezivět, skláněly se nad stoly v restauraci «U kotvy», kde muž seděl u pozdního oběda. Několik jiných osamělců popíjelo pivo, mladý pár otáčel v tichém hovoru sklenicemi červeného vína, tři starší dámy pily kávu. Starší pán v slaměném klobouku tu nebyl, zřejmě. Čtyři napodiv slušní mladíci zpívali si při kytarě tiše moderní romantickou píseň, a nikdo, to bylo na tomto srpnovém dni nejpodivnější, nepřišel je napomenout ani legitimovat.

Už před večerem odemkl muž dveře svého bytu. Na věšáku uviděl povědomý slaměný klobouk. Otevřel dveře pokoje. . . a tam seděl srpnový pán. Dočítal si jeho noční práci. Vzhlédl teď, pomalu propouštěl listy z prstů a pravil: «Hm. Ta úvaha o naší mravní odpovědnosti za dívky, jež potkáme na ulici, je výborná, humánní a hlavně potřebná. Zato odstavec o fotografii je ošemetný a hlavně pořád ještě zmatený. Výjev ze zahradní restaurace, hm, není vymyšlený? Ale celé je to hlavně moc dlouhé a musí se to zkrátit na tři stránky». Autor cítil, jak ho ta přátelská a moudrá slova dožrala. Usedl naproti, zběžně prolétl své čtyři listy, pak vzal pero a ukázněně vyškrtl tu potřebnou úvahu o mravní odpovědnosti za dívky potkané na ulici. Na první stránce pak vyhledal v třetím odstavci slovo «očima» a vepsal před ně slůvko «jen». Opravený článek zdvořile podal svému společníkovi.

V noci krátká srpnová bouřka očistila město skoro od všeho zlého.

(Srpen 1982)

O TOTALITNÍM MYŠLENÍ

P. Ricoeurovi,
jemuž vděčím za podnět
k této úvaze.

Pro totalismus je charakteristické zejména to, že k nastolení a udržení své vlády používá — v rozsahu dříve nevídaném — «zbrani» ideologických. Mluví-li naše oficiální propaganda o kultuře jako o «ideově zbrani» komunistické strany, není to vlastně žádná fráze: specifikum totalismu spočívá právě v tom, že svých cílů nedosahuje zdaleka pouhým fyzickým terorem (což dokáže kdejaká diktatura), nýbrž vyváženou kombinací teroru fyzického a psychického, přičemž tento je z dlouhodobého hlediska důležitější než onen. Jinými slovy: totalismus vychází z poznání, že jen tehdy může trvale udržet své panství a zajistit si poslušnost svých «subjektů», podaří-li se mu podmanit si duši člověka. Usiluje o to pomocí speciálně uzpůsobené ideologie, kterou podává dokonale vypracovanou technikou monopolizované propagandy. Leč to je téma příliš široké, než abychom je mohli nyní — byť jen v hrubých rysech — celé obsáhnout. Přejdeme raději ihned k otázce, kterou se chceme zvláště zabývat.

Je zřejmé, že totalitním ideologiím odpovídá určitý způsob myšlení, z něhož na jedné straně samy vyrůstají a v němž pak na druhé straně nacházejí prostředí příznivé jejich masovému rozšíření. Jedině takto si můžeme vysvětlit mnohé překvapující podobnosti, s nimiž se setkáváme u totalitních ideologií obsahově veskrze rozdílných; srovnáme-li oficiální propagandu z protektorátu a ze současnosti, žasneme nad tím, jak blízké si jsou — při vši obsahové různosti — svými myšlenkovými postupy, terminologií, slovními obraty, svými obrazy a symboly. Leckdy máme dojem, jako by to psali titíž lidé. O různých věcech se tu píše stejným jazykem; a příbuznost výrazu je v tomto případě závažnější než různost obsahu: jde tu o stejný způsob myšlení. Nuže, tento způsob myšlení budeme nazývat «totalitním myšlením».

Totalismus jako společenskopolitický jev se v dějinách vynořil vlastně až poměrně nedávno: totalitní hnutí, resp. totalitní stát je smutnou «vymožeností» 20. století. «Totalitní myšlení», jak je zde pojímáme, je naproti tomu jev mnohem starší, ba řekli bychom, že se v něm uplatňuje jakýsi odvěký sklon lidského ducha. Historicky se projevuje v různých dobách a rozmanitými formami; v tomto smyslu bychom «totalitní» prvky našli u mnoha slovutných filozofů minulosti. Snad se takovým užitím daného přívlastku dopoušíme, formálně vzato, jistého anachronismu, zdá se však, že menší pojmoslovné «násilí» může být v tomto případě docela výhodné, tj. může přispět k lepšímu pochopení totalismu právě jako společenské reality současnosti. Respektujeme arci sociologické analýzy tohoto fenoménu natolik, abychom se bezpečně ubránili pokušení, jemuž mnohdy podléhají autoři historických románů, totiž promítat současné politické a sociální problémy do dávné minulosti a vytvářet tak povrchní analogie, kterými se nejen znásilňují histo-

rická fakta, ale i živí různé falešné představy o přítomnosti: tak někdo bude vydávat např. husity za pradědečky moderních revolucionářů, někdo jiný zas bude spatřovat v jezuitěch předchůdce dnešních partajních funkcionářů; takoveto počínání přenecháme výrobcům mýtů, s kritickým pohledem na skutečnost to nemá nic společného.

Rozhodně nechceme oslabovat a rozměňovat pojem «totalismu» tím, že bychom do něho zahrnovali kdekterou diktaturu minulosti. Zavedeme-li však (s touto výhradou) pojem «totalitního myšlení», můžeme tím na druhé straně získat užitečný nástroj k analýze problémů, které by při jednostranně sociologickém pohledu zůstávaly mimo naše zorné pole. Mám na mysli zejména otázku historických kořenů totalismu: právě analýzou totalitního způsobu myšlení můžeme čelit tendenci chápat totalismus jako čistě iracionální výbuch barbarství, jako čirou negaci celého předchozího vývoje evropské kultury a civilizace — a ukázat naopak, že totalismus je zrudný sice, leč naneštěstí legitimní plod Evropy.

Pojem totalitního myšlení by nám též pravděpodobně umožnil adekvátní vysvětlení některých historických analogií, aniž bychom museli vlastní totalismus vytrhávat z jeho specifického sociálně politického podhoubí, jímž pevně tkví v půdě našeho století (takové analogické jevy lze pozorovat zvláště ve strukturách církevních, v klerikální propagandě atp.). Není zde však naším úkolem psát dějiny totalitního myšlení, chtěl jsem touto odbočkou jen zaměřit krátkému spojení mezi pojmy «totalitní myšlení», «totalitní ideologie» a «totalismus» (ve smyslu totálního hnutí, resp. zřízení). Tož mluvíme-li zde o totalitním myšlení, neznamena to nikterak, že bychom každý jeho projev chtěli vydávat za jakousi totalitní ideologii. Upozorňujeme na to výslovně zvláště z toho důvodu, že totiž dále budeme k ilustrativním účelům užívat příkladů vzatých právě z oblasti totalitní ideologie, resp. propagandy; volíme tuto cestu hlavně proto, že je nejpohodlnější a přitom nejnázornější. Je však velice důležité, abychom se vystříhali sebemenšího směšování pojmů. «Totalitní ideologii» rozumíme ideologii totalitního hnutí; je tedy zřejmé, že v našem pojetí není totalitní ideologie jediným možným plodem totalitního myšlení. Na druhé straně bychom si však právě masovým rozšířením totalitního myšlení vysvětlovali fakt, že totalitní ideologie všeho druhu slavily v tomto století tak senzační úspěchy.

* * *

Snažíme-li se postihnout fenomén totalitního myšlení v jeho nejhlubším základu, tane nám na mysli představa kapitulace před nejednoznačností světa. S ničím se člověk tak těžko nesmiřuje jako s tím, že zrozen k jednotě, musí žít v rozdělení a různosti: celou svou bytostí touží po sjednocení a celistvosti, jeho údělem je však neúplnost a rozptýlení. Tento rys jeho pobytu na světě je vepsán již v samotném

jeho biologicko-psychickém ustrojení: «celý člověk» je přímo hmatatelně (a zároveň symbolicky) rozdvojen faktem své pohlavnosti; vyskytuje se ve dvou pohřích neúplných, nesoběstačných formách — jako žena a muž. Ono «prokletí» postihuje však naši existenci i ve všech dalších rovinách, jeví se v naší mysli vždy znovu v příznačné podobě binárního protikladu: člověk — příroda, tělo — duch, vědění — víra, poznání — jednání, láska — právo, jedinec — společnost atd. (Je přitom charakteristické, že tyto vztahy prožíváme víc jako konflikt než jako komplementárnost). Tak si v nescetných obměnách naše kultura klade stále touž otázku, udržujíc se právě tím, že se vždy znovu pokouší rozřešit neřešitelné. V tom je její velikost, v tom je i její bída; dost dobře však tuto cestu nemůžeme opustit, sama naše řeč (kterou si nevolíme) je už tak uzpůsobena, je to v samotných pojmech, na něž jsme chtíc nechtíc odkázáni. Člověk tuší, že jeho duch nedojde pokoje, leč najde-li jednotný smysl všeho: a přitom, kamkoli se obrátí, naráží na dvojmysl a dvojakost. Člověk touží po jistotě. Po jistotě pravdy. Pravdy absolutní a jediné, pravdy s velkým P, která by do sebe pojala veškerou různost a mnohorozměrnost člověka i celého světa; která by zahrnovala minulost, přítomnost i budoucnost. Žádá si toho náš rozum i naše srdce: pravda musí být vposledku jen jedna. Neštěstí je v tom, že tato jednotná, všeobjímající pravda je pro nás nedosažitelná. Jsme zavaleni třístí částečných, dílčích pravd, pravd vratkých a provizorních, s nevyhnutelnou příměsí omylů resp. lží; můžeme je donekonečna upravovat a tříbit, korigovat či zavrhnout; celková souvislost nám však uniká. Neznáme formuli, která by do tohoto chaosu zavedla definitivní pořádek. A přece bychom tak rádi jednou provždy oddělili pravdu a lež, pšenici od koukolu. . .

Takový úděl jistě není lehké přijmout; vyžaduje to zmužilost, a té se nám často nedostává. Snadno se dostaví zklamání. Leckoho může dohnat až k zuřivosti trpká zkušenost, že člověk není čirý duch, jsa v zajetí těla a času. Zdá se dokonce, že právě revolta proti této okolnosti je pravou podstatou všech moderních «běsů», jimiž je sužován současný svět. My se však soustředíme toliko na jeden aspekt této existenciální situace: totiž právě odsud, z hlubin autentické touhy po jednotě vyrůstá ono pokušení ke kapitulaci, o němž se domníváme, že je klíčem k pochopení totalitního myšlení. Pokušení učinit konec nekonečné trýzni a «strhnout nebe na zem»: zjednat si jistotu hned teď, nastolit «jednotu» již nyní a zde, i za cenu násilí. Pokušení k «předčasné syntéze pravdy», jak říká Paul Ricoeur. Gesto pochopitelné, tak lidské (ach, příliš lidské!), ve svých důsledcích však zkázonosné.

Nuže, v tomto násilném sjednocení pravdy je třeba vidět prvotní zdroj totalitního myšlení. «Totalita», o kterou zde běží, toť právě ona falešná, předčasná jistota, plod nedočkavosti a «zbesilosti» lidského ducha. Podívejme se blíže, co to vlastně znamená.

Zajisté je to duchovní kapitulace. Kapitulace před pluralitou a ambivalencí světa. Zároveň je to nevyhnutelně «řešení» násilné: neobejde se bez myšlenkového násilí vůči skutečnosti. Nastolená «totalita» je arci pouhou náhražkou a karikaturou oné konečné jednoty, po níž člověk touží, jinak tomu

ani být nemůže; je to jen absolutizovaná skutečnost, a této absolutizaci musí ovšem padnout za oběť notný kus našeho nepolepšitelně rozmanitého světa. «Sjednocené» dějiny nutně potřebují nějaké «sметиště» či «propadliště», kam by bylo možno odklidit nežádoucí, rušivé, nepoddajné elementy. «Logicky spořádané bytí» vyžaduje coby svůj protějšek jakési nebytí, k němuž by bylo možno odsoudit vše, co se «novému pořádku» přičí. Svět «jednotné» pravdy se nutně stává jedinou a pravou «realitou»; pročež bude třeba zřítit ještě říši «iluzí», kam by bylo možno vystěhovat vše, co se do našeho «reálného» světa z té či oné příčiny nevejde. Totalizace dobra si vynutí totalizaci zla, tj. neméně násilné sjednocení všeho, co našemu «jednotnému» dobru z nejrůznějších důvodů odporuje. Co se to vlastně v naší mysli událo? Místo světa jednoho, leč dvojnásobného, máme teď světy dva, zato oba jednoznačné. Místo nejednotného celku relativních pravd máme teď dva jednotné bloky, mezi nimiž panuje vztah vzájemného vyloučení: absolutní pravda stojí proti absolutní lži. Nesmiřitelný protiklad dvou světů nastoupil na místo různosti uvnitř světa jednoho. Konflikt, jenž dříve vybízel k úsilí o syntézu, stává se nyní, když jsme «syntézu» provedli, nelítostným vyhlazovacím bojem: «nový» řád se může udržet jen za cenu zničení «starého». Jakmile se naše myšlení vydá touto cestou, jsme připraveni pro přijetí totalitní ideologie.

* * *

Přistoupíme-li na tento způsob myšlení, jsme dočista bezbranní vůči náporu falešných dichotomií, jimiž je zabydlen imaginární svět totalitní propagandy. Můžeme jen bezmocně přihlížet, jak je skutečnost trhána na kusy nejrůznějšími «bud'anebo»:

«Buržoazní, nebo socialistická ideologie. Střední cesty není...»

(Lenin, Spisy sv. 5, s. 396)

«Věda je buď progresivní, anebo není vědou, nýbrž pavědou a scholastickým katedrovým žvástem; vědecká tvorba je jenom tou měrou vědecká, jak a pokud je progresivní: vědci, kteří nechtěli sledovat račí pochod vývoje buržoazní kultury až k popske osvětě a 'usměrněné' fašistické pavědě (a la Rassenkunde), byli nuceni hledat záchranu vědeckého pokroku v jediné pokrokové třídě dneška, u revolučního proletariátu.»

(Karel Teige, Intelektuálové a revoluce, 1933)

«Chceme zahynout se západním kapitalismem, anebo žít v novoevropském socialismu? Jiné cesty nemáme, třetí žádná není.»

(Emanuel Moravec, rozhlasový projev 5.10.1940)

«Dnes se rozhoduje jediné, zda Evropa bude nacionálně socialistická, nebo bolševická. Třetí žádné není.»

(Emanuel Moravec, rozhlasový projev 6.11.1942)

«Pouze leninská cesta je skutečná cesta revoluce a socialistické výstavby. Neexistuje žádná jiná alternativa kromě alternativy kontrarevoluce.»

(Rudé právo 18.2.1977).

A tak to jde napořád: buď «realita», nebo «iluze»; buď «řád», nebo «anarchie»; buď «živelnost», nebo «zákonitost»; buď «národ», anebo «Židé»... Není absurdity, před níž by se toto běsnění zastavilo. A poněvadž je to primárně běsnění ducha, velmi snadno se jím dají strhnout právě intelektuálové. Viděli jsme to na Karlu Teigovi: věda je buď «progresivní» a «revoluční», anebo to není věda, nýbrž «fašistická pavěda». Logika tohoto způsobu myšlení vyžaduje, aby proti «jednotné» pravdě stála zase jen «jednotná» lež; voják na frontě si nemůže dovolit luxus rozlišování v nepřátelských řadách. Vznikají tak podivuhodné pojmové slepence. Vezměme kupříkladu nacionální socialismus: jaký podstatný rozdíl vůbec mohl v jeho očích být mezi západní demokracií a bolševismem? Nacistická propaganda ovšem musela brát taktické ohledy na aktuální politickovojenskou situaci, zásadně však pro ni byly oba směry koneckonců jedním a týmž zlem; vítala samozřejmě všechny faktické rozpory mezi spojenci, leč na rovině ideové držela pevně jejich «jednotu». Jednotícím činitelem této neuvěřitelné syntézy byli ovšem «Židé»: i mohli jsme se v protektorátních novinách setkat nejen se «židoplutokracií» a «židobolševismem», ale i se «židovskými plutokratobolševiky».

Stejným způsobem si vede komunistická propaganda. Tak jako v nacistické optice splývala «plutokracie» a «bolševismus», v kukátku komunistické ideologie víceméně splývá «buržoazní demokracie» a «fašismus». Připomeňme zde obecně známý fakt, že sociální demokraté byli v komunistické terminologii po dlouhou dobu soustavně nazýváni «sociálfašisty». Nebylo to míněno jako nadávka, nýbrž jako označení skutečnosti, ujišťuje nás Klement Gottwald, který věnoval «teoretickému» zdůvodnění tohoto pojmu podstatnou část své památné parlamentní řeči z prosince 1929. Nemáme důvod tomu nevěřit; ani přívlastek «plutokratobolševici» nebylo zajisté míněno jako nadávka, nýbrž jako «označení skutečnosti». Až do roku 1935 nečinila Třetí internacionála oficiálně žádného rozdílu mezi «demokracií» a «fašismem». Nebyla to však jen pomíjivá epizoda, jakési přechodné poblouznění, navždy již polhřbené v propasti historie: i pro dnešní «reálně socialistickou» propagandu zůstává «fašismus» společným jmenovatelem všech elementů, jež «narušují jednotu» naší «socialistické rodiny». Otevřeně se to projevuje arci jen zřídka, ve zvláště napjatých situacích, nedávno například v období po zveřejnění Charty 77. Tehdy jsme si mohli všichni ověřit, že i současná oficiální propaganda dokáže bez rozpaků a bez ostychu označit za «fašistu» v podstatě kohokoliv, kdo nesdílí její vlastní stanovisko; pod hlavičkou fašismu mohou zde vystupovat nejružnější politické síly, od konzervativní pravice až po sociální demokracii. Vpravdě však není čemu se divit. Žádný «návrát do padesátých let», jak se tehdy daly slyšet některé unáhlené hlasy (ostatně v tomto případě bychom museli uvažovat spíše o «návrátu» do let dvacátých). V takových chvílích jde pouze o explicitní výraz tendence vlastní každému totalitnímu myšlení: tendence ke «sjednocení» zla. Nesmíme se dát zmýlit okolností, že tato tendence zůstává v současné oficiální propagandě většinou latentní. I když výsledná «syntéza» není dnes (z taktických důvodů) vyhlášována

urbi et orbi s takovou pravidelností jako v některých dřívějších obdobích, její «teoretický» základ trvá beze změny: stále platí, že západní demokracie je jen zastřenou formou «diktatury buržoazie», kdežto fašismus není nic jiného než její forma zjevná. Závěr, jenž plyne z těchto dvou premis, je vždy nasnadě, i když se s ním momentálně přímo neopereje. Nebylo by arci projevem státnické moudrosti, kdyby současná oficiální propaganda nazývala třeba kancléře Kreiského «fašistou»; ale ta možnost tu vždycky je, a bylo by bláhové věřit, že Rudé právo se někdy vzdá «práva» na «označení skutečnosti». Oficiální propaganda si ovšem uvědomuje, že takovéto «teoretické» zdůvodnění dané «syntézy» je pro potřeby «masové práce s lidmi» příliš abstraktní; ví, že lidé většinou myslí spíše v obrazech než v syllogismech. Mnohem víc než teoretická formulka zapůsobí na jejich představivost nějaký symbol — čím záhadnější, tím věrohodnější. Touto intuicí se řídila i nacistická propaganda, majíc zřejmě «mezinárodní židovstvo» za platnější argument než složité výklady z rasistické teorie. A tak se docela analogicky na scéně komunistické propagandy objevuje navíc ještě tajemná mocnost, jež má plnit touž «jednotící» funkci jako u nacistů «Žid»: totiž ona pověstná CIA, ultima ratio sebenepřavděpodobnějších spiknutí proti našemu «pokrokovému» zřízení.

A jako refrén přitom vždy znovu zaznívá: «Třetí cesty není». Na ničem si totalitní propaganda nedává tak záležet jako na tom, aby vám sugerovala, že můžete volit vždy jen ze dvou možností. Je až zarážející, jak snadno se nechá lidská mysl terorizovat tímto nesmlouvavým «buď-anebo»; tahle taktika mívá na rovině duchovní zhusta podobný účinek jako napřážená ruka s revolverem na rovině fyzické: člověk se cítí jako v pasti, odkud není úniku. Tváří v tvář tomuto ultimativnímu gestu mohou i velice inteligentní a vzdělaní lidé ztratit rozvahu a přinejmenším na okamžik znejistět a zakolísat. Ostatně historické zkušenosti mluví v tomto ohledu až příliš jasně. Proč asi inteligence osvědčila vcelku tak malou míru odolnosti vůči totalitním ideologiím toho či onoho typu? Toliko nenapravitelný škarohlíd by si mohl tento znepokojivý fakt vysvětlit pouhou zbabělostí či prospěchářstvím; i čestný a osobně statečný člověk zůstane vězet v kleštích onoho fascinujícího «buď-anebo», jestliže... jestliže je nakloněn k tomu, co zde nazýváme «totalitním myšlením». Kdo podléhá svodům tohoto způsobu myšlení, ten se sotva ubrání duchovnímu teroru totalitní propagandy, i kdyby před něj stavěla nevímjak absurdní dichotomie. Člověk tu však může selhat různým způsobem, nejen tak, že nakonec přijme (třebas jen z nezbytnosti) spolu s optikou i obsah propagandy. Kdo by bral v úvahu jen tento případ, snadno by nás usvědčil ze slepoty, ne-li z něčeho horšího. Člověk může selhat i tím způsobem, že sice obsah odmítne, ale podrží optiku. Tak se vysvětluje, že i leckterý zapřísáhlý odpůrce totalitního «establishmentu» může (třeba nevědomky) sdílet jeho «duchovní» perspektivu.

* * *

V současném myšlenkovém zmatku by nám tuze prospělo, kdybychom se rozpomenuli na starou scholastickou zásadu distinguere sed non separare.

Jde tu o dvojí, podstatně odlišný přístup ke skutečnosti. Ve zkratce bychom to vyjádřili asi tak: rozlišovat znamená pozorně členit skutečnost za účelem jemnějšího a bohatšího poznání; rozdělovat (oddělovat) by tu znamenalo cosi trhat na kusy za účelem snadnější manipulace. Zdá se, že mezi těmito protichůdnými duchovními pohyby je jistá souvislost: čím méně ochoty rozlišovat, tím více chuti rozdělovat. Jsou to dvě strany téže mince. Čím méně ochoty «nechat být», poznat a porozumět, tím mocnější nutkání rvát, trhat, sekát a štípat, a pak ty kusy, cáry, «úseky» a třísky třídít, značkovat a «pořádat». A přitom arci nevyhovující škrtat, odmítat, zavrhnout; vydělovat, vylučovat, negovat. A poněvadž každý zatracuje něco jiného, musí se pak o to, co se zdá žádoucí, «bojovat». Jdeme na skutečnost s válečnou sekerou, mávajíce jí hlava nehlava. Duch běsní.

Tato zběsilost je snad nejvážnější duševní chorobou našeho věku. Nu, a totalismus ve svém nejhlubším smyslu není nic jiného než její děsivá inkarnace.

Avšak mají-li se věci takto, je arci nasnadě, že veškeré snahy o praktické překonání totalismu vyjdou naprázdno, budeme-li přehlížet otázku jeho «duchovního» zázemí. Základní podmínka trvalé detotalizace má povahu existenciální: nejde o nic menšího než o obrát v přístupu ke skutečnosti. Totalismus bude lidstvo ohrožovat tak dlouho, dokud se v obecném měřítku neprosadí povědomí o tom, že nikomu ze smrtelníků nepřísluší, aby s konečnou platností oddělil realitu od iluze, pravdu ode lži, dobro od zla; že se můžeme toliko snažit jedno od druhého znovu a znovu rozlišovat v rámci jednoho, pohříchu dvojznačného světa. Přičemž každé rozlišení bude vždy podmíněno aktuálním stupněm našeho poznání.

PETR FIDELIUS

(Autorem mírně upravený úryvek z rozsáhlejší práce «Posun po šikmé ploše», Praha 1981).

Příspěvek k Sabinovým obranám

EVA KANTŮRKOVÁ

Mně jinak sympatický Miloslav Pátek vydal už před časem (v roce 1977, to to leti) v Petlici kratší studii «Konfident», odsouzení Karla Sabiny ke 100. výročí jeho smrti (!). Chtěla jsem už tenkrát s Pátkem polemizovat, ale protože konkrétní podnět jeho zájmu o zradu před politickou policií byl v souvislostech událostí zřejmý a protože jsem pocítovala plachost vyjadřovat se nahlas tam, kde mě neopravňovala jakákoli osobní zkušenost, článek jsem odložila. A dnes, snad že je to 110 let od Sabinova odhalení (30-7-1872) a snad že mi má argumentace nepřipadá už tak troufale katedrová, se k polemice vracím.

Když Jakub Arbes a další spisovatelé (L. Quis, Jiří Karásek, J. S. Machar) na konci minulého století a na počátku století našeho ve svých obranách vyhmatavali složitost Sabinova případu, zasloužili se vedle kultivovaného pohledu i o to, že ve změněném klimatu kolem Sabinovy osoby mohlo vyjít jeho tehdá vlastně už neznámé literární dílo. Vysloužili si sice dodatečnou kritiku, že odtrhli Sabinovy romány od jeho hanebného činu — ale to už jejich kritikové mlátili jen prázdnou slámu: díky Sabinovým obráncům můžeme dnes číst i Syny světla i Moranu. A že je Sabina autorem libreta naší nejnárodnější opery, to se v průběhu let nepodařilo zastřít nikomu. Naopak, kolem Sabinova osudu byla napsána celá literatura. A ovšemže vznikly i různé výklady Sabiny; průběhem let se Sabinův případ proměnil v problém, jak Sabinův případ prezentovat.

I Pátek svou brožuru píše pro svůj výklad Sabiny spíše nežli kvůli Sabinovi, a právě to mě na ni

zaujalo. To, co pracuje v nás a čeho bychom měli být bedliví, protože i staré případy vytvářejí klima naší současnosti. Řeknu to rovnou: ta brožura se mě dotkla. Chápu Pátkův mravní zápal proti konfidentství a uznávám i oprávněnost tématu v našich konkrétních souvislostech — proč ale má Pátkův aktuální žurnalistický zájem odnést jednostranným obrazem Sabina? Kdo u nás potřebuje znectit konfidenty, po kom sáhne? Po Sabinovi! Stalo se to už jednou ve známé studii Fučíkové a v určitých kruzích dokonce i historiků Fučíkův soud platí za argument «z autority». Mrzelo mě, že se Pátek vydal, a dokonce k výročí jeho smrti, k Sabinovi zrovna touto cestou. A ráda bych dokázala, že je to povážlivé zahrávat si zjednodušeně právě se Sabinovým případem.

* * *

Miloslav Pátek přebírá v líčení Sabinova života od onoho osudného roku 1859, kdy se vyvržený navrátil z vězení stává Romanem, nejen argumentací, ale celé pasáže ze starší přitažlivé, neřkuli senzační studie Jaroslava Purše «K případu Karla Sabiny», vydané v Rozpravách ČSAV. Purš se zde nově probírá archivními fascikly, jež temně vzrušovaly celé generace českých historiků, a snaží se uceleněji vymezit rozsah Sabinova konfidentství. Látka sama, nebo Purš není Sabinovým životopiscem, ale omezeně se zabývá Sabinou-konfidentem, navozuje jednoznačnost soudu; a nadto Purš postupuje jak proti základní zásadě historiografické metodologie, on nedokazuje, ale se «do-

mnívá», dokonce «podezírá», zkrátka vede svou úvahu za důkaz, a tak je i vláčen tématem, neschopen nadhledu. Přetiskuje v originále, co ze Sabinových konfidentských hlášení považoval za nejdůležitější, a líčí případy, které ho nejvíc zaujaly; přetištěné doklady nepochybně dokládají Sabinovu nemravnost, nikoli však tak určitě, jak to Purš tvrdí, i «poškození národní věci» Sabinou. Ba dokonce několikrát je možné Purše přistihnout, že když sáhne po konkrétním případě, je to čtení spíše anekdotické, než mravně pobuřující.

Posudte sami.

«Sabina udal Sojku», píše Purš, «že se 13. července 1859 sešel v hostinci «Vyskočilce» se svým bývalým spolužákem medikem Macourkem, vedl tam hlasitě výstřední demokratické řeči a když na to přítomní hosti nereagovali, nadával jim. Nakonec prý byl v podnapilém stavu vyhozen pozdě v noci z hostince na ulici». Erasmus Sojka byl publicista, snad i Sabinův přítel; za svých studií jsem četla Sojkovu knihu monografií «Naši mužové» a na základě rozboru stylu a jazyka bych neváhala za pravého autora označit Karla Sabinu, jemuž Sojka půjčil jméno k autorství. V daném případě Sojka vydává časopis «Jason». Purš dále píše: «Sabina vyličil, jak Sojka využíval toho, že je redaktorem schváleného časopisu, k agitační činnosti na českém venkově, kde sháněl nové abonenty... Byv všude dobře přijat, politikařil nejradikálnějším způsobem. Sliboval lidem, že «Jason» se co nejdříve přemění v politický list, kauce nebude nutná, neboť evropská revoluce již velmi brzy odstraní takové nepohodlí. Získal prý mnoho předplatitelů, peníze však utratil, takže ani nebude moci uhradit výlohy spojené s vydáváním listu. Když byl «Jason» suspendován, nadával Sojka na úřady a sliboval, že jim ještě nadělá nové zmatky». Atd., atp. Udávat vlastního přítele jistě není pěkné, nemravnost Sabinova počínání zůstává všude mimo diskusi; jaký ale byl *faktický výsledek* toho udání? Policejní ředitel navrhl zastavení Sojkova časopisu a Sojkovu konfinaci v Praze, aby nemohl agitovat český venkov; hrabě Meczéry se ukázal být realističtější v posuzování vpravdě švejkovských relací Sabinových, než český historik Jaroslav Purš: místodržitelství návrh policie zamítlo a vyzvalo jen okresní úřady, aby sledovaly Sojko-vo chování po venkově.

S vážnou a odsuzující tváří vyličí Purš i další vlastně směšný případ: J. V. Frič, žijící v exilu v Paříži a dopisující si s bratrem Václavem do Prahy, se chystal, podle Sabinovy relace, poslat do Čech několik tisíc brožur, v nichž by se jednalo, jaké stanovisko mají zaujmout Slované v případě nové uherské revoluce. Podle Fričových pokynů měli Češi Uhry podporovat a působit v tom duchu i mezi ostatními Slovany, brožura je měla dokonce vyzvat až k vytvoření ozbrojených oddílů dobrovolníků na pomoc povstání v Uhrách; tak měly vzniknout předpoklady pro utvoření maďarsko-slovanské říše. Po zkušenostech z roku osmačtyřicátého názor zajisté převratný — a Purš píše: «Jak vyplývá z dalšího odstavce Päumannovy zprávy (Päumann je policejní ředitel v Praze), použila pražská policie v tomto případě Sabinu nejen jako konfidenta, ale přímo jako policejního agenta, nebo policejní ředitel si opatřil od místo-

držitelství svolení, aby Sabina mohl naoko spolupracovat s J. V. Fričem a Václavem Fričem při dopravě brožur a nenápadně měl věci zařídit tak, aby brožury došly na nějakou adresu do Drážďan, aby je pak předem informované rakouské orgány mohly snáze zabavit». A opět: *výsledek*? Po rozmáchlém popisu příprav a aniž se zamyslí nad fakty, aniž si nad nimi položí jedinou otázku, Purš skromně uzavře jednoduchou větou: «Zásilka brožur nebyla však J. V. Fričem z neznámých příčin odeslána, takže chystaná opatření policie byla bezvýsledná». A aby nevypadal tak hloupě, v poznámce ocituje z dopisu Josefa Friče bratru Václavovi, «aby se Sabinovi se vším nesvěřoval» — čímž jaksí navodí v čtenáři domněnku, že Frič možná brožury neposlal, protože Sabinovi nevěřil.

V tomto případě vzniká ne jedna, ale hned několik otázek! A neposlal Frič brožury jinak, zatímco Sabina chystal jejich zabavení? A nechystal Sabina jejich zabavení, aby mohly být poslány jinak? A existovaly vůbec nějaké brožury? Kdo zná jen trochu Friče, ví, že ten by se vlastního textu a dokonce vydaného jen tak snadno nevzdal. A zmařili Sabina dodání brožur do Čech, byl-li Sabina Fričovi podezřelý — proč právě tento Frič se nahlas už v roce 72 zastává Sabiny? Jestli někdo věděl, jak to bylo s dodávkou brožur, pak jistě spíše tento Frič, nežli policejní raporty, o něž se Purš tak pevně opírá. Historik pracující s policejními rešeršemi má výhodu dozvídat se odvrácenou stranu pravdy; ale současně se ocitá v nevýhodě dozvídat se pravdu zkreslenou. A spolehnout se pro vlastní závěry jen na policejní fascikly znamená dopouštět se směšnosti. Purš se ale rozhodl konfidenta bít, a bije ho.

Zde další důkaz proti Puršovi: on pohoršeně vyličí Sabinovu relaci o postoji českých politických kruhů k jednání frankfurtského kongresu v roce 1863 o integraci Německého spolku pod císařstvem Habsburků; úřadující náměstek pražského policejního ředitele relaci citoval doslovně ve svém hlášení policejnímu ministerstvu ve Vídni dne 24. srpna — když «názor Staročechů», jak napíše Purš poctivě, «na frankfurtský kongres vyjádřil Jan Palacký, syn Františka Palackého, v článku uveřejněném 21. srpna v listu Pozor». Vida Sabinu! Čte noviny! A to je zas jedna nepěkná vlastnost historika Purše — ahistorismus. Pracuje s pojmem konfidentství v časech prolamujícího se politického liberalismu stejně tak, jako by s ním pracoval v dobách policejního teroru; on tyto jemnosti vůbec nerozlišuje. Tento šmak konfidentství, které ohrožuje druhé lidi, vtiskl do Sabinova případu už Fučík; měli bychom mít víc na paměti, že léta 1859-65, kdy Sabina za úplatu sloužil jako Roman, jsou dobou silného posunu v provozování politické moci. A komu politicky uškodil Sabina, když popsal, co se laskavý čtenář stejně dočetl v novinách?

A už jen pro pobavení cituji — Puršem ovšemže vážně pojatou — výtečnou humorku. V roce 1864 některé obce v Čechách, jak o tom psal český tisk, udělily čestné občanství Napoleonovi III. za jeho trůnní řeč, jež «vzbudila velké naděje potlačených evropských národů» (oceňujete tu míru liberalizace v Rakousku?). Vzrůstajících sympatií k Francii

využil pivovarník Ferdinand Náprstek (týž, co nabízela za milostnosti pečené kuřátko vyhládlé Boženě Němcové) a ve svém Černém pivovaru na Karlově náměstí pořádal «francouzské dýchánky». Mělo se zde hovořit jen francouzsky, schůzky se měly konat pravidelně dvakrát týdně, jednou pro obyčejné smrtelníky, podruhé pro umělce a spisovatele. K účasti se přihlásilo 76 osob, na první schůzku jich přišlo jen čtrnáct. Besedy měly neformální charakter a tudíž k nim nebylo zapotřebí úředního povolení (ty časy!), «tajným dohledem», jak píše Purš, «byl pověřen Sabina».

Sabina podal o schůzkách dvě zprávy, jednak seznam osob, hovořících v Praze plyně nebo aspoň správně francouzsky (Purš seznam přetiskuje), a jednak relaci, že zábava byla nenucená, byly předčítány výňatky z Lamartinova díla a pozvaní hosté že se domnívali být Náprstkovými hosty a divili se naléhání číšníkovi, aby zaplatili útratu. Náprstkovo špatné pivo prostě nešlo na odbyt a obdivovatel Francie pro jeho větší konzum pohotově vymyslel založit profrancouzské kroužky. Potud Sabina, a člověka napadá: a to že je konfidentství? To je hrubý protipolicejní vtip. Však taky policie dala Sabinu kontrolovat konfidentem druhým, který napsal, že se na Náprstkových večírcích scházejí skalní staročeši, a mezi jinými jmenuje muže zemřelé Němcové.

Purš bere z policejních spisů vše, jak to leží a běží, rozsah výkladu v jeho studii povětšinou přesahuje rozsah faktu, neřku-li, že někde fakta svědčí i proti výkladu; Purš s materiálem nezachází jako kritický zkoumatel, nýbrž jako opisovač. A kde je přání otcem myšlenky, je myšlenka nasnadě. Jaroslav Purš očividně zaměňuje a ztotožňuje dva různé problémy: mravní odpor proti Sabinovu konfidentství a skutečnou škodu, kterou Sabina udáními způsobil. Tak se zbavuje jakékoli možnosti tvůrčím způsobem fakta rozebírat a dobrat se i jasnějšího, plastičtějšího výkladu Sabiny. Že je Sabina konfident, to netřeba dokazovat, to se sto deset let ví.

* * *

Musím doznat, že mě žádný ze Sabinových obvinitelů — ani Purš, ani předtím Žáček, Thon a Kazbunda, abych jmenovala nejvýznamnější — nepřesvědčil, že Sabina ve své «Obraně proti lhářům a utrhačům» lhal, když napsal, že «ni věci národní ani osobám kterýmkoli nikdy neublížil a nikoho do neštěstí neuvedl». A kdybych i chtěla zapochybovat o prosabinovském svědectví Friče, žil přece jen daleko a měl informace z druhé ruky, platné je pro mě svědectví sociálního demokrata J. S. Kaňky, který nad mrtvým Sabinou veřejně prohlásil, že kdyby Sabina prozradil policii, co věděl o něm a jeho družích, nepochybně by je dostal do vězení. A to je právě ten problém protisabinovských svědectví našich historiků! O těchto znalostech Sabinových se v Romanových reportech nedozvědí nic, a kde není psáno, tam není pro ně dáno.

Pravda je, že fascikly se Sabinovými relacemi jsou trochu strašidelné, jaksí se ani nechce dotýkat se té špíny; jenomže dějiny (a osobnosti) tvoří

i to, co napsáno není, a zde by měl historik dosadit kombinaci, úvahu, možná i fantazii. Fakt je, že ten vynikající konfident, jak ho vynikajícím a policii potřebným Purš neustále líčí, v pětice šedesátých let nejdřív dostane jen půlku měsíčního platu a pak ho policie vůbec ze služeb vypoví. Asi ti policisté nejsou tak hloupi. Mně aspoň, kdykoli vzpomenu na temné Sabinovy služby, se vynoří vzpomínka na Němcovou, již se v pláči vyzná dcera konfidentova, že na ni donáší tatínkovi; a Němcová se zasměje a dívku těší; a dost možná pak tatínek psal policejnímu ředitelství, co sama Němcová dívce napoví. Co tím chci říci? Že historici mají sklon odtrhovat jednotlivé skutečnosti od celku života; a že nemravné může ještě být neškodné; nebo aspoň ne tak příliš škodné. A plochá moralistnost vzniká právě tam, kde se nemoralnosti připisuje působení, které ona nemá.

Miloslava Pátka, strženého zájmem o téma konfidentství, bohužel ani nenapadne mít kritický odstup jak od Puršova textu, tak od Sabiny samotného a vlečen zjednodušenou argumentací historikovou je si přehnaným tvrzením jist dokonce i tam, kde se Purš jen «domnívá», kde «podezírá»: v letech 1866-72, kdy policie přestala Sabinu pravidelně honorovat a Purš Sabinovi připisuje možné autorství informací obsažených v úředních podáních do Vídně jen proto, že se Sabina popisovaných událostí zúčastnil. Miloslav Pátek vůbec tón celé studie novinářsky nadsazuje. Vznikl tak moralistně podrážděný text, který vypovídá ani ne tak o Sabinovi, Sabina byl člověk i případ daleko složitější, než se ho Pátek pokouší vylíčit, jako o tom, že tento konfidentní spisovatel a protihabsburský odbojář zůstává živým *nežitem* na těle národa, že se národ ani ve svých přemýšlivých hlavách s «případem Sabina» nevyrovnal, že jej nevstřebal. A to mi připadlo povážlivé, tím spíše pak, že se poměry opět uměnily a nebezpečně se podobají těm, za nichž byl Karel Sabina jako «zrádce» z národa «vyloučen».

Máte tu pachut' v ústech? «Vyloučen» z národa. Že ta česká malost má vždycky tak blízko ke středověkým praktikám. Kdyby to nebylo hrozné, bylo by to směšné. Co ale překlenuje těch sto deset let od faktu vyloučení? Jednak nepopíratelnou skutečnost, že Sabina do národa patří, ale taky zjištění, že způsob Sabinovy kritiky z něho vytvořil živý bolák. A národ ať se s živým bolákem vyrovná! Co nás tak zneklidňuje? Že autorem naší nejnárodnější opery, kusu našeho národního já byl konfident? Kdyby jen to, vážení, kdyby jen to! Ten konfident se v libretu s vlastním konfidentstvím vyrovnává! A my se radujeme, jak «věrná láska zvítězila» a jak je ten Jeník chytrý, když lstí dostal nejen Mařenku, ale ještě něco zlatých. Z toho žádný Čech nevyskočí: když Shakespeare volí lest pro Romea a Julii, taky dva zamilované, jimž rodiny nepřejí, výsledkem lsti je smrt jich obou; v Prodance se na lsti jak vydělá, tak je potrestaná hloupost a pýcha. A — bohužel — rozdílnost postojů a postupů není jen v žánru.

Pátek též cítí onu nesrovnalost mezi konfidentstvím a spisovatelstvím a snaží se z problému vyskočit tím, že praví: vidíte, kam vede konfidentství! A usilovně, jak to už předtím udělal Fučík, dotvrzuje v Sabinově i literárním osudu od roku

1859 zlom k horšímu. A to je právě ten jedno-
směrný soud, který textu vytýká; že odsoudil
konfidenta, v tom je Pátek v právu, co jiného si
konfident zaslouží; kultivovaný soud musí ale vy-
světlit, proč je ten Sabina v české historii stále
živý. My snad nemáme zapotřebí přebírat jedno-
směrné soudy.

Schůzka členů Demokratického spolku v bytě
dr. Kučery, kam byl Sabina 30. července 1872 po-
zván, aby mu dr. Grégr před svědky předložil rela-
ci o Stojanovi podepsanou jménem Roman, je —
podle mého — odporná; možná by nebyla odpor-
ná, kdyby nebyla zveřejněna; takto má pachut čehosi
dryáčnického. A nesmiřuje mě s ní ani přítomnost
Nerudova, Hálkova a možná Sládkova, naopak, mám jim
za zlé, že se propůjčili k něčemu tak odpornému.
Samosoud. Středověké svaté officium. Ale nejen to;
protože jaké byly okolnosti schůzky?

Sabina je z konfidentství podezírán už několik
let. Erben z opatrnosti vystoupí z výboru Umělec-
ké besedy, aby tam neseseděl s podezřelým Sabinou
a varuje dceru, aby se své přítelkyni, Sabinově Sí-
nince, nesvěřovala s ničím důležitým; Erben byl
vždycky opatrný pán, na ulici se vyhnul i policii
pronásledované Němcové. A udělá-li toto opatrný
Erben, kolik neopatrných to ví též? Co se v Praze
šušká, to se v Praze ví, tenkrát, jako dneska. Er-
ben byl ovšem nejen opatrný, ale taky noblesní
pán: nikdo se nedozvěděl, proč vlastně z výboru
vystoupil. Pak Sabinovi naznačí staročech Skrej-
šovský, že s ním v Pokroku nechce spolupracovat;
a na to po procesu Körberově následuje insi-
nuace Sabiny v časopise «Vaterland». O Sabinovo
nařčení se zdvihne pokřik, staročeské listy napadení
Sabinovo přetiskují, demokratičtí mladočeši,
s nimiž Sabina spolupracuje, napadeného hájí;
a už tady cítíme, že středem zájmu není Sabina,
on je především záminkou výpadů jedné české
strany proti druhé. Sabina proces s «Vaterlan-
dem» vyhraje Pyrrhovým vítězstvím: kdo o pode-
zření z konfidentství nevěděl, teď o něm ví. Sabi-
na je jemně oddálen od Národních listů, ale dál do
nich přispívá a dál je členem Demokratického
spolku; v prosinci 1871 stačí oslavit s náležitou
parádou v Konviktě falešné šedesátiny, muž na
vrcholu popularity — logika věci je však neúpro-
sná: Staročeský řvoun Skrejšovský má seznam
konfidentů, na němž je i Sabina, a šikovnější dr.
Grégr se teatrálním samosoudem zbaví na schůzce
u dr. Kučery černého Petra dřív, než mu zasmrádl
v ruku; v roce 1872 už nešlo ani tak o to, Sabinu
odhalit, jako o to, kdo to udělá dřív. Mladočeši
s konfidentem ve spolku vyklouzli ze smyčky
a o to víc staročechi řvou; vyřizují si dvoji účty: ty,
co mají od osmačtyřicátého roku se Sabinou a ty,
jež jim předkládají mladočeši. Sabinovo odhalení,
tak jak bylo uděláno, nebylo provedeno v zájmu
mravní čistoty a etických zásad, je to v nejsprost-
ším smyslu toho slova tah politický; a protože je
výrazem ani ne tak touhy po mravní čistotě, jako
řevnivosti uvnitř českého tábora, zdvihne se po
Sabinově odhalení taková smršť špíny, že zasahuje
až i nás. Takto to, zdrženlivějšími výrazy, nazna-
čuje Arbes a není důvodu mu nevěřit; je to ne-
chutné celé: Sabinovým konfidentstvím i žurnali-
stickými mravy. Malost poměrů plodila konfiden-

ty i jejich vylučovače z národa. Velká mysl by
o Sabinovi soudila buď velkoryse, anebo by
o něm mlčela.

(Dovolím si zde přirovnání, i když trochu kulhá:
Hankovy podvrhy. Velice přesně rozlišuji, čím se
od sebe liší nemravnost špiclovství a nemravnost
vědeckého podvrhu; kolem Hanky vždycky bude
neznatelně zářit gloriola člověka, který to «myslel
dobře», a který nesledoval osobní prospěch. Z
hlediska vědy je však podvrh čímsi velmi neetic-
kým a boj o Rukopisy byl nesmiřitelný a krutý.
A myslím si, že nejenom rozdíl mezi špatným či-
nem Sabinovým a špatným činem Hankovým, ale
též fakt, že boj o etiku vědy tu vedli vědci, nezane-
chal kolem Hankova případu trauma národního
zneuctění).

* * *

Miloslav Pátek v závěru brožury s protikonfi-
dentským zadostiučiněním napsal: «Karel Sabina
zůstal sám, sevřen bídou a pohrdáním. Vycházel
ven až v podvečer, nasazoval si paruku, falešné
vousy a černé brýle». To asi, bohužel, je pravda.
«Našich lidí», píše Sabina dceři Sínince do Rigy,
«jsem úplně přestal si všimati. Odpoutal jsem se
od všeho, co dříve mě poutalo, ne však od svého
slovanského a sociálně-politického smýšlení. Ale
od osob a poměrů zdejších jsem docela odpou-
tán». A dál píše: «Tázala jsi se, jestli mi můj pro-
ces s Grégrem a ostatními nebude škodit? — Ne-
bude! — Oni lhali nelidsky a bez rozumu a citu.
Byla-li jedna chyba při mně, jest zločin při nich.
Mně uškodili méně nežli celé věci naší. Mohu žít
bez nich». Hladina českých novin a časopisů,
když Sabinu náležitě znectila, se nad jeho jménem
zavřela. Byla natolik neprodyšná a zaujatá, že ne-
přijala k otištění článek J. V. Friče na Sabinovu
obranu a že mu byla po Sabinově smrti v Dělnic-
kých listech učiněna tato výtky: «Musíme poká-
rati veřejný tisk český, že neměl ku svým čtenářům
ani tolik slušnosti, aby oznámil, odkud pohřeb od-
bývá se bude». Mnoho smutečních hostí se přišlo
se Sabinou omylem rozloučit na jinou adresu, než
odkud byl pohřeb skutečně vypraven; za Sabinou
rakví šla manželka, syn, pes a těch pár dělní-
ků a studentů, kteří se o pohřbu stačili dozvědět.
Sabina sám tiskne na pokračování fejetony o če-
ském divadle a dramatu německy v Prager Zei-
tung a jeho česká vydání knih se dějí pod pseudo-
nymem. Trest zrádci? Ale vždyť ten neumlčitelný
Sabina vydává Moranu!

Rozporné napětí mezi Sabinou-konfidentem
a Sabinou-spisovatelem si Miloslav Pátek vyřešil
v závěru práce takto jednoduše: «Vydání "Obr-
ny proti lhářům a utrhačům" je posledním mez-
níkem Sabinova života. Z vynikajícího literáta, no-
vináře a libretisty, z nejvzdělanějšího našince své
doby se stává troska. Ještě nikdy se v dějinách
nestalo, že by policejní konfidentství obohatilo
a rozkošatilo tvorbu spisovatele... Tak skončil
i Karel Sabina, bída jej donutila psát pod cizími
jmény škvárové historiky». Miloslav Pátek by jedi-
né slovo z tohoto odstavce, kdyby se o to opravdu
pokusil, nedokázal.

Jak to, že «se nikdy v dějinách nestalo»? Stalo;
a zrovna Sabinovi. Prodaná nevěsta je právě

«*O tom*». První, kdo to vyslovil nahlas jako pochopení Sabinovy tragédie, byl nikoli Čech, to dá rozum, ale Němec Max Brod; ten Max Brod, který hned několikrát projevil přesný čich pro velikost: Kafkovu, Haškovu a Janáčkovu. Prodanou nevěstu napíše Sabina *po* uzavření dohody s Páumanem, je to zřejmé odreagování, Sabinovo eticko-psychické východisko z vnitřní mravní pře, jeho vztah k vlastnímu konfidentství. Aby mohl žít, psát, politicky i novinářsky pracovat, musel mít svoje konfidentství přijatelně zařazeno do života, musel mít pro sebe rozsah konfidentství i vztah k němu rozřešen. A ať to obracím ze všech stran, vychází mi, že to byla ona Jenikova *lest*. Fučík napsal, že Sabina «zradil sebe»; zradit sebe, nebyl by Sabina celá šedesátá léta tím, čím byl: váženým demokratem, smetanovským libretistou, vzdělancem, jehož rádi zvou, přítelem dělnických předáků, populárním publicistou; zradit sebe, Sabina by Prodanou nevěstu nenapsal. A nenamlouvejme si, že dílo dělá Smetanova hudba; v těch sedlácích se národ zahledá, i v tom fikaném Jeníkovi; ten příběh je tělo opery, hudba je jeho oděv. A to zajisté volá, co volá?, to křičí po vysvětlení! Byl Sabina tak otrlý? To nemyslím; text je nemilosrdné zrcadlo, a tento vypovídá o značném podílu upřímnosti. Tvorba předpokládá jistou mez čistoty, za ní vzniká už jen škvár; kdo by se odvážil v tom libretu hledat škvár? A že by Sabina byl vnitřně rozpolcen? Jeden Sabina psal pro policii referáty a druhý pro Smetanu libreta? Ale vždyť on právě v Prodance popisuje vlastní vnitřní svár! «Jakž možná věřit, že bych prodal svoji Mařenku, andílka svého...». Pak zbude se optat, co mu asi bylo Mařenkou? Co si to «prodal sobě»; sobě zapomenutému a odloženému dědici rodu, právoplatnějšímu, než je koktavý a hloupý Vašek? Národ? To se mi zdá příliš abstraktní. Spíš možnost psát a žít po svém.

Májoví spiklenci jsou propuštěni po amnestii v květnu 1857; po návratu z vězení nesmí Sabina otisknout ani pár veršičků. Žije na dluh, z milodarů, udržován policejním pronásledováním v nesnesitelné bídě. A je rozhodnut nedat se donutit hledat obživu jinou, než ve spisovatelství. Sotva se ale stane Romanem, může i psát, i být demokratem; co může, musí! Jenom demokrat Sabina bude užitečný jako Roman. Vzniká paradoxní situace. Byla to tato *lest*? Tento obchod? Prodej cti tu směřuje *k sobě*. A byla v záměru i vysoká hra? Mystifikace? Budu brát vašich sto zlatých měsíčně, a za málo; za to, co mně se uzdá. Někteří badatelé to připouštějí, ale dodávají hned, že na tak vysokou hru Sabina neměl. Neměl? Jak to víme? Z toho, co v policejních fasciklech *nebylo* napsáno? A deník si Sabina nevedl. Víme ale naprosto určitě, že — byt konfident — mohl dál psát. A zdaleka ne škváry, v tom se Miloslav Pátek přehmátl. A mně, odpusťte mi tu troufalost, vlastní profese napovídá, že nemůže být výmluvnějšího svědectví *pro* Sabinu, jako to.

Sabina píše *do* roku 1872, ale on píše i *po* něm. A jestli jej kritikové v zadostiučinění své mravolichnosti vidí ve falešných vousech a opatrně se vynořujícího na ulici, když už na Prahu padl soumrak, já ho vidím úplně jinak: vidím ho za jeho pultíky, kde — tři věci rozložené naráz — psával své pře-

kotné, mnohomluvné, nedotažené, nepořádné a vždycky čímsi jiskřivé texty. Dne 5. února 1873 píše Sinince, milované dceři: «Tázalas se, co činím a jak se mám. — Inu, pracuji neustále, jsem zdrav a těším se z onoho duševního klidu, který nikoho neopustí, kdož myšlenky své neváže na svůj osud, nýbrž se naučil je od něho odpoutati. S nikým nemluví, nikam nechodím, pracuji a studuju a poznávám, že člověk své štěstí nejlépe najde sám v sobě, odpoutav se dle možnosti od lidí a společnosti jejich. V zápasu s poměry svými stojím pevně a nedám se nikým a ničím zničit».

Slova? Nikoliv. Po roce 1872 Sabina vydává tři nové velké texty: už zmíněný přehled dramatu a divadla v Čechách, což měl původně být — Sabina měl vždycky velké oči — přehled dějin české literatury, přehled podobný dějinám Palackého; dál vydává v sešitech na pokračování román, který se měl jmenovat «Z nedávných časů» a který nakladatel Hynek přezval na «Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba», a posléze vydává román «Morana čili Svět a jeho nicoty». I Moranu vydal u Hynka pod pseudonymem Arian Želinský. «Vydávám velký román», píše Sinince 2. února 1874, «nazývá se Morana a je směru nihilistického». (Abychom měli představu o poměrech: v roce 72-74 vydal knihkupec a vydavatel Al. Hynek na pokračování: senzační román «Zrádce národa» od E. Ruffera, spolupracovníka Skrejšovského a prý taky konfidenta; je to román o Sabinovi; a Moranu inzeruje Hynek tak, že do sešitu Zrádce národa vloží na ukázkou jejich prvních šest stran).

Morana je — podle mého soudu — Sabinův životní román a i za normálních okolností, nejen po «vyloučení z národa», bylo k jejímu napsání nutno soustředit mnoho duševních, ale i vypjatě morálních sil. Sabina do knihy vložil, co v něm bylo nejlepšího, na úrovni člověka myslivého i talentovaného transformoval svou nejnovější životní zkušenost. Je to kniha moudrá a vyrovnaná. Jan Thon sice napsal, že román «byl ohlasem vnitřní duševní rozervanosti autorovy, výrazem jeho vykořeněné a otrávené bytosti», ale mně se to tak vůbec nezdá; třeba nemá Jan Thon rád nihilisty. Sabina je zapomenutý staroromantik, v literárním řemesle užívá podobné dějové a charakterizační hejble, jako třeba Sandová, ta kniha ale není povrchní; a pod romantickým nátěrem prosvítá obraz české společnosti viděné z úhlu, jaký jsem nenašla v jiných knihách. Byl taky vysloven názor — a opakuje jej i Purš — že v negativní postavě Eugenie Sabina podvědomě odreagovává svůj zlý čin; ale ani to se mi nezdá: postava Eugenie a vůbec zlé divy přírody a lidí jsou právě oněmi literárními hejblemi, jimiž je Sabina poplatný rozmělněnému romantismu.

Zajisté, že fakt napsání libret a románů tohoto muže nikdy zcela neočistí; ale nám dává klíč k vysvětlení jeho jednání a zejména — měl by nám zabránit v předpojatosti. I prostřednictvím díla mohu zvážit charakter a závažnost Sabinova konfidentství a celou tu osobu, zvanou Sabina.

Podle mého nejsou dva Sabinové a v Sabinově osudu není vývojových zvrátů nebo rozpolcenosti. Život i dílo tu tvoří prazvláštní jednotu. Jiskřivý muž, vzdělaný, nadaný, sugestivní vynalézavý, roz-

hodný, stále cosi proponující do budoucna, v jádru optimistický, svébytný — a vždy současně něčím trošku nečistý. Zahanbené nemanželské dítě dcery z bohatého statku? Syn bez otce? Sabina je celoživotní outsider, nepřestávající toužit ovlivňovat svět a vyniknout. Outsider, mající čich pro dějinnou závažnost. Byl vždy postavou populární, ale ne vždy postavou váženou. Měl vliv, ale neúplnou úctu. A byl vždycky tak chudý! (Povšimněte si, jak každému chudému počítají peníze: Máchovi, Němcové, Sabinovi, Smetanovi, Nerudovi; bohatým bohatství nepřepočítávají). Pamatuji si, že v nějakém dopise Božena Němcová utrousila: Byl tam taky Karel Sabina s tím svým démonickým pohledem. A to je ono: Sabina je muž s démony v duši.

Démonickým lidem není nic nemožné; já jsem Já, já si to mohu dovolit. Démon v něm má i dost pýchy stát se konfidentem. On si to může dovolit, on může všechno. Je to muž z rodu Faustů, váže-

O české literatuře v Austrálii

Když 22letý klasický filolog z Cambridge, Alfred French, nastupoval r.1938 na místo lektora angličtiny na Karlově universitě, jistě netušil, že zájem, který v něm vzbudí česká literatura, se mu stane stálým průvodcem života. Od té doby nepřestal sledovat její vývoj a zabývat se jí jako kritik, historik a především jako výborný překladatel. Po dvou dvojjazyčných antologiích z české poezie, literárně historické studii *The Poets of Prague* (Pražští básníci) a značném počtu časopiseckých publikací vydal nyní /když odchází do výslužby jako profesor klasické filologie v Adelaidu/ obsáhlou práci *Czech Writers and Politics: 1945-1969* (Čeští spisovatelé a politika), Australian National University Press, Canberra 1982, 435 str., v níž sleduje osudy české — a částečně slovenské — literatury v jejím vztahu, v tom vzájemném «stýkání a potýkání», s mocí od poválečného obnovení republiky až po pustošivé «normalizační» zásahy do jejího kulturního života o čtvrt století později.

Kniha podává platný obraz střidavých osudů českého písemnictví v daném dějinném úseku a nepochybně bude, zejména v anglosaských zemích, důležitým zdrojem poučení o svém předmětu. Autorovi patří uznání — i za ty, kdož je nemohou svobodně vyjádřit — nejen za tuto knihu, nýbrž za jeho vytrvalé, bezmála půlstoleté úsilí, které vydalo cenné plody.

E. G.

L70

ni, a pojal do širé své opovázlivosti i onu strašlivou hru o čest, již musel prohrát. Sabina se jaksi vždycky ocitá na nejzazší možné výspě, v dobrém i ve špatném; žádná mystifikace mu není neúnosná. Dostane od hraběte Thuna nový kabát a vymyslí si v Polsku šlechtického předka, po němž dědil. Šedesáté narozeniny slaví o dva roky dřív, než je skutečně má. Je to muž s velikým osobním kouzlem, dámy omdlévají zklamáním, když se dozvedí, že je ženatý a má dospělou dceru. Jen se dobře podívejte na jeho knír a držení hlavy! Je to muž povahou příliš mnohoplošný, než aby jej stačila pojmut moralistní úzkoprstost. K silným stránkám mystifikátorství ale nepatří střízlivý odhad vlastních možností. S tím se potýkal v literatuře a to mu bylo osudné i ve špatném obchodě, který uzavřel s Päumannem. Co ale v sobě měl, z toho se zcela vydal. A není jeho postava v národě spíš zajímavá než zahanbující?

Tisková konference LISTŮ

V úterý 25. ledna se v Římě konala tisková konference Skupiny Listy a redakce našeho časopisu k patnáctému výročí zvolení Alexandra Dubčeka prvním tajemníkem Ústředního výboru KSČ a začátku takzvaného Pražského jara roku 1968.

Konferenci uvedl Jiří Pelikán, poslanec Evropského parlamentu a vydavatel Listů. Seznámil novináře s dnešní situací v ČSSR a dalších zemích sovětského bloku. Připomněl, jak myšlenky hnutí za demokratické reformy 68. roku ovlivnily pozdější snahy o změny v jiných zemích pod sovětskou nadvládou. Vyzval také italský tisk, aby upozornil na zatčení Ladislava Lise, jednoho z mluvčích Charty 77, právě v den letošního výročí 5. ledna.

Přítomným novinářům byla rovněž rozdána italská verze prohlášení Skupiny Listy, které otiskujeme na jiném místě tohoto čísla. O tiskové konferenci Listů referovaly příznivě vedoucí italské noviny jako *Il Tempo*, *La Repubblica*, *Avanti!* a *L'Unità*, i tisková agentura ANSA.

Výtvarná soutěž

Vypisuje ji exilové nakladatelství INDEX v Kolíně nad Rýnem, a to na výtvarné řešení obálky Orwellovy knihy «1984». INDEX chce tuto slavnou a poutavou vizi budoucnosti — dnes spíše přítomnosti — vydat počátkem příštího roku. Kniha má mít formát 17×11 cm. Autor použité obálky dostane DM 1.000.-; několik dalších vybraných návrhů bude uveřejněno v příloze knihy. Návrhy potřebuje nakladatelství do 20. června t.r. na adresu: INDEX, Postfach 41 05 11, 5000 Köln 41.

Podzim u nás

(fejeton)

Ráno po nočním větru a dešti mě maminka obudila skoro, abych šel na cestu posbírat jabka. Cesta byla kamenně mokrá, na kraji pod bosou nohou měkká. Jabka, které spadly na cestu, se otloukly, spadené do pole zamazaly. Nejlip dopadly, co dopadly do vody v příkopě. Voda v travnaté příkopě byla čistá a chladná, až mě z ní ozívalo v nohy. Cervivé jabka plavou víc. Jabka bylo třeba posbírat, než začnou lidé z Brumova chodit k vlaku či na pole a lidé z Návojně do kostela. Ta izoglosa vedla přes Lorencovu chalupu u závor. Stromy byly obecní.

Nejvíce bylo jabuk panenských, potom kterási reneta a takové tvrdé zimní jabka, kyselé jako ščinec od slovesa scat. Doněs sem jich v tašce z pět kil, položil na verandě na zem, utřel si nohy a šel zaspat, a to na ukázkou mého tehdejšího velice činného přičestí stačí. Maminka jabka přebrala, dobré dala hůru do sena, červivé a natlučené rozkrájela do nápoje kozám. Tak každý den, než jabka spadly nebo jich kdosi obrál. Zájmený tvar «jich» neznačí tu druhý pád, ale je to takový vzhled pádu čtvrtého. Příklad: «V zimě zme potom — koho co — jabka jedli, až zme — koho co — jich zjedli». V tomto se mýlí i úmyslní dialektologové, například Bělič.

Nápoj pro koze — koza podle vzoru duša — byla přisolená teplá voda a v ní pokrájená řepa, šupky od zemáků nebo ty jabka. Právě mi přišli povědět, že umřel Brežněv. Koze jabka měly velice rády! Ale my také, a tak si koza našla v trávě jabko, ale já jsem učil povědomý křup, otočil se, a když to bylo jabko, na které bych sám byl měl chuť, vytáhl jsem jí ho z huby, raz. Při čtení zdá se mi to samému vymyšlené, ale není, není!

Ze suchých barevných dní začalo padat listí a každý list při dopadu do listí fukl. Potom přišel říjnový větr, lipy zahučaly, a ráno byla naše ulice po kolena v žluté závěži. Vzali jsme, já a naše Lida, měchy, cpali do nich list a vynášeli ho nad kolnu. My měli lipového listí! Pod hradem u rybníku padaly zas tak endemicky kaštiny, v Dubníku žaludy, v hrázích plané hrušky a v restauraci u Formanů v neděli odpoledne kuželky. Barevné listy, lístky a lístečky byly ve všem a dostaly se všude, ještě dnes ty školní výkresy mám.

Dalším podzimním znakem byla volnost pastvy. Vyprovodili jsme kozy nad splav, a dojednav si s nimi na večer sraz, hleděl jsem si svého. V listopadu směla se spásat už aj ozimina a strnisková jatelina, ale takové pasení, kdy už se odpoledne vyplazovala z potoka mlha, bylo přes divokost svých pasáků smutné. Jednou jsem na farském poli hleděl na měsíc v úplňku, a on se začal blížit a zvětšovat. Když už zabíral čtvrt nebe, zavolala mě ustrašená maminka dom. Šel jsem, s kozama, a vítal nás dřevěný kouř a světlé petrolejky. Těšil jsem se, jak si budu čist.

Raz jsem, právě asi v tento čas jak dnes, přida ze školy vyhnal koze na rovinku u říky a nechal jsem jich — ty koze, ne těch koz! — aby dělaly, co chtějí. Sám jsem šel hledět do vody. Pořád jsem ale slyšel mečení. Mečala to stará Ajna, stála a hleděla do daleka. «Co hledíš a nepaseš sa!» napomenul jsem ji, ale ona neslyšela. Jak by jí bylo teskno, ale po čem, nemohl jsem tušit. Dom šla s boky vpadlými. Privil jsem to mamince a ona řekla: «Hm». Druhý deň to samé. Ajna zas enom mečala, smýkl sem ju provazem, enom sa nahrabila a bylo jí to jedno. K večeru začala diametrálně létat po poli, a přes říku, a než sem sa vyzúil, prča v tahu. Až do mlýna slyšel jsem její hlas. Ale kterou kozu měl jsem opatrovat dřív? Druhá zmateně pobíhala na břehu, do vody nechtěla. Přešel jsem tedy vodu zpátky, zavedl mladou dom, řekl jsem to mamince a šel zas hledat. Byla už tma, v chalupách za firhačkama svítilo, a kde ještě na dvorku škromtaly potmě postavy s kýblama kol dobytka, pozdravil jsem a ptal se, ale žádný nijakou kozu neviděl. Vrátil jsem se dom, maminka vzala baterku a šli jsme obá. Kozisko jsme našli až na podměstí, vražené za fukarem mezi štangle opřené o plevník, a právě jsem se dověděl, že na místo Brežněva postupuje jakýsi Andropov. «Až půjdeš ráno do školy», pravila maminka, «zavedeš ju k Ovesníkom».

Ovesníkovy píšu s ypsilonem, protože to byly dvě babky, a nevím, jestli sestry či matka s dcerou. Obě chodily stejně omotané hadrama a obě se s putenkama vody stejně klátily. Tam jsem ráno Ajnu vedl, a ona se už po cestě jakoby rozčileně uklidňovala. Sotva jsem odchýlil branku do jejich dvorka, vmetla dovnitř. Jedna z babek vyšla, řekl jsem, jak se jmenuju, a ona řekla, abych si pro kozu přišel večer. Smrad u nich byl veliký. Ačkoli jsem věděl, že koza se ke košutovi vodí, aby měla kozlata, je zajímavé, že mě to nezajímalo, jak se to má způsobit. Tím ostrým pachem? To považuju dodnes za nejmožnější.

Když jsem si pro naši bílou Ajnu došel, skoro jsem ji nepoznal. Byla dožluta uválená, celá zježená a jako by aj pošlapaná. Zato jak příznivě se změnila po duševní stránce! Mírná a tichá, pokorná jak ovečka z jesliček cupkala podle mě. Úplně jiná bytost. Tak si představuju hříšnou bytost po zpovědi a svatém přijímání, jenom nesmí smrdět jak cap. Za návštěvu dali jsme stříbrnou tenkou pětikorunu. Do čtrnácti dnů jsme to samé, jenom s menším poplachem, měli s mladou. Ta byla prvnička, na svůj rozháraný stav upozornila psaním básniček.

Tím vlastně končovalo podzimní pasení. Potom začalo pršet, nastalo bahnivo a do toho chlápal sněh. Rád jsem seděl ve škole. A začal jsem sbírat známky, přičemž Radoš Dittrich mě začal šidit. Ale o tom jsem už psal v Květech roku 1955 u příležitosti velké výstavy známek a nové emise k I. celostátní spartakiádě, na níž jsem dokonce potom i cvičil...! Od té doby jsem poznal, že nejlepší jsou známky malé, prosté a pracovité: bez toho zadního lepu, na který sedají falešní filatelisté. Známky nezkorumpované obchodem, nezfamfrněné výtvarnem a nezblblé státní propagandou. Ale ty jsou čím dál vzácnější.

(Listopad 1982)

Jak prožíváme budoucnost

Každý z nás zažívá někdy svíravý pocit, že budoucnost přinese něco zlého. Citíme, že na ni nejsme připraveni, že přichází mimo naši vůli jako valení času a událostí, které jsou třeba ještě dnes a jen šťastnou náhodou pro nás dobré, a že neznáme způsob, jak se bránit, budou-li zlé. Chtěli bychom proud času využít k radostnému očekávání, ale nevíme jak. Stojíme tu bezradni a s pocitem viny vůči svým dětem, protože správně tušíme, že náš strach z budoucnosti je ještě jiné povahy, než přináší bezradnost vůči přírodním a sociálním katastrofám, nemocem a stáří. S pocitem zahanbení se rovnáme se svými předky, neboť tušíme, že nevíme něco, co věděli oni, že nás odděluje něco, co bychom my měli umět překonat, že oni znají odpověď, ale my se na ni neumíme zeptat. Jsme uzavřeni v přítomnosti, žijeme teď, a máme strach před chaotickým nic, které hrozí pohltnout všecko.

Pojďme přemýšlet; snad ani není důležitější otázky. Začít můžeme skoro z libovolného konce, protože budou-li naše úvahy správné, musí směřovat do středu stejně odkudkoli.

Případ telefonních budek

Jisté pražské noviny uvedly nedávno na konci sloupku krátkých zpráv ze světa jednu «žertovnou», na odlišení velké legrace pro jistotu kurzívou vytištěnou zprávou: britská pošta chtěla natřít telefonní budky nápadně žlutou barvou místo dosavadní červené. Po ostrých kontroverzích zvítězila konzervativní lordstva a žlutá byla zamítnuta s odůvodněním, že červené telefonní budky jsou neodmyslitelnou součástí britského životního stylu. V této «žertovné» zprávě je obsaženo dost z toho, co hledáme: motivy britské poštovní správy, motivy britských konzervativců a motivy pražských novin by nám dohromady mohly pomoci vyznat se trochu v našem trápení s časem.

S britskou poštovní správou to bude zjevně nejjednodušší. Ta prostě věděla, že žluté telefonní budky jsou lépe vidět, i jinde ve světě se poštáči kloní ke žluté, tak proč by budky neměly být žluté, když tak lépe poslouží veřejnosti. Konzervativci nepochybně nahlídli, že žlutou je lépe vidět. Problém spratřovali v tom, zda změna přinese takovou výhodu, která by byla větší než náklady s ní spojené. Nejde samozřejmě o náklady na přebarvení budek, nýbrž o náklady mnohem závažnější a obtížněji rozpoznatelné — o náklady, které může vyvolat lehkovážně připouštění změn: když dnes není dobré to, co bylo dobré dříve, jak můžeme očekávat, že bude také zítra dobré to, co je dobré dnes? A nemáme-li jistotu, že to, co má smysl dnes, bude mít smysl také zítra, pak přestává záležet na tom, co děláme a jak to děláme dnes, může být dokonce lepší, když nebudeme dělat vůbec nic. No a to jsou ty náklady. Konzervativci najednou vypadají trochu jinak: jejich někdy až legrační zdůrazňování minulosti a tradic je vlastně jen velkou starostí o

budoucnost. Přítomnost, ve které žijeme, vidí jako střed časové souměrnosti, podle kterého je horizont budoucnosti dán hloubkou našeho porozumění minulosti a naší úcty k tradicím. Je nebezpečné opouštět to, co se osvědčilo v minulosti.

A teď pražské noviny: obávám se, že nejsou tak prostoduché, jak se tváří. Je-li pravda, že každé rozhodnutí o změně hrozí narušit náš vztah k budoucnosti, pak běda nám, zjistí-li to také ďábel, jehož cílem je právě uvěznit nás do prázdnoty přítomného okamžiku. Bude se všemožně snažit, aby rozvíklal měřítka a tak chaotizoval naše vnímání času, zejména bude všemožně zpochybňovat minulost a měnit její hodnocení. Nebude změny jen lehkovážně připouštět, bude je plánovitě vytvářet ve jménu našeho dobra. Bude nás přesvědčovat, že život se dělí do množství etap proměnných délek, jejichž podstatným rysem je právě odlišnost zákonitostí, pravidel a hodnot platných uvnitř těchto etap. Samozřejmě i sama etapizace a výčet charakteristik jednotlivých etap musí být předmětem změn a vědeckých sporů. Denně bude hlasitě obdivovat, jak se svět mění a jak nám dává pokyn, abychom svůj život měnili také. Stačí, aby se uvěřilo, že změna je vždy krokem k lepšímu (je přece tak únavné pokaždé podezírat změnu, že nezlepší život, že jen znejistuje náš vztah k minulosti a podlamuje důvěru v budoucnost). Že ďábel velmi dobře ví o účinnosti změn na postoje lidí k budoucnosti, poznáme z toho, jak úporně dbá o neměnnost znaků své vlastní moci — všude se máme přesvědčovat, že tu je silný dnes, protože tu byl stejný už dávno předtím, než nám nabídl své služby, a že tedy není sebemenšího důvodu pochybovat o tom, že jeho moc bude působit i nadále.

Démon pseudozměn

Ďábel bude tedy ve jménu pokroku a našeho štěstí produkovat tok nutných změn. Půjde vesměs o změny, které si vlastně ani reálný svět za cíl neberou. Budou podezřele snadno a lacině proveditelné, vždy spíše posuny v názvu, pojmenování a hodnocení než změny věcí samých, a z jejich povahy bude hned plynout nutnost změn dalších. Ďábel shovívavě strpí i kritiku na adresu příslušných změn, které přece očividně k lepšímu nevedou. Ví totiž, že se nevznáší pochybnost o jeho dobrých úmyslech zlepšit nám život, a tak občas připustí i svůj «omyl» — příslušné opatření se opravdu ukázalo jako málo účinné, je třeba je prohloubit, zdokonalit. Abychom se nemohli ďáblovým úmyslům bránit, nesmíme rozpoznat, že vlastním smyslem všeho jeho měnění je dosáhnout toho, abychom chovali k plynutí času a událostí lhostejnost, trpně a odevzdaně přijímali budoucnost — ďábel má s námi totiž své úmysly, ty pro nás nejsou nikterak dobré a on to ví, že pro nás nejsou nikterak dobré, a tak je třeba stůj co stůj klid; hlavně aby budoucnost zůstala nepochopená, jinak by historií mohly vzniknout potíže.

Ďábelský chod stroje obstarávají četné instituce, z nichž se velmi dobře osvědčuje např. vědeckovýzkumná základna. Aby nedocházelo k poruchám stroje a nebylo třeba do něho stále zasahovat a odstraňovat poznatky, které by mohly sloužit jako pevný bod k navazování dalších, stačí se zaměřit na dodržování několika jednoduchých pravidel:

- 1) slovo každého platí stejně (ďábel je demokrat);
- 2) všichni musí stále činit zásadní objevy a pravidelně o nich podávat obsáhlé zprávy (ďábel má důvěru ve schopnosti lidí, ctí pracovitost);
- 3) okruh zkoumaných problémů je dán, začíná se pokaždé od začátku (ďábel zná podstatné);
- 4) podstatné je tabuizováno (ďábel chrání před cestou marnosti).

Dodržování uvedených zásad spolehlivě zaručí, že jakákoli zajímavá a významná myšlenka včas zanikne prostě proto, že nadešel čas říci něco jiného. Kdyby se přece nějaké významné myšlenky nechtělo ze světa a bylo nebezpečí, že trvale zakoření, pak ji zaručeně nebude slyšet ve vřavě rovnoprávných a originálních hlasů.

Pozvánka do ráje

Snad ještě větší význam, než má pro náš vztah k budoucnosti stabilita hodnot, má naše ochota k odpovědnosti. Když Pánbůh vyhnal Adama a Evu z ráje v nebi, protože odmítli platit za všestranné boží zaopatření absolutní poslušností (o jablko ze stromu Hospodinu přirozeně ani trochu nešlo, to byl jen takový test poslušnosti), nechal čekat za rohem ďábla, který ihned nabídl náhradou ráj na zemi. Čím větší měl být trest za volbu svobody, tím větší šance pro ďábla: odpovědnost, která symetruje svobodu, nebo je spíše jejím jiným vyjádřením, je zpravidla velmi nepříjemná, přinejmenším trdná. Ďábel-humanista proto ochotně zařídí, že těch nepříjemností a trdností bude co nejméně. Jinak by to bylo na světě skutečně strašně těžké. Ostatně Pánbůh sám přiznal, že svět není nic jiného než slzavé údolí. Rozbité okno je třeba zaplatit, svedenou dívku pojmut za manželku, kdo špatně hospodaří, přijde o majetek, za špatnou práci se neplatí, kdo nepracuje a nespoří, tomu je těžko v nemoci a ve stáří, kdo zalže, tomu už nikdo neuvěří, kdo darebně ve veřejné funkci rozhoduje, tomu se příště rozhodování nesvěří, kdo přijde do opery pozdě, neuslyší předehru.

Ano, svět by byl hotový ráj, ale má ještě své vady, a ty je třeba z něho trpělivě odstraňovat. Stačí trochu více lidskosti do lidských vztahů: soudruha, co mizerně rozhodoval ve veřejné funkci, je třeba chápat a vidět ho jako člověka, komplexně, i s jeho dobrými vlastnostmi. Nebo ten, co lhal — kdo ví, co je to vlastně pravda, že má odvahu někoho obviňovat ze lži? No a že by měl někdo na stará kolena trpět za to, že se v mládí těžko probíjel, to už je přímo cynické. Každý chce přece žít, živí děti, a když mu zrovna nejde práce, jak by si sám jistě přál, co dělal jeho kolektiv — podal mu někdo pomocnou ruku? A s tím majetkem a hospodařením je to přece úplně obráceně — nehospodaříme přece proto, abychom hromadili majetek, nýbrž abychom uspokojovali své rostoucí potřeby. Mladé je třeba vychovávat

a nebojme se je včas poučit o antikoncepci — nemůžeme pak vinit je, když se něco přihodí.

Takto nějak a podobně zní každý den ďáblova pozvánka do ráje na zemi: pojdte, můžete všechno, vaše drobné chyby jsou lidské, všichni jsme lidé, tak se o to nepříjemné v životě tak nějak mezilidsky podělíme, tu trochu každý uneseme a bude nám hej.

Redistribuce hříchů

Ďáblova přítomnost při zřizování ráje na zemi je zcela nevyhnutelná. Nic naplat: když jeden nepracuje a chce jíst, musí tu být někdo, kdo utrhne kus krajíce pracantovi. Když někdo špatně hospodaří a přitom nepřichází o majetek, musí tu někdo být, kdo mu soustavně doplňuje z kapsy lepších hospodářů.

Takto neotesaně se to děje samozřejmě jen na samém počátku budování ráje. V systému vypiplaném k dokonalosti pak už nesmí být poznat, kdo doplácí a kdo vydělává, ba ani to, zda doplácí nebo vydělává. Když někdo darebně rozhoduje ve veřejné funkci, musí tu někdo být, kdo zařídí, že nevadí, že lidem jeho rozhodování vadí. Když někdo přijde pozdě do opery a přece slyší předehru, musí někdo zařídí, aby se hrála ještě jednou. Když někdo lhal a přece se mu nadále věří, musí tu být někdo, kdo zařídí, aby se na to zapomnělo.

A proč to ďábel dělá, co z toho má, vždyť to dá strašně přemýšlení a práce takhle o nás pečovat? Vyplatí se mu to, nebo je snad nezištný? Že má své motivy, to už jsme zjistili. Jeho úmysly s námi jsou pro něj zřejmě tak významné, že nelituje obrovského úsilí, aby vybudoval a udržoval v chodu mohutný aparát, jímž redistribuuje naše hříchů, omyly a nedostatečnosti tak, aby dopadaly na každou hlavu rovnou měrou. Tento složitý aparát redistribucí pracuje stejným směrem a dosahuje stejných výsledků, jako aparát plodící změny hodnocení: jsme odříznuti od budoucnosti, přičemž operace odříznutí má všechny znaky řemeslně dobře odvedené práce; pacient o ní neví, a když se probudí, je už hotová.

Zbývá vysvětlit, v čem spočívá jistota úspěchu operace. Když někdo pořádně nepracuje a přece má každý den slušně peněz, odvozuje z toho zcela správně, že nemá smysl, aby si lámal hlavu s tím, jak bude pracovat a co bude dělat. Když někdo darebně rozhodoval ve veřejné funkci a přece v této funkci dál nerušeně setrvává, za logiku jeho uvažování by se nemusel stydět ani sám Bolzano: vůbec se nezajímá o to, jak bude v budoucnosti sloužit svým voličům. Když někdo vyráběl korunu za šest padesát a přesto vykazoval zisk, protože dostal ke každé vyrobené koruně sedm korun dotace, pak není divu, že je mu ale úplně jedno, porostou-li dále světové ceny surovin, a že v tomto směru nemíni nic udělat.

Pojďte, zbavím vás svobody

Ďábel je neobyčejně prohnáný, protože svou pozvánku do ráje by mohl formulovat také docela jinak a bylo by to navlas totéž, pouze s tím rozdí-

lem, že by se jednalo a operaci při plném vědomí, což je vivisekce. Vivisekce je však nehumánní, nesmí se provádět dokonce ani na zvířatech, a my jsme si už všimli, jak silně ďáblu záleží na lidském přístupu. Takže následující pozvánku do ráje nikdy nikdo nedostane: Pojdte, zbavím vás svobody. To, co chcete, vím nejlíp já. Co dostanete, bude záležet na tom, jak se mi urodí. Budete mě ve všem poslouchat, já zato slibuji, že každý den nasypu do koryta. Až budete vykrmení, bude zabíjačka (nejlépe v únoru, nelitají mouchy).

Ďábel tedy s námi zamýšlí krutě skoncovat, a tak není divu, že se dost snaží, abychom svou budoucnost neprohlédli — o konci nepadne ani slovo.

Není teď paradoxní, že křesťané jsou vychováni ve víře v konec světa? Je pravda, že myšlenka posledního soudu není nejvlastnějším obsahem křesťanské zvěsti. Myšlenka konce je v ní však přítomna mnohem silněji, protože nezní jako hrozba, nýbrž jako naděje. Je jí parúzie, očekávání druhého, konečného příchodu Mesiáše. Očekávání konce, víra v druhý, poslední příchod Krista, byla v některých obdobích křesťanských dějin až ničivě silná — husité očekávali příchod Krista ve velmi krátké době a zřejmě tato síla je hnala k oné krutosti, kterou ve spěchu páchali na svých bližních zdráhají-

cích se uvěřit v takovou blízkost konce. Eschatologické chápání času, tj. předjímání konce v přítomnosti, je tím nejcharakterističtějším rysem pozemského počínání křesťanské civilizace.

Víra v budoucnost s koncem, který se právě vírou promítá do přítomnosti, má některé velmi praktické a empiricky pozorovatelné důsledky v chování lidí. Křesťan žije každý den tak, jako by to byl den poslední. Čas je mu nejvzácnějším statkem, a proto s ním hospodáří. Hospodáří i s ostatními dary, za které denně děkuje. Ví, že ho ospravedlní jen jeho víra. Za svou víru a skutky je Bohu osobně odpovědný. Přijetí odpovědnosti ho osvobozuje k činům. Naopak iluze nekonečna v příjemném teď, do které nás uzavírají ďáblové machinace, nabádá k mrhání časem a bezohlednému kořistění všech darů. Uděluje našemu bezstarostnému pobývání rychlost, jíž se zaručeně řítíme proti hrázi neblahého konce.

Vím, že jsem právě přemýšlel jako nezaujatý člověk, který z pozic teologického liberalismu pozoruje podivuhodné důsledky křesťanské víry. Vím také a chtěl bych, abychom to pochopili, že tyto podivuhodné důsledky víry nejsou bez víry možné. Není právě zkušenost s vírou to, co bychom měli slyšet a na co se neumíme zeptat?

—rf—

Události ve Velkém Krtiši a v Dolních Plachtincích

Dne 6-10-1982, ve středu, zahájily orgány StB ve Velkém Krtiši vyšetřování dětí a mládeže, které se zúčastňují katolických bohoslužeb. Ve středu 6.10. to byly tři děti: Katarína Tóthová, Milota Notová a Anička Šulková, žáčky 4. třídy Základní devítileté školy ve Velkém Krtiši, které si z vyučování vyžádal ředitel školy a zavedl do ředitelny, kde je čekal vyšetřovatel StB Hošala. Při vyšetřování byla přítomna také jedna učitelka. Děti byly vyslýchány jednotlivě a upozorněny, že nesmějí lhát. Předložili jim fotografie ze slavnosti prvního sv. přijímání z minulého roku 1981 ve Velkém Krtiši, na kterých měly identifikovat rodiče dětí a jiné osoby na fotografii. Otázky se týkaly správce farnosti v Dolních Plachtincích a Velkém Krtiši — kde je učí náboženství, co jim vypráví a co je učí zpívat, kdo hraje na kytaru, na jakém papíře jim přináší písně nebo jestli jsou napsané ve zpěvníku atd. Po skončení vyšetřování dal vyšetřovatel podpísovat dětem dvojmo zápis. Děti nevědí, co v něm bylo napsáno. Jedna z děvčat, Milota Notová, nechtěla vypovídat na otázky ani podepsat zápis a při odchodu zakřičela na vyšetřovatele: «A just budu chodit do kostela!» Děti přišly domů se zprávou, že budou vyhozeny ze školy, čímž jim hrozil vyšetřovatel.

7.10., ve čtvrtek ráno, si šli rodiče dvou dětí osobně stěžovat řediteli školy na vyšetřování dětí v jejich nepřítomnosti. Ředitel jim nemohl ukázat ani zápis, protože ho neměl a údajně ani nevěděl, co v něm

bylo napsáno. Děti vyzvedl z vyučování na příkaz člena StB. Do celé věci nebyl jinak zaangażován.

Téhož dne, ve čtvrtek 7.10., byla z vyučování vyzvednuta také studentka 3. ročníku gymnázia ve Velkém Krtiši Mária Šiminová z Dolních Plachtinců. Hošala ji vyslýchal asi dvě hodiny. Ptal se na zpěv v kostele, zda hraje na kytaru, kdy je mládežnická mše, zda ví, jaké že to mají správce farnosti, a co si myslí, proč je už na šestém místě apod., s výhrůžkami, že se nemusí dostat na vysokou školu. Vyslýchaná podepsala nakonec zápis.

V pátek 8.10. týž vyšetřovatel navštívil dopoledne také 17 letou Lubicu Lackovou na jejím pracovišti v obchodě s potravinami v Obeckově. Vyšetřoval ji ve skladě. Protože nechtěla vypovídat ani podepsat zápis, předvolal ji ústně na odpoledne do Velkého Krtiše do své kanceláře. Vyšetřovaná předvolání ignorovala, načež byla znovu ústně a prostřednictvím třetí osoby pozvána na pondělí 11.10., kdy se k výsledku nedostavila rovněž.

Téhož dne, v pátek 8.10., byla ve Velkém Krtiši v katolickém kostele v 18 hod. mše svatá, zaměřená hlavně na děti. Po mši svaté zůstalo asi 30 dětí i s rodiči v kostele na přípravu před přijetím svátosti přijímání. Děti se připravují pouze v kostele, protože ani letos škola nepovolila vyučování náboženství ve škole, ač rodiče v úředně stanoveném termínu přihlásili asi 30 dětí. Přihlášky byly poslány doporučeně, neboť osobně nebyly přijímány. Všichni rodiče

dostali po uplynutí termínu k přihlášení odpověď stejného obsahu: «Pro neúplnost vaší přihlášky ji nebereme v úvahu». Asi v 18 hod. do kostela vstoupili církevní tajemník Kukučka a Hošala. Když vzápětí chtěl kněz propustit děti domů, Hošala předstoupil před oltář a Kukučkovi přikázal hlídat vchod do kostela a nikoho nepustit ven. Hošala děti okřikl, aby se nikdo nehnul z místa a aby mu každý nadiktoval svoje jméno. Proti chování příslušníka StB v kostele se ohradil správce farnosti a děti znovu vyzval, aby odešly domů. Hošala vyběhl ke dveřím kostela a nikoho nechtěl pustit ven, proti čemuž se už ohrazovali i přítomní rodiče. Pustil z kostela pouze děti, které byly se svými rodiči. Rodiče, kteří se ozvali, chtěl legitimovat a tři z nich a správce farnosti Júlia Prachára chtěl okamžitě vzít s sebou, což pak nařídil příslušníkovi StB stojícímu před kostelem. Hošalova arogance a suverenita hned opadly, jakmile ho rodiče upozornili, že je evidentně pod vlivem alkoholu, a jeden z rodičů ho požádal, aby mu nadiktoval číslo služebního průkazu, což on odmítl. Většina dětí odešla v šoku a s pláčem domů s rodiči.

Debata s ostatními rodiči a příslušníky StB a s církevním tajemníkem Kukučkou před kostelem se protáhla asi do 19.30 hod. Mezitím k ohnivě debatujícím hloučkům okolo tří vyšetřovatelů začali docházet také další obyvatelé Velkého Krtíše, rodiče dětí, které už stihly věc oznámit doma po příchodu z kostela a podobně i zalarmovaní věřící z Dolních Plachtinců. Nakonec žádal Hošala správce farnosti, aby všechny rodiče uklidnil a na celou věc zapomněl, jako kdyby se nebyla stala. Rodičům přislíbil, že vzhledem k tomu, že ředitelé dvou základních devítiletých škol ve Velkém Krtíši porušili při přihlašování na náboženství směrnice, sám proti nim zahájí trestní stíhání a vyučování náboženství na škole zařídí. Poslední odcházeli z místa incidentu rozhořčení rodiče ještě s některými dětmi.

Po pátečním incidentu se vyšetřování neskončilo. V pondělí 11.10. si z domova na pracoviště pozvali dva příslušníci StB občana z Dolních Plachtinců pana Turčányho, od kterého chtěli vědět, zda ho místní správce farnosti nepřemlouval k vystoupení ze strany, k návštěvám kostela a k zapsání dětí do vyučování náboženství.

Stav mého ptactva

Údolí je v této končící zimě opuštěné a vyprázdňené. Svléklo sněhový hábit, krčí se v zestárlé, sešlé nahotě, chvěje se zimou a neví, co dál. Odstraňují okenice a do chaty vstupuje světlo. Kdesi v koruně akátu se ozve tedede íst. První hlas v zakletém údolí. Vítají tě, řekl by nezasvěcenec. Ale je to jen varování ostražitých, kteří přežili. Sedím u železných kamen, házím do nich kusy dřeva a plotýnka se rozpaluje. Od podlahy ještě olizují mé nohy mrazivé jazyky, ale vzduch už voní dřevěným teplem. Uklízím v chatě, pak jdu ven a zakládám do krmítka. Z komína zkrěhlé chaty stoupá kouř a nese zprávu do údolí. Z koruny akátu mne pozoruje brhlík.

Nevěří, že vůbec někdo do toho mrtvého světa vstoupil, leze níž a níž, hlavičku dolů, aby viděl. Naoko si ho nevšímám, takový je náš letitý zvyk. V křoví se objevuje jiný ptáček, bělavý a s dlouhým černým ocáskem, hlavičku jako z porcelánu. Mlynářik. Sykmsyk, syk vyvolává. Zas varování. Mrzí mě to.

To v Praze potkávám takovou malou starou paní, chodí v ošoupaném kabátě a v čepici jako Karkulka. Krmít?, zdravím ji. A ona: Musím, vždyť mám jen ty ptáčky. Vyjde z průchodu a v minutě jsou tu hrdličky, sedají jí na ramena, na ruce a dokonce i na tu její karkulku a ona, obklopena ptáky, jde dál, do parku. Odtud jí letí naproti holubi a mezi stromy se zvedají k uvitání havrani. Lidé se ohlížejí, podívinka! Ale mnohým z nich to připadá i krásné, líbezné a já myslím na Františka z Assisi, jak kázal ptákům, muselo to být veselé kázání, něco jako píseň beze slov, a ptáci ho určitě také obletovali a trylkovali, vždyť ještě po staletích ty trylky slyšel a zaznamenal Liszt v jedné své skladbě. Kázat či zpívat ptákům na našem náměstí v tomto století ovšem nejde, člověk by vypadal jako blázen. A paní to ví, sype ptákům a mlčí, sype jim a jen se usmívá. A já jí závidím. Protože moji ptáci se ke mně tak nemají.

Ale ten malý s bělavou hlavičkou a dlouhým ocáskem přivolał tlupu kamarádů a teď po jednom po dvou vlétají do krmítka, klof, a frrr, hlupáci, pořád si hrají na ostražité. A kde se vzal, tu se vzal, je tu také šedohnědý ptáček, na bříšku doběla, na hlavě černý šátek a pod zobáčkem černou šmouhu. Babka. A s ní moudivláček, ten v letošní zimě poprvé. Konečně se ke krmítku snáší můj starý známý, brhlík, ostrý nálet, energické zaťukání do krmítka a návrat do koruny akátu. Jeho druh šoupálek zdálky pozoruje, jak to dopadne. Objevuje se pluk sýkorek koňader, tmavomodré na hlavě, líce bílé jako klauň, řádra rozčísnutá černým pruhem, zrnko a pryč, potom v nedalekých větvích číhají a chystají se k dalšímu útoku na krmítko. Objevuje se i kos, také kamarád z léta, usadil se na zimu ve skulině za chatou. Vida, i ten přežil.

Letošní zima byla v našem údolí tuhá, sníh a mráz a mráz a sníh, zimní spánek tu čeřil jen kůň, každé ráno krácel údolím a každý den šel jen tam, nikdy zpátky, krácel pomalým krokem tahouna a voněl teplem stáje a já si zpočátku myslel, že další bytost zalidňuje náš probuzený svět, ale on jen procházel a vypouštěl z nozder páru, kterou ledový vzduch měnil v jinovatku, dusal svými kopyty a zanechával ve sněhu jejich otisky, ale to bylo vše, pak mizel po cestě, která nevedla zpátky. Pročpak tu asi nechával značky svých kroků? Pro štěstí? Ale mráz trval dál a byl takový, že z našeho údolí odešlo i slunce.

V takovém mraze mi vloni zahynula červenka. Koncem září neodletěla, rozhodla se přezimovat ve stráni za chatou, ale v mrazech sotva doletěla ke krmítku a pak už ani ani tam ne. Zato letos jiná červenka přežila. Snad to bylo tím, že mé krmítko bylo plné hned s prvými sněhy. Ale nezachránili se jen ti, kteří tu odjakživa žili, objevilo se tu plno jiných ptáčků. Strížličci, modřinky, králíci s červenými korunkami na hlavách, sýkorky úhelničci. Poletovali v křoví a švitořili do mrazu a v údolí bylo veselo, alespoň v této části údolí, kde se stýkají dva

potoky, a i mně bylo veselo, přestože moji ptáci se nejhlasitěji ozývali, když jsem se objevil na prahu. Na výstrahu.

A já té staré paní, obletované hrdličkami v našem pražském parku, už nezávidím. Kdesi jsem četl, že ptáci ohrožují život Prahy, ničí půdy a střechy a staré památky, ba roznášejí nemoce mezi děti, a protože jich přibývá, bude nutné je trávit, zbavovat je plodnosti a nesypat jim. Nesypat! A jak by ne, hned se našel člověk a běžel tu staříčkou paní prásknout, byl to náš člověk, jak s ním máme letité zkušenosti, zdrazuje se a ptáci jsou jednou z našich potíží a ona je krmí! Zakažte jí to! Potrestejte ji! Ostatně, kde na to bere? Prošetřit! Jak to dopadlo na úřadě, nevím, ale zpráva se šíří a *crescit eundo*, roste a nabývá na rozměrech a lidé jí věří, zas jiní naši lidé, spíš by pochybovali o tom, že někdo práskače shodil ze schodů. Ale paní se objevuje i teď, ptáci ještě nebyli úředně otráveni a dál ji obletují a ona se pořád usmívá, ale lidé ji už nepokládají za podivínku, ani ze závidí ne, mrkají na ni, aby druzí neviděli, a beze slov, skrytými pohledy ji povzbuzují, jen se nedejte, paní, držíme vám palec, zas jiný druh našeho člověka, a pak jsou honem pryč, aby se do něčeho nezapletli, protože i to k našemu člověku patří. A paní vstupuje do parku, havrani jí vzdávají čest a hrdličky vrkají hosana a ona jim hází a má zřejmě dojem, že koná mnohem víc než před týdnem, už nekrmí jen ptáky, ale něco brání a proti něčemu bojuje. Neboť tak bojuje náš člověk.

Jak bych mohl té milé staré paní závidět? Já pořád jen krmím své ptáky, nic víc. Ale stav ptáků je po té tuhé zimě výborný a zatím jim nehrozí úřední zásah, pokud vím. Až vstoupí do našeho

údolí slunce a jarně se rozzáří, moji ptáci budou sedět v křovinách a já jim budu moci dokonce zazpívat, bez obavy, že budu pokládán za blázna, a oni mi budou trylky odpovídat.

Je pražské jaro a já z balkonu vidím nějakou postavu a ta postava se podivně chová, proto mne zaujala, plíží se po okraji chodníku, ano plíží se za bílého rána, ale když dojde k vjezdu do našeho domu, opět se vrací, jako by hledala včerejší den, potom vstupuje mezi zaparkovaná auta a shýbá se. Co tam dělá, říkám si a zvědavě ji sleduji. Po chvíli se ta paní vynořuje ze svého úkrytu a zase chodí sem a tam a já ji poznávám, občas mávne rukou do strany a pak ji ponoří do tašky, je to ona, zas jiná stará paní, profesorka, kterou léta znám, byla to pracovitá žena, snad i proto, že byla sama a nechtěla být sama, ale teď už sama je, staříčka, říká se tomu zasloužený odpočinek. Paní profesorko, co to děláte? Zdá se, že něco mezi auty rozhazuje. A už vím, ona také chodí krmít ptáky, i ona má jen je, a vím i to, že až k ní dospěla fáma s krmením ptáků, bojí se je krmít veřejně, aby ji nikdo neudal. Fama *crescit eundo*, říká si možná ona, ale co kdyby? Přemlouvám ji v duchu: tak byste se jich, paní profesorko, zeptala, co je jim do toho. Ale hned ji slyším: Copak můžu takhle odpovědět, něco takového se určitě říkat nemá! Ach ano, za léta se jaksepatří pocvičila v opatrnosti, zas jiný náš člověk. Je lepší, když s nikým nic nemá. Jistota je jistota!

Snad její ptáci najdou své krmě i mezi auty, doufejme. Ale pokud jde o stav mého ptactva na konci této drsné zimy, je nečekaně dobrý.

—km—

IVAN BINAR

PO SPIRÁLE K VÝŠINÁM

Uvažuji o spirále a mám na mysli spirálu pomyslnou, o níž nám vyprávěli marxisti v marxáku, abychom si uměli názorně představit, jakých výšin lidstvo dosáhne. Dole, na samotném počátku je prvobytně pospolný řád, beztrždní společnost. Byla založena na společném vlastnictví výrobních prostředků a na společné práci příslušníků společenství — rovnoprávných a svobodných. Výrobky byly rozdělovány rovným dílem. Marxisti nazývají tuto formaci «prvotním komunismem». Pokazila to společenská dělba práce, neboť znamenala podstatný růst výrobních sil a vedla ke vzniku soukromého vlastnictví, k hospodářské a společenské nerovnosti, k rozkladu prvobytně pospolného řádu a k jeho přechodu v řád vykořisťovatelský.

Spirála se vine vzhůru a máme tu řád otrokářský. Nám, sledovatelům vývoje po spirále, se nabízí otázka: je pokrokem nebo regresí ve srovnání s «prvotním komunismem»? Byli lidé v prvotních společenských formacích skutečně rovnoprávní a svobodní? Neurval si silnější tučnější sousto na úkor slabšího? Nemlátily se tlupy našich předků kamennými mláty do hlav? Jaký osud stihl poražené? A co jejich závi-

slost na přírodě... Měli vůbec možnost, uměli se svobodně rozhodovat?

Marxisté se zabývají převážně vztahem k výrobním prostředkům a zapomínají na člověka, na jeho kulturní vývoj, na vývoj lidské morálky, zjednodušují si vývoj lidské společnosti na prefabrikáty společenských rádu a předpovídají vývoj společnosti po spirále až k výšinám — ke komunismu. Můj dědeček, člověk moudrý, zemědělec a sadař, mi to, chlapani školou povinnému, vysvětlil: — Je to blbost, zapomněli na lidi. To by všichni museli být stejně velcí, stejně tlustí, museli by mít stejnou barvu očí a stejný počet vlasů na stejně chytrých hlavách. Jeden jako druhý, k nerozeznání by museli být. Copak to jde? Lidi si závidí suchý z nosu. Dokud si budou mít co závidět, a neumím si představit, že by neměli, spravedlnost na světě nebude. To by ti komunisti museli z lidí a ze sebe nadělat anděly a nekrást nám pole. — Tato dědečkova moudrost mě silně ovlivnila při studiu marxismu-leninismu.

Sledujme však spirálu; vede nás feudalismem, kapitalismem raným, vyspělým, imperialismem,

přes jeho porážku socialistickou revolucí, obdobím diktatury proletariátu k socialismu, který právě zakoušíme na vlastní kůži a který má bez použití revoluce přerůst v onen kýžený komunismus — mládež lidstva, jak je psáno na mnoha cedulích v naší vlasti, abychom nezapomněli, na co se máme těšit. To stačí, dále se pomyslná spirála ztrácí v nedohlednu. Přistoupíme-li na logiku této lákavé konstrukce, musí stát období druhotného komunismu, toho pravého, bez uvozovek, nad prvobytně pospolnou společností, což se prakticky zatím vyzkoušet nedá. Mělo by se však dát zjistit, jaká formace je na spirále pod socialismem, pod tím, který v naší vlasti vyhlásil soudruh Antonín Novotný 11. července 1960. «Socialismus v naší vlasti zvítězil!» prohlašuje ve svém úvodu slavnostně nová Ústava. Nad kým zvítězil a kdo je poražený? Spusťme olovnici v bodu vyhlášení socialismu. Kterou část spirály provázek protne? Z logiky věci plyne, že by to mělo být někde na počátku, nebo ještě před počátkem, v éře opičí. Mně však, zcela proti logice věci, vychází středověk — nevolnictví — ať dělám co dělám. Že by má olovnice byla křivá, nebo je snad šišatá spirála?

Samotní marxisté hovoří o nevolnictví jako o takovém stupni poddanství, v němž závislá osoba nemůže o své újmě změnit ani bydliště, ani povolání, ani jiné stránky svého života a života svých dětí. Ke všemu, i ke sňatku, potřeboval nevolník povolení pána. Nevolnictví marxisté kupodivu odsuzují.

Ani trochu mě nezajímá představa marxistů o společenské formaci, nazývané socialismus. Vždyť u nás před dvanácti lety zvítězil a porazil vlastní národ. Komunisté nám vládnou už třicet čtyři roky. Vždyť nejméně polovina z nás nezná nic jiného. Nač se tedy zabývat teorií dávno zemřelého muže. Výrobní prostředky se staly celospolečenským majetkem a přesto jimi disponují nemnozí. Ti, kteří mají moc, ne absolutistickou sice, ale jako společenská vrstva absolutní. Náš stát je podřízen státu jinému, silnějšímu. Je to hierarchie podobná hierarchii středověké: chór panovníků v Moskvě, vazalové v čele podrobených států, vyšší šlechta na krajských výbořech, nižší na okresních a místních, preferovaný policejní aparát a vojsko, a úplně dole utlačovaný lid, naši pracující — moderní nevolníci. Nad tím se vznáší lež — zpotvořená báchorka o spravedlivé společnosti, v níž právě žijeme. Reformní snahy a lidové vzpoury jsou potlačovány násilím; tanky císařskými i vojsky vlastními.

Nevolník za feudalismu musel robotovat na polích svého pána. Pokud nemá náš pracující v socialismu razítko zaměstnavatele, je stíhán policií a pokud neprokáže legální zdroj příjmů, hrozí mu vězení za takzvané příživnictví. Na dole Staříč u Ostravy došlo v roce 1976 ke katastrofě, která si vyžádala přes čtyřicet obětí — skutečné číslo nebylo zveřejněno, Katastrofa byla příčinou hromadných výpovědí, z nichž převážná většina nebyla přijata a horníci museli na životu nebezpečném pracovišti zůstat. Bydleli v podnikovém bytě, který by svým odchodem ztratili. Kam by se přestěhovali? A kde by získali práci, když ostatní šachty revíru měly zákaz zaměstnat horníky dolu Staříč!

Nevolník nemohl o své újmě změnit bydliště; zkuste se jen tak přestěhovat z města A do města B. Žádný feudál vám to sice nezakáže, ale prakticky je

to téměř vyloučeno. Pokud si v B najdete místo, váš zaměstnavatel v A vás nemusí uvolnit dřív než po osmi měsících. Může se vám stát, že přijdete o místo v A a nedostanete místo v B, čímž je z vás rázem příživník. Jeden ostravský intelektuál toužící po Praze se musel přihlásit na státem preferovanou stavbu metra jako stavební dělník a několik let žít odloučen od rodiny, než mu bylo uděleno milosti bydlet se svými lidmi pohromadě ve městě, v němž pracoval. Dotáhl to až na bagristu.

Dva mladí učitelé se vzali hned po studiích a byli umístěni na školu v malém městečku poblíž Ostravy. V Ostravě si našli podnájem, neboť tam chtěli bydlet a na vlastní byt neměli nárok, když pracovali v jiném okrese. Šli ohlásit přechodné bydliště na národní výbor, aby si svůj pobyt legalizovali. Nezbytné razítko jim však bylo odepráno a úřednice jim nařídila, že se musejí vystěhovat, neboť manželé nesmějí bydlet v podnájmu. Když podepíšete tříletou brigádu na šachtě, můžete si podat žádost o byt, řekla jim úřednice. Žili tedy po léta ilegálně, než získali byt prostřednictvím různých podfuků. V zájmu objektivitě však musím připustit, že povolení k sňatku od milostivé vrchnosti nepotřebovali. Pokrok se nedá zastavit.

Erich Fromm ve své knize Strach před svobodou charakterizuje postavení člověka ve feudalismu takto: «Co odlišuje středověkou společnost od společnosti moderní, je nedostatek individuální svobody... každý byl spoután v jemu příslušející roli společenského pořádku... Často se ani nesměl oblékat podle vlastního přání, dokonce nesměl jíst, co by chtěl». Fromm vydal svou knihu v roce 1947 v New Yorku, neměl tedy zkušenosti s reálným socialismem. Fromm pokračuje: «Ačkoliv nebyl jedinec svobodný v našem moderním významu slova, nebyl ani sám, ani izolován. Jelikož měl člověk od narození své určité, neposunutelné místo, o něž nebylo sporu, byl zakořeněn ve strukturovaném celku. Život měl pro něho smysl, který nepřipouštěl pochybnosti. Každý byl se svou rolí ve společnosti identický. Byl to rolník, řemeslník nebo rytíř — a ne individualita, která náhodou tuto činnost zrovna vykonává. Společenský pořádek byl pohlížen jako daný přírodou a to, že byl člověk jeho jistou součástí, propůjčovalo mu pocit jistoty a souměřitelnosti... Člověk se narodil do jisté hospodářské pozice, která mu zaručovala stanovené živobytí, stejně jako přinášela hospodářské povinnosti vůči společensky výše postaveným. Ovšem uvnitř hranic své společenské sféry vlastnil jedinec značnou míru svobody vyjádřit vlastní Já v práci i v citovém životě... Bylo sice mnoho trápení a bolesti, ale byla tu také církev, která činila život snesitelným, když ho vykládala jako následek Adamova hříchu a hříšnosti jednoho každého. Církev živila pocit viny, zároveň však ujišťovala neomezenou láskou ke všem svým dětem a ukazovala jim cestu, po níž lze dojít k přesvědčení, že ti bude odpuštěno a že tě Bůh miluje». Potud Erich Fromm.

Je zcela lhostejné, zda se jedinec do role feudálního pána narodil, nebo propracoval ctižádostí a bezcharakterností. Co to mění na postavení poddaného? Je lhostejné, zda pán hrad a polnosti vlastní, nebo zda vilou, továrnami, zemědělskými podniky a celou zemí pouze disponuje. K čemu je dobré, když dělník na výrobní poradě vysloví svůj názor a

SETKÁNÍ NA ONOM SVĚTĚ

JIŘÍ HOCHMAN

ten není vyslyšen? Jak má být aktivní, když je za aktivitu trestán? Kde má samostatně myslící člověk jistotu, že mu nevezmou lopatu a nevrazí do rukou košile! Jakou má vůbec jistotu člověk v reálném socialismu? Vždyť může přijít o dům, v němž se narodil i o ten, který mu vrchnost dovolila postavit. Co když má tudy vést dálnice, stát atomová elektrárna, nebo se tu rozlije přehradní jezero? Jist může jenom to, co je k dostání, a s oblékáním je to stejné. O budoucnosti jeho dětí rozhodne posudek, směrné číslo přijímaných na školu, známost a výše úplatku. Knížky, které by si rád přečetl, jsou zakázány nebo nenapsány. A citový život? Z lásky ke svým dětem se zřící charakteru, aby mohly studovat, aby z nich něco bylo. Co? Z lásky k ženě podvádět a krást, aby si mohla koupit vytouženou sukénku, nebo se podívat, jak vypadá Jaderské moře. Ani boží spravedlnost, ani ta rovnost před Bohem nám není dopřána, když nám ho vzali!

Naši jedinou jistotou je, že je o nás rozhodnuto. Pokud budeme hodní, poslušní příkazů být protichůdných, pokud dokážeme potlačit zdravý rozum a přirozenou aktivitu, pokud se z nás, moderních lidí, individualit s potřebou svobody, stanou bytosti s charakterem nevolníka, třeba, možná, budeme odměněni: snad nás nechají dožít, aniž by nás zavřeli.

Jsme Evropané a vyvíjeli jsme se s Evropou do druhé poloviny 20. století. Vyvíjely se výrobní prostředky, kultura, morálka, mezilidské vztahy i společenské formace. Dospěli jsme s Evropou a stali se individualitami, schopnými samostatného rozhodování, samostatného života. Nepotřebujeme pána, který by za nás rozhodoval. Jak k tomu přijdem, že temný středověk opanoval naši zemi a už se vkrádá i do našich mozků, tvoří z nás beztvárovou hmotu a krade nám individualitu. Středověk nelidštější než ten před staletími.

Poznámka Listů:

Pokud uveřejnění tohoto příspěvku někoho z čtenářů Listů překvapí, bude na tom asi podobně jako jeho autor, který v průvodním dopise napsal: «Píšu . . . občas fejetony, nebo co to je, ten příložený je nejčerstvější. A tak si myslím, jestli by se Vám nehodil . . . moc jistý si nejsem, když se navážím do marxistů . . .».

Poznamenáváme: a) Nikdo neřekl ani neříká, že do Listů smějí psát jen marxisti. Piše do nich, kdo má co říci k otázkám, kterými žijí nebo by měli žít lidé v Československu. Což neznamená, že je vše otištěno — to nedělá asi žádný časopis na světě. Rovněž to neznamená, že si v redakci nutně myslíme přesně totéž, co autor toho či onoho článku.

b) Jsou marxisti a marxisti. Jsou i mezi autory příspěvků do Listů. Ti, které známe, nevidí moc společného mezi marxismem a takzvaným reálným socialismem. Stav, který popisuje Binar, odmítají právě tak, jako on. Jejich představy socialismu jsou různé, ale ten reálný v nich nefiguruje.

c) Představa, kterou máme v redakci, zahrnuje neodvolatelně jeden požadavek: Aby lidé směli říkat i psát, co si myslí. Snažíme se to uplatňovat v časopise.

Poslední slova státníků se tu a tam dostanou do dějin, a v případě soudruha Brežněva by tomu mohlo být právě tak, i když to prý nebylo ono císařské «I ty, můj synu», jako spíše «I ty, moje dcero». Alespoň podle zdroje ne zcela úředního pronesl soudruh Brežněv svá poslední slova hlasem slábnoucím, obraceje se ke své ošetřovatelce, plukovnici KGB: «Byla byste tak laskavá, Marusjo Nikifórovno, a zvedla své slovanské pozadí z mé kyslíkové hadice?»

Tuto informaci nelze sice dosud ověřit, ale dá se naopak skoro s jistotou usuzovat na to, že nedlouho po svém oficiálním přemístění pod Kremelskou zed dostal soudruh Brežněv předvolání k Šéfovi.

K jakému Šéfovi je předvoláván soudruh Brežněva patrně ani nenapadlo se ptát. Ze všech jeho tří předchůdců v úřadě se jenom jednomu podařilo být pochován na tomto ctihodném pohřebišti, i když se tak stalo za okolností poměrně neslavných a dotyčný byl dokonce v sypkém stavu. Pokud jde o Vladimíra Iljiče, ten je dosud držen ve své kryptě, strážěn ve dne v noci bdělými ostrostrělci, a Nikitu Sergejeviče nechal soudruh Brežněv sám pochovat v Děvěčinském klášteře, aby bylo jasné, na čí straně je zřejmost.

Vzhledem k těmto okolnostem je tudíž skoro jisté, že soudruhu Brežněvovi nejdříve odebrali otisky všech prstů a hřbetů obou dlaní, ofotografovali ho ze tří stran a nakonec i zrentgenovali za účelem zjištění případných kovových předmětů. Tato poslední procedura je pochopitelná v instituci, která zavedla do výzbroje tajné služby horolezeckou sekyrku, ale v podsvětí se to zdá být už skoro zbytečné a pro soudruha Brežněva to musela být procedura navíc žinantní, uvážíme-li množství jeho umělých orgánů.

Soudruh Brežněv musel také zajisté vyplnit dlouhý dotazník a napsat vlastní rukou podrobný životopis. Oba tyto dokumenty pak byly podrobně prozkoumány jakýmsi připosraženým mužíkem schovaným zčásti za přerostlý fikus, a soudruh Brežněv nemohl rozpoznat, jestli to byl Ježov, Poskrebyšov nebo L. P. Iljičov — ale posledně jmenovaný byl podle nejlepšího vědomí soudruha Brežněva dosud naživu a dokonce ve funkci, ale nedivil se tomu příliš, dobře znaje všestrannost soudruha Iljičova.

Audience sama se skoro jistě konala krátce po půlnoci a pracovna Josefa Visarionoviče voněla gruzínskou čekčukou a dýmkovým tabákem značky Zlaté rouno. Na obsah řízení se naproti tomu nedá s jistotou usuzovat, protože výsledky činnosti soudruha Brežněva mohly být stejně dobře schváleny, jako mohl být deportován do Vorkuty, mrtvý nebo ne. To vše mohlo záviset jenom na tom, jakou měl Šéf právě náladu a také co navrhovala svodka, předem připravená jeho Osobním Sekretariátem.

Je ale přece jen spíše pravděpodobné, že Josef Visarionovič byl vcelku spokojen, až na způsob,

jímž se řešila Chruščovova aféra, neboť v této věci měl oprávněné výtky a snadno mohl nadhodit, že soudruh Brežněv měl nechat Nikitu Sergějeviče aspoň otrávit, když už ho nenechal regulérně odpravit ve sklepě v Lubjance. Možná, se bývalý Vožd se přitom i zamyslel a řekl, že s Genrichem Grigorjevičem také v roce 1937 zatočil za to, že se o jeden rok opozdil s popravou Bucharina. A soudruhu Brežně-

vovi těžko nepřeběhl mráz po zádech, když padla zmínka o Jagodovi.

V závěru se ale možná Josef Visarionovič k soudruhu Brežněvovi přátelsky naklonil a řekl mu: «Víte, Leonide Iljiči, mě si také před třiceti lety sedla moje ošetřovatelka na kyslíkovou hadici».

Listopad 1982

SPOLEČENSKÁ RUBRIKA

ARTUR LONDON, bývalý československý náměstek ministra zahraničí, odsouzený pro velezradu na doživotí v procesu s Rudolfem Slánským v roce 1952 a později rehabilitovaný, se zúčastnil přes těžkou invaliditu protestního aktu k 30. výročí rozsudku smrti vykonaného na jedenácti tehdejších spolubviněných. London vedl delegaci francouzského Výboru na obranu svobod v Československu, jehož je předsedou, k čs. velvyslanectví v Paříži, kde hodlali odevzdat dopis žádající prezidenta Husáka o propuštění všech osob vězněných v ČSSR za názory. Delegace se dověděla, že «českoslovenští diplomati je nehodlají přijmout, nepřejí si ani, aby byl dopis vložen do schránky úřadu, a nezbude než dopis poslat poštou». Dopis byl provázen peticí podepsanou dvěma tisíci francouzskými osobnostmi. Francouzský tisk věnoval akci i třicátému výročí stalinistického procesu mimořádnou pozornost.

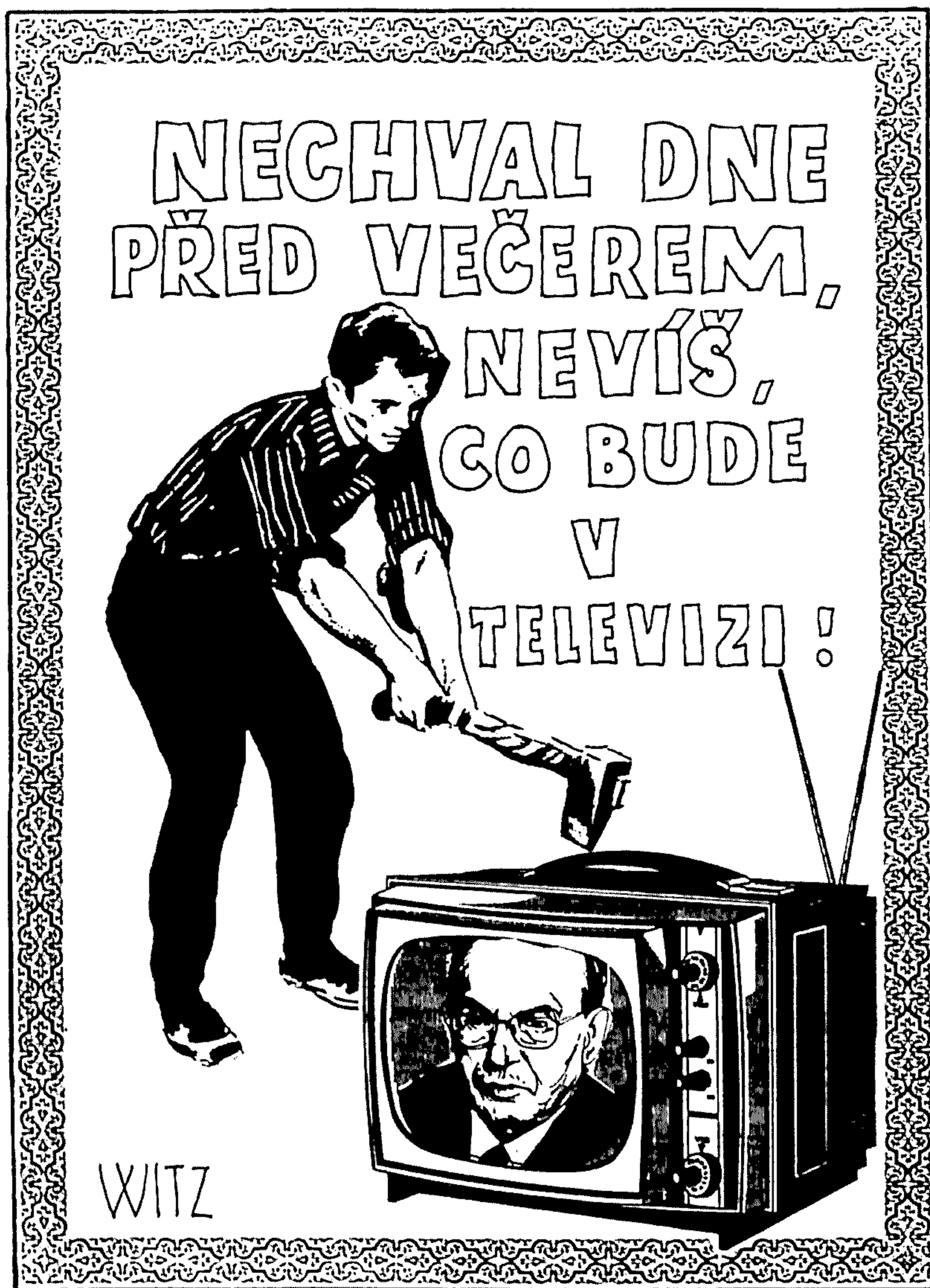
PETR BARDOŇ, československý občan usazený ve Vídni, podle zpráv rakouského tisku řídil vozidlo, které s dvěma rakouskými příslušníky překročilo hranice z ČSSR jižně od Znojma v noci na 12. ledna 1983. Převážovalo prý 300 pistolí značky CZ 70 ráže 7.65, a devítimilimetrové pistole CZ 75, dále sedm automatických pušek typu Kalašnikov, několik automatických pistolí a patnáct tisíc kusů střeliva. Rakouské úřady případ vyšetřují a tisk přetřásá otázky o původu a určení zabavených zbraní.

Český dramatik a režisér **PAVEL KOHOUT** se vyznamenal 17. listopadu minulého roku husarským kouskem, kterým vypálil rybník prezidentovi **GUSTÁVU HUSÁKOVÍ**. Přesně v den a dobu, kdy normalizační státník dorazil do Vídně na státní návštěvu, odletěl Kohout přes Frankfurt do Prahy, kde přistál přes to, že byl předtím protiústavně zbaven československého občanství a že mu bylo opětovně zabráněno v návratu do vlasti. Ve svém zmatku nad objevením vyobcovaného spisovatele na ruzyňském letišti a v rozpacích nad časovou shodou s Husákovými setkáními s nejvyššími rakouskými představiteli cítily se pražské úřady nuceny Kohoutovi povolit patnáctiminutové (!) setkání s dcerou Terezou. «Vetřelec» se vrátil příštím letadlem do Vídně, kde mezitím jeho žena na tiskové konferenci přečetla jeho dopis Husákovi s žádostí o propuštění spisovatele Václava Havla a jeho druhů z vězení a o zrušení «absurdní a nelidské politiky rozdělení rodin».

«Vyrozumění», satirická hra **VÁCLAVA HAVLA** — dosud vězněného s **PETREM UHLEM** a dalšími oběťmi politického pronásledování — otevřelo 1. října 1982 divadelní sezónu v Bělehradě. Obecenstvo největší jugoslávské činoherní scény, bělehradského Lidového divadla, přivítalo Havlovy šlehy na realitu «reálného socialismu» opětovným potleskem při otevřené scéně. Havlovy hry pokračují v úspěšném tažení světem, a jejich představení všude pomáhají odhalovat husákovský režim.

Pětasedmdesát let se dožil 20. ledna 1983 v plné tvůrčí činnosti ve švýcarské Ženevě profesor Dr. **RUDOLF BYSTRICKÝ**, významný československý právník, pedagog a někdejší diplomat. Dílo «Základy mezinárodního práva soukromého» a jiné práce tohoto předního odborníka v oboru mezinárodního práva jsou v dnešní ČSSR na indexu. Rudolf Bystrický vedl čs. delegaci na Mezinárodní konferenci OSN o lidských právech v Teheránu roku 1968. V srpnu téhož roku vyšla i jeho kniha «Vznik Československa ve světle mezinárodního práva».

Divadlo Prkno (Theater Brett) ve Vídni uvedlo 13. ledna 1983 ve světové premiéře hru **NIKY BRETTSCHEIDROVÉ** a **LUDVÍKA KAVÍNA** «Pan Kafka se vrací», věnovanou profilu a aktuálnosti díla pražského německého spisovatele **FRANZE KAFKY** (1884-1924), proslulého a ctěného ve světě, ale jehož dílo je ve znormalizovaném Československu potlačeno. Nika Brettschneidrová, umělecká vedoucí divadla, si získala v Rakousku vysoké ocenění a Divadlo Prkno se stalo populární u tamního obcenstva i mezi Čechy a Slováky v této zemi.

Kresba: K. Trinkewitz

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem ve složení: Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Jan Skála, Lubomír Sochor, Ota Šik, Vladimír Tosek. **LISTY** jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

V ZAHRANICÍ je roční předplatné

DM 25. - (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30. - pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. - pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a **PRÍSPĚVKY** na tiskový fond (nikoli objednávky!) pošlete pouze na: **LISTY**, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) pošlete pouze na adresu redakce: **LISTY**, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.